

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta**

Katedra křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Lenka Nejezchlebová

*Přínosy využívání technik dramaterapie v nízkoprahových
zařízeních nebo komunitních centrech pro děti a mládež
zaměřené na romskou menšinu*

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Jana Jurášová

2013

Prohlašuji, že jsem práci zhotovila samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

.....

Tímto bych chtěla poděkovat své vedoucí paní Mgr. Janě Jurášové (Doleželové) za milé a trpělivé vedení mé práce během celého průběhu, dále Bc. Adéle Veselé, která mi se značnou energií i v krušných dnech pomáhala při vysilujících sezeních s dětmi a poskytovala rady a zpětnou vazbu, a v neposlední řadě také děkuji všem zařízením, které svolily k tomuto výzkumu. Nesmím také zapomenout poděkovat svým rodičům, příteli a přátelům za dlouhodobou podporu během mého studia.

Obsah

1. Úvod.....	1
Teoretická část	3
2. Parativadelní systémy	3
2.1. Parativadelní systémy edukační povahy	4
2.2. Parativadelní systémy terapeutické povahy	4
3. Dramaterapie	7
3.1. Cíle dramaterapie	8
3.2. Prostředky dramaterapie	10
3.3. Formy dramaterapie	14
3.4. Struktura dramaterapeutického procesu.....	16
4. Romské etnikum	18
4.1. Specifické znaky romské kultury a mentality.....	19
4.2. Výchova Romů a jejich vztah ke vzdělání.....	20
4.3. Exkluze a inkluze Romů	21
4.4. Problémovost romské mládeže v České republice	23
4.5. Prevence a intervence.....	25
Praktická část	27
5. Metodologická východiska výzkumu	27
5.1. Formulace výzkumného cíle a sledované výzkumné oblasti.....	28
5.2. Plánování výzkumu	28

5.3.	Výzkumný soubor	29
5.4.	Ukázka sezení s dramaterapeutickými prvky	30
5.5.	Metody sběru dat	37
6.	Analýza a interpretace výsledků výzkumu	40
6.1.	Analýza zúčastněného pozorování	40
6.2.	Analýza skupinového interview	42
6.3.	Výzkumné závěry	47
7.	Diskuse	50
8.	Závěr	54
	Seznam literatury	55
	Seznam zkratk	58
	Seznam tabulek	59
	Seznam příloh	60

1. Úvod

Během našeho života jsme se možná již někteří setkali s téměř příslovím, že život je divadlo. Každou chvíli všichni vystupujeme v nekonečných inscenacích našeho života, v kterých prožíváme naše chvíle často v interakci s dalšími aktéry a máme své role a snad možná i masky. Když je nám toto vystupování vlastně tak známé, ale zároveň i cizí, proč se nepodívat na další a velmi zajímavou podstatu divadla jako takového a jeho snad možná i zázračných možností.

Cílem této práce je zjištění, jak vnímají sociální pracovníci a celkově pracovníci v nízkoprahových zařízeních nebo komunitních centrech pro děti a mládež zaměřené především na romskou menšinu, přínosy při využívání technik dramaterapie během jejich práce. Taktéž se podíváme i na to, co přesně vlastně očekávali pracovníci před mým příchodem do zařízení, pokud jim člověk řekl, že u nich bude probíhat sezení s dramaterapeutickými prvky, a abychom nezůstali pouze u dvou cílů, tak se pracovníků po skončení sezení zeptáme, jaké jsou vlastně jejich možnosti uskutečnění takových sezení či alespoň využívání těchto technik během jejich práce. Myslí si, že takové činnosti jsou přínosné? A v čem? Mají vůbec prostor na to něco takového uskutečnit? Cítíme se k takovým programům vůbec kompetentní? Na to vše si odpovíme v naší výzkumné části.

My však budeme v této práci z dramaterapie pouze vycházet a „půjčovat“ si některé techniky, ke kterým bude pracovník v nízkoprahovém zařízení či komunitním centru pro děti a mládež kompetentní a zkusíme společně s pracovníky najít nějaké přínosy, které by tyto námi využití techniky mohly na tuhle klientelu mít.

Nejprve si uvedeme a vyčleníme různé pojmy, s kterými se v rámci dramaterapie můžeme potkávat. Dále se podíváme na to, jaké postavení a problémy má u nás romská menšina a jak se s nimi pracuje.

Cílem této práce není jen si dramaterapeutické techniky vyzkoušet přímo u klientely, ale také inspirovat k novým možnostem stávající pracovníky v zařízeních, protože dost často stagnují na již ukotvených

přístupech s několikanásobně odzkoušenými aktivitami, čímž se zvyšuje rezistence klientů a jejich pasivita.

Dle mého názoru se člověk v sociálních službách stále musí vzdělávat, a pokud pracuje s mládeží, tak ji neustále musí přinášet něco nového, aby práce bavila obě strany. V jednom komunitním centru jsem trávila svoji praxi a potenciál tohoto pracoviště mi přišel větší, než byl využíván, a tak přicházím s nápadem, který zkusíme aplikovat a následně vyhodnotit jeho přínosy. Dramaterapie dle mého názoru může být nejen zábavná, ale také může přinést mnoho užitku a to i v tom málu, které chceme poskytnout klientům my, jako sociální pracovníci (či speciální pedagogové a pracovníci v sociálních službách).

Teoretická část

„*Teorie je neomezená pokladnice citátů pro všechny případy.*“

Gabriel Laub

Teoretická část bakalářské práce je rozdělena do dvou hlavních oblastí. První z nich podrobněji seznámí čtenáře s jednotlivými paradivadelními systémy, a to především terapeutické povahy, do které spadá dramaterapie, na kterou se zde úže zaměříme a budeme se jí nadále věnovat. Druhá polovina teoretické oblasti je věnována romskému etniku, a to především dětem a mládeži, protože z této cílové skupiny vychází výzkumná část.

2. Paradivadelní systémy

Již historie nám napovídá, že divadlo se vždy neutilovalo pouze k estetickým účelům, nýbrž k dvěma dalším – výchovným a léčebným. Nemusíme hledat v nijak neznámé historii, stačí se podívat k luteránským principům i školy Tovaryšstva Ježíšova, dále nacházíme školní hru jako didaktickou metodu, jež se podrobně zabýval J. A. Komenský nebo také doporučení Imenhotepa k léčbě divadlem, tancem a hudbou duševně postižených, které padlo již 3000 let před naším letopočtem.

Pan Josef Valenta (1995, s. 23) uvádí, že jsou to systémy, které mají „*s divadlem cosi společného, leč divadlem jako takovým nejsou*“. Respektive využíváme divadelnosti k dosažení určitých žádoucích pozitivních změn v osobnosti člověka a daný divadelní tvar, který propůjčujeme hrané situaci, může být v tomto případě prostředkem, ale zřídka kdy cílem.

Toto užití divadla k nedivadelnímu účelu, tedy k účelu, který neslouží přednostně k estetickému zážitku a uměleckým hodnotám, ale jehož cílem je hodnotné využití dramatu v praxi, lze rozdělit na dvě skupiny (Valenta, Müller, Polínek, 2010, s. 10):

- a) Edukační povaha – edukační prostředek
- b) Terapeutická povaha – prostředek léčby

Tomuto odlišenému užití divadla jsme začali říkat paradivadelní systémy (Valenta, Müller, Polínek, 2010, s. 10).

V rámci předloženého cíle této práce se nadále budeme věnovat především paradivadelním systémům terapeutické povahy, ale samozřejmě zde lehce pro přehled čtenáře nastíním paradivadelní systémy povahy edukační.

2.1. Paradivadelní systémy edukační povahy

V této části hrají velkou roli především dva systémy. Jedním z nich je dramatická výchova (nebo také výchovná dramatika, tvořivá dramatika, tvořivé drama, dramika), kterou je improvizovaný, k předvádění neurčený a na vnitřní proces práce orientovaný druh dramatu, v níž jsou účastníci vedeni učitelem k představování si, hraní a reflektování zkušenosti (Valenta, 1999, podle Valenta, 2011, s. 13).

A druhým z těchto systémů je divadlo ve výchově, které má již své typické a stále se vyvíjející žánry – participační divadlo a tvůrčí dílny vycházejících z hotových (i profesionálních) inscenací (Macková, 2004, s. 13).

2.2. Paradivadelní systémy terapeutické povahy

Formy psychoterapie, které využívají různých divadelních technik a postupů, jsou přímými předchůdci dramaterapie. Příklady využití prvků dramatu v terapii se vyskytují v dějově orientovaných přístupech, jako je Gestalt terapie, kognitivně-behaviorální terapie, analytická terapie a mnoho dalších. Některé známé psychoterapeutické přístupy a školy využívají přímo nebo zprostředkovaně dramatických postupů v terapii, a tudíž můžeme říci, že balancují na hraně paradivadelních systémů (Valenta, 2007, s. 14).

Jedním z mnoha paradivadelních systémů terapeutické povahy je i dramaterapie, nicméně té se bude věnovat následující kapitola a zde si dále uvedeme a představíme některé základní a známé paradivadelní systémy terapeutické povahy:

Psychodrama

Zakladatelem psychodramatické školy byl J. L. Moren, který zhotovil několik průkopnických prací v této oblasti. Psychodrama můžeme chápat jako improvizaci zaměřenou především k terapeutickým účelům, při nich klient dramatizuje svoje zážitky, přání, postoje a fantazii (Valenta, 2007, s. 14).

Dodnes tento přístup využívá především technik svého zakladatele, mezi něž zejména patří hraní vlastní role, seberepresentace a monolog, projekce, interpolace odporu, výměna rolí, dvojník, alter ego, zrcadlo, pomocný svět a další (Valenta, 2007, s. 15).

Pomocí psychodramatu vytváříme model skutečnosti, který nám pomáhá pochopit vlastní reakce a umožňuje nám nějakým způsobem kontrolovat a řídit naše emoce. Touto formou terapie můžeme vniknout do minulých traumatických zážitků, do následného rozkrývání a vyplavání na povrch, aby je bylo možné pojmenovat, popřípadě s nimi dále pracovat. Jak sami můžeme poznat, tak touto terapií se především řeší osobní problémy klienta (Valenta, 2007, s. 15).

Velmi významnou roli hraje psychodrama ještě s dalšími přístupy ve skupinové psychoterapii (Kratochvíl, 2006, s. 220).

Sociodrama

Sociodrama můžeme snadno zaměnit za psychodrama, nicméně rozdíl je v tom, že sociodrama se především zaměřuje na klientovi problémy spojené se společností obsahující odlišné socionormy, vztahy, sociopolitické problémy a hodnoty. Zatímco psychodrama je zaměřeno na přehrávání osobních problémů klienta. Sociodrama především můžeme v naší zemi využít v kontextu s přístupem k minoritním skupinám obyvatelstva a k imigrantům ze zemí s naprosto odlišnou sociokulturní a religiozní tradicí a dále odlišnými etickými normami a jiným hodnotovým systémem (Valenta, 2007, s. 16).

Psychogymnastika

Psychogymnastika nebo také psychopantomima. Hlavním prvkem tohoto systému je nonverbální vyjadřování situací a vztahů prostřednictvím pantomimy (Valenta, 2007, s. 17).

Psychogymnastika se může objevovat jako součást skupinové psychoterapie stejně jako psychodrama. Prvky této metody se mohou dle potřeby užívat při sezeních skupinové terapie, ale taktéž lze zařadit psychogymnastiku jako samostatný program (Kratochvíl, 2006, s. 213).

Teatroterapie

Teatroterapie jako zvláštní případ léčby uměním. Tímto pojmem označujeme podpůrný terapeutický proces, při kterém pacienti/klienti tvořivě užívají divadelní prostředky nebo cíleně vnímají divadlo a jeho prostředí (Pavlovský, 2004, s. 269).

Definice teatroterapie dle Polínka (2007, s. 96): „Expresivní terapeuticko-formativní přístup spočívající v celkové přípravě divadelního tvaru a jeho následné prezentaci před diváky s terapeuticko-formativním cílem, jehož účastníky jsou zpravidla jedinci se specifickými potřebami.“

Teatroterapií rozumíme složitý proces přípravy divadelního představení obsahující veškeré pozice, jako jsou herci (především s různým postižením), scénáristi, dramaturgové, hudebníci, skladatelé, zvukaři, osvětlovači, kulisaři a mnozí další. Účastníci tohoto terapeutického procesu se neustále dostávají do nových a rozmanitých sociálních interakcí, kde musí řešit neustále nějaké úkoly, a dále se neobejdou bez fantazie a kreativity – to vše se odehrává výlučně v bezpečném prostředí s vedením a dohledem odborníků (Polínek, 2007, s. 96).

Tato paradivadelní metoda je nejbližší dále zmíněné dramaterapii s tím rozdílem, že zde používané závěrečné veřejné vystoupení přináší další pozitiva, čímž je inkluze, sociální rehabilitace herců, úprava a posílení jejich aspirace, sebehodnocení, sebepojetí a uspokojování vyšší potřeb (Valenta, 2007, s. 23).

3. Dramaterapie

Dramaterapie aneb jedna z mnohých terapií uměleckého směru, resp. arteterapií v širším slova smyslu, stejně jako arteterapie (v užším slova smyslu), biblioterapie, muzikoterapie a taneční a pohybová terapie (Valenta, 2007, str. 24).

Průkopnicí a zakladatelkou dramaterapie je bývalá herečka a tanečnice Sue Jenningsová, která je bezpochyby v tomto oboru vůdčí osobností již přes tři desítky let. Podobně jako dramaterapeuti dnes, pracovala v mnoha různých zařízeních – jak klinických, tak ústavních (Hickson, 2000, s. 21).

Dramaterapie je, jak už sám název ukazuje, druhem terapie. Slovo terapie pochází ze slova „léčit“. Tudíž dramaterapie je léčba pomocí drama, která úzce souvisí s psychoterapií. Není to však pouze užití dramatických technik v rámci psychoterapie. Dramaterapie má vlastní strukturu a výzkumy (Majzlanová, 1994, s. 15).

Základem dramaterapie je divadlo samo o sobě. Dramaterapie se nezabývá všednodenní skutečností, ale využívá se především představitosti. Místo všednodennosti se volí divadelní skutečnost, která je vyjádřením dramatické metafory a poskytuje prostor pro vytváření nových hypotéz. V kontextu hypotézy to znamená promítnutí sebe samého do budoucnosti prostřednictvím dramatické formy a prozkoumávání, jaká by mohla být daná situace, experiment a určitá stylizace. Lidé, kteří mají tu možnost prožít v dramatickém prostředí svoji simulovanou skutečnost reálnou, z ní mohou čerpat po celý život (Hickson, 2000, s. 22).

V těchto místech taktéž stojí za zmínku alespoň jedna z definic, a to přesně pana Milana Valenty, protože on sám je jednou z nejvýznačnějších osobností dramaterapie v České republice (2006, podle Valenta, 2007, s. 23):

„Dramaterapie je léčebně-výchovná (terapeuticko-formativní) disciplína, v níž převažují skupinové aktivity využívající ve skupinové dynamice divadelních a dramatických prostředků k dosažení symptomatické úlevy, ke zmírnění důsledků psychických poruch i sociálních problémů a k dosažení personálně sociálního růstu a integrace osobnosti.“

A aby tato formativně-terapeutická disciplína mohla být prováděna, je zapotřebí tzv. dramaterapeutů. Jsou to především speciální pedagogové, sociální pedagogové a další (např. pedagogové volného času), dále pak psychologové, lékaři a odborníci pracující v oblasti prevence sociálně patologických jevů (Valenta, 2007, s. 30), kam z našeho pohledu můžeme řadit i sociální pracovníky, kteří mají již na první pohled stejnou klientelu jako samotná dramaterapie. Nicméně nikdo nemůže dramaterapii jako takovou provádět bez příslušného terapeutického vzdělání, protože pouze terapeut je zplnomocněn rozhodovat o tom, jakou roli žádají symptomy či syndrom nemoci (Coufal, 2007). Na což poukazuje i Valenta (2007, s. 30), který říká, že dramaterapii jako takovou mohou využívat pouze právoplatní terapeuti a nejlépe s vystudováním dramaterapeutické oblasti.

A kdo jsou vlastně klienti dramaterapie? Opět podle Valenty (2007, s. 30) to jsou zejména lidé s mentálním postižením, kteří jsou zde v největším zastoupení. Dále velmi frekventovanou skupinou jsou klienti, kterým byla diagnostikována psychiatrická onemocnění, nedílnou součástí jsou i mladí lidé se specifickými vývojovými poruchami učení a chování, mládež s jinými poruchami chování či psychosociálně ohrožená a taktéž sem patří jedinci ohrožení a trpící sociálním vyloučením, jedinci ve výkonu a po výkonu trestu a nesmíme ani opomenout seniory.

Dále se podíváme na cíle dramaterapie, její místo v systému, prostředky, formy a strukturu dramatického procesu.

3.1. Cíle dramaterapie

Cíle jsou opravdu velmi variabilní a individuální, protože každá cílová skupina si klade samozřejmě jiné. Například jak uvádí Valenta (2007, s. 31) „*při práci s autistickými dětmi se klade důraz na změnu jejich chování a terapeutický přístup musí být přísně strukturovaný a soustředěný na oční kontakt, využití modulačních faktorů hlasu, pozorování v zrcadle apod. U seniorů můžeme za specifický cíl vytyčit cvičení paměti (prevence Alzhemirovy choroby) či schopnost uvědomění toho, co v životě dokázali, a že jejich další život má smysl*“.

Dále Emunahová uvádí (1994, podle Valenta, 2007, s. 31) důležité, ale nespecifické cíle dramaterapie:

- Zvyšování sociální interakce a interpersonální inteligence;
- získání schopnosti uvolnit se;
- zvládnutí kontroly svých emocí;
- změna nekonstruktivního chování;
- rozšíření repertoáru rolí pro život;
- získání schopnosti spontánního chování;
- rozvoj představivosti a koncentrace;
- posílení sebedůvěry, sebeúcty a zvyšování intrapersonální inteligence;
- získání schopnosti poznat a přijmout svoje omezení i možnosti.

Majzlanová (2004, s. 32) uvádí pro ni základní cíle, kterými jsou rozvoj empatie, tvořivost, fantazie, kreativita, odblokování strachu z komunikace, integrace osobnostních vlastností, sebedůvěra, sebeuvědomění, vytváření pocitu zodpovědnosti a samostatnosti a nácvik sebeovládání.

U některých jednotlivců se může objevit problém v sociální interakci a komunikaci. Zde můžeme pomocí dramaterapie docílit optimalizace interpersonální percepce, zvyšování sociální citlivosti, zlepšení sociálních, komunikačních a řečových schopností a to vše tím, že zprostředkujeme určitou zkušenost, která může působit tak, že uvolníme strach z neznámého, ale také vytvoříme nové postoje při řešení konfliktů (Majzlanová, 2004, s. 32).

Slady (1954, podle Majzlanová, 2004, s. 31) ve své práci říká, že v dramaterapii najdeme taktéž výchovné cíle. Hodnota dramatu v terapii je v tom, že pomáhá rozvoji osobnosti, sebevědomí a socializace. Je to možnost pro svobodné, spontánní a nevázané vyjadřování sama sebe. Je to také bezpečná forma analyzování, ožívování, přežívání a uvolňování silných emocí a nepříjemných vzpomínek. Slady (1954, podle

Majzlanová, 2004, s. 31) uvádí, že „*konečným cílem dramaterapie je umožnit klientům získat úplnou kontrolu nad svým chováním.*“

Dalším cílem, který uvádí autorka Majzlanová (2004, s. 31) je rozvoj celé osobnosti prostřednictvím zkušeností, díky kterým především jedinec může objevovat a odkrývat. Dramaterapie jako léčebně-pedagogický korektivní přístup může mít velký vliv modelováním, přehodnocením a přeměnou postojů, a dále významnou úlohu v přeformování osobností sociálně problematických lidí ve společnosti. Působí také na rozvoj a kultivaci celé jednotné osobnosti a to především díky spontánní tvořivé aktivitě, vlastní zkušenosti a zážitku. Tím vším dokáže proniknout až do podstaty lidských vztahů a uvnitř probíhající komunikace (Majzlanová, 2004, s. 31).

V dramaterapii si potřebujeme stanovit krátkodobé i dlouhodobé, hlavní a vedlejší, předběžné a konečné, konkrétní a všeobecné cíle (Majzlanová, 2004, s. 31).

Jde nám především o konkrétní cíle, kterým předchází cíle předběžné a všeobecnější, které si stanovujeme do té doby, než máme podrobnější a konkrétnější představu o našem klientovi nebo než nastane nějaké nová okolnost, která vyústí v nové úlohy a cíle (Majzlanová, 2004, s. 32).

Jako konečné cíle dramaterapie Majzlanová (2004, s. 32) vidí: „*rozvinutí sociální zručnosti, kooperace a komunikace, odstraňování problémů jednotlivců a konfliktů ve skupině, rozvíjení porozumění, zlepšení orientace ve vztahu mezi lidmi, učení se chápat a respektovat požadavky jiných a zaměření se na přestavbu návyků v jednání.*“

3.2. Prostředky dramaterapie

Druhů prostředků dramaterapeutických aktivit a technik můžeme v literatuře najít opravdu hodně. Například: různé neverbální techniky, simulace, pantomima, strukturované drama, hra v roli, improvizace, hra s loutkami nebo techniky využívající masky (Majzlanová, 2004, s. 80). Nicméně zde rozebereme ty nejpodstatnější, které jsou základním stavebním kamenem dramaterapeutického sezení.

Improvizace

Jako nejpodstatnější prvek lze brát podle Valenty (2007, s. 33) improvizaci, protože odráží nejlépe vnitřní stav klienta, jeho konflikty, asociace, dále umožňuje vyjádření aktuálního stavu a citění, rozvíjí spontaneitu a je úplně svobodná v experimentování s různými rolemi. Podporuje vhléd do modelových situací a jejich dynamiky, buduje schopnost okamžité reakce a zapojení do spolupráce ve skupině a hlavně má improvizace blíže k reálnému životu než jakýkoliv jiný strukturovaný tvar technik.

Improvizace je nezbytný prvek komunikace. Také ji můžeme chápat jako přípravu pro život, neboť můžeme nastolit hodnověrnou situaci, které se klienti zúčastní, a tím jim zprostředkujeme autentickou zkušenost, i když byla navozena ve fiktivní situaci (Vodičková, 2011, s. 7).

Dougill (1987, podle Vodičková, 2011, s. 8) uvádí, že improvizace je kreativní typ cvičení, protože nikdo z účastníků, ani samotný učitel, neví, jaký bude průběh celé aktivity. Nejvhodnější je pouhé nastínění určité situace, která nabízí možnost konfliktu a do ní pak následně vstupují jednotliví hráči, kteří mají pouze rámcově určenou roli.

Cílem improvizace je většinou hledání způsobu nebo řešení a usměrnění myšlenek přímo v akci (Majzlanová, 2004, s. 122).

Improvizaci hlavně využíváme i v rámci různých technik v dramaterapii, jako jsou například rolové hry, etudy, pantomima, hraní příběhů, kdy významově doplní autorský text, scénář a představy terapeuta nebo klienta (Majzlanová, 2004, s. 122).

Hra v roli

Další klíčová metoda je hraní v roli. Jedná se o hraní někoho jiného, zcela výjimečně sebe, ve fiktivní situaci. Význam této techniky spočívá v tom, že vede účastníky ke kooperaci (Vodičková, 2011, s. 7).

Hra v roli je výchovná, vzdělávací a terapeutická metoda vedoucí k plnění rozvíjejících, vzdělávacích, výchovných a terapeutických cílů, umožňující být někým jiným a zároveň zůstat sebou samým (Majzlanová, 2004, s. 91).

Hedge (2001, podle Vodičková, 2011, s. 7) uvádí, že hra v roli jsou aktivity různého charakteru: od snadných dialogů až po složitější situace, ve kterých postavy procházejí mnoha stadii. Společný rys těchto aktivit je zadání základních informací o své postavě, jejich vzájemném vztahu k ostatním postavám a o prostředí, ve kterém se nachází. i když je zde prostor pro improvizaci, tak základem této aktivity je naplnit danou roli správným jazykovým projevem.

V učebnicích můžeme najít různé dialogy k užití, nicméně ty jsou statického charakteru. Chybí zde napětí, jež je vyvolané konfliktem. Je třeba vyhledávat dramatické situace, které postavy motivují, aby jednaly (2011, Vodičková, s. 7)

Klíčový faktor Dougill (1987, podle Vodičková, 2011, s. 7) vidí při vytváření napětí v nepředvídatelnosti dané situace, kdy účastníci nevědí, jak se v dané a spontánní chvíli zachovají partneři.

Hra v roli je v dramaterapii samostatnou formou přístupu, s vlastními cíly a metodikou. Je to souvislý a plynulý dramaterapeutický proces. Dotýká se procesu hraní (úlohy, role) s užitím děje a konečného výsledku (rolová prezentace, použitelnost role ve hře). Mělo by to být jednoduše proveditelné, protože hra v roli není žádné představení, ale pouze určitý proces – není zde obecenstvo, pouze účastníci nebo aktéři hry (Majzlanová, 2004, s. 92).

Ladouse (1987, podle Majzlanová, 2004, s. 93) vidí hru v roli jako významnou komunikační techniku a jakousi přípravu pro skutečný život – působí motivačně a její úlohou je rozvoj sociálních a komunikačních zručností.

Podle Valenty (1995, podle Majzlanová, 2004, s. 93) je cílem hry v rolích změna postojů, rozvíjení dovedností, zručnosti, ale také rozšiřování vědomostí.

V dramaterapii najdeme pro tuto techniku široké uplatnění. Umožňuje klientům vyzkoušet si různé modely přiměřeně správného chování a jeho trénink, dále zažít nové situace, poskytuje zážitek realizace a úspěšnosti, působí stimulačně, podporuje samostatné jednání, působí na duševní a pohybovou aktivitu, upevňuje sebedůvěru, rozvíjí řeč a komunikaci (Majzlanová, 2004, s. 95).

Dramaterapeut zde pomáhá klientům poznávat jejich vlastní pocity (často potlačené nebo dokonce popřené), získat nové poznatky, zkušenosti, které by mohly být

nápomocny k překonání některých problémů a těžkostí. Pomáhá také hledat a najít pozitiva i v nepříjemných situacích a zážitcích a hledat východiska z problémů (Majzlanová, 2004, s. 97).

Simulace

Simulace je jednou z mnoha technik dramaterapie, kterou si vysvětluje Kořátková (1998, podle Vodičková, 2011, s. 8) jako „*transformace sama sebe do určité fiktivní situace, kdy účastník může jednat svobodně a spontánně*“.

Simulace je způsob, kdy klient může v bezpečném prostředí konfrontovat situace, které v reálném prostředí nezvládá a jsou nad jeho síly (Valenta, 2007, s. 48).

Dále tuto techniku můžeme popsat jako strukturovaný soubor okolností, které odrážejí skutečný život a kdy účastníci jednají podle instrukcí, jež dostanou v písemné podobě (Dougill, 1987, podle Vodičková, 2011, s. 8).

Příprava je zde velmi náročná, protože je to replika reálného života a chování lidí. Účastníci předstírají vykonávání role určité osoby (touto osobou se vdané chvíli musejí stát). To vše je velmi náročné z jazykového hlediska, protože je zapotřebí užití stejného slovníku a stylu vyjadřování, který je typický pro daný typ role (Vodičková, 2011, s. 8)

Simulace se vždy nemusí týkat jen reálné situace denního života, nýbrž to může být scénář velmi nepravděpodobný, jako je například ztroskotání na pustém ostrově. Hraje zde velkou roli motivace jednotlivců a užití správného typu jazyka, aby se snažili prezentovat svou postavu, jejíž zkušenosti a názory jsou relevantní pro daný úkol (Livingstone, 1983, podle Vodičková, 2011, s. 8).

Celý rozsah faktorů odehrávající se v simulaci závisí hodně na terapeutovi, který musí vytvořit optimální podmínky pro fungování nejdůležitějšího faktoru v terapiích, čímž je bezpochyby korektivní zkušenost (Valenta, 2007, s. 48).

Důležitá je zde kladná zpětná vazba ke klientovi, v řešení situací, u kterých je přesvědčen, že by je v reálném životě nezvládl (Valenta, 2007, s. 48).

Pantomima

Jde o aktivitu pro zkušenější „hráče“. Základem pantomimy je vyjádření děje nebo alespoň pocitu formou stylizovaného pohybu a výrazu tváře, bez použití slov a hlasu. Použití slova zde není také zcela vyloučené, má ale pouze doplňující funkci. Je používána především k vyjádření nálady, pocitu, hraného dialogu, situace a také je prostředkem k vyjádření scény a prostředek přezkoumání a studiu postavy v akci (Majzlanová, 2004, s. 87).

Dougill (1984, podle Vodičková, 2011, s. 9) vidí v pantomimě prostředek, jak připravit klienta na mluvený projev před veřejností a cizími lidmi, neboť formou pantomimy si může své vystoupení zkusit nejprve beze slov.

3.3. Formy dramaterapie

Pokud vezmeme v potaz členění (drama)terapeutických forem dle počtu osob na sezení, tak najdeme dvě skupiny – individuální a skupinovou dramaterapii (Valenta, 2007, s. 34).

Zde uvádí zajímavý postřeh Kolínová (2006, s. 107), že jednou ze základních podmínek dramatu jsou diváci. Nicméně pokud vezmeme diváky z hlediska v normálním divadle, tak mají jejich reflexe pro protagonistu téměř nulový vliv, protože diváci z hlediska odchází a ničeho dál se většinou moc neúčastní. Opak tohoto jevu můžeme vidět právě u terapeutického procesu, kde jsou účastníci dříve či později záměrně zainteresováni do dalšího dění.

Účastníci procesu se „terapeutickými diváky“ stávají až dodatečně po zhlédnutí příběhu a možnosti vidět celou situaci zvenčí. Postřehy těchto diváků jsou velmi cennými náhledy na problém – jsou bohatým zdrojem nových podnětů ke zkoumání důvodů toho, proč jsou dosavadní způsoby zacházení se situacemi či vztahy pro protagonistu často tak problematické a bolestivé. Tudíž v dramaterapeutickém procesu je předním úkolem publika, resp. všech účastníků, právě nabídka zpětné vazby (Kolínová, 2006, s. 107-108).

Takže se dostáváme k tomu, že u skupinové formy, pokud se budeme bavit o zprostředkování zpětné vazby, je docela jasné, jak k tomu dochází. Více účastníků se rovná více náhledům. Ale co s formou individuální? Zde může být nedostatek pozorovatelů vyřešen technickým záznamem sezení. Videozáznamy slouží jako reflexe s trochou odstupu jak ze strany klienta, tak i terapeuta a jsou vítaným rozšířením náhledů nejen na klientovo jednání (Kolínová, 2006, s. 108).

Takže i když teď víme, že individuální forma dramaterapie je ochuzena o účastníky v roli pozorovatelů, tak základní rejstřík všech dramaterapeutických technik je možno využívat ve stejném rozsahu jako při práci se skupinou (Kolínová, 2006, s. 108).

Individuální dramaterapie je však poměrně málo užívanou záležitostí, s kterou v České republice nemáme přespříliš zkušeností. V cizině se tato forma využívá především u jedinců trpících autismem, u klientů trpících posttraumatickým stresovým syndromem a klientů s mentálním postižením (Valenta, 2007, s. 34).

I přesto, že se s touto formou moc v našich krajích nesetkáváme a možná i právě proto se zde hodí poznamenat postřehy Jannings (1992, s. 99), že při individuální terapii a použití modelu bez estetických prvků u klientů, kteří jsou více otevření, může dojít k opravdu velkému posunu. Dokážou se zprostit svých pocitů a mají velmi vysoké tendence chránit sebe sama. Z psychoanalytického hlediska jsou pod kontrolou jejich superega. Mají tendenci bývat přehnaně intelektuální, racionální a kompulzivní. Zatímco lidé, kteří jsou spíše uzavření, mají sklony k manickému chování, stávají se zranitelnými a ještě více uzavřenými. Jsou kontrolováni pomocí jejich ID. Jsou přehnaně emocionální, impulsivní a iracionální.

To vše tedy k formě individuální a teď této práci trochu bližší forma, ke které již něco málo bylo poznamenáno, a to forma skupinová, která je základní organizační formou všech paradivadelních systémů, protože skupinová dynamika je důležitou hybnou částí skupinových aktivit a terapeutickým prostředkem (Valenta, 2007, s. 35).

Role terapeuta ve skupinové terapii je podobná jako divadelního režiséra. Především udržuje vizi jako celek. Stará se o koncept příkazů a předává celé formě terapie nějakou tu krásu, i když někdy musí čelit klientově

nepřístupnosti k dramaterapeutickému a kreativnímu procesu. Je to vize, které dramaterapeut poskytuje strukturu a díky které účastníci mohou tvořivě objevovat sami sebe a skrývat a odkrývat své nové role. Také jako basketbalový trenér, dramaterapeut pomáhá skupině vytvořit strategii, aby mohli čelit novému „nepříteli“. Tímhle nepřítelem myslíme tendenci k tomu se prosadit jako jednotlivec ve skupině. Další role dramaterapeuta jako stratéga spočívá v tom, aby pomohl najít skupinovou strategii, jak dovést jednotlivce k poznání, co je jeho sociální role a kým všim mohou být a jaké vztahy si mohou vytvořit k ostatním ve skupině (Jannings, 1992, s. 98).

3.4. Struktura dramaterapeutického procesu

Janningsová (1996, podle Valenta, 2007, s. 137) uvádí, že otázka struktury kreativního dramatu může být chápána v organizování každodenního našeho běžného života, který má v podstatě dramatickou strukturu. Nevědomě sebe a ostatní kolem nás vnímáme v konsekvenci scén a epizod s poměrně lehce předvídatelnou strukturou. Nacházíme příklady jako je slavnost či schůze. Scény mají předem danou osnovu textu, lidé mají své předem určené role a každá scéna má své „křovi“ a „hlavního herce“. Také je předem znám začátek a konec akce, atp. Vše také platí i u náhodných setkání a situací, protože jsou tvořeny předvídatelnými elementy zahrnující „subtext rolí“, který je všeobecně znám a používán.

Majzlanová (2004, s. 149) uvádí, že „*v dramaterapii využíváme relaxační metody (zaměřené na uvolnění), zážitkové metody (dramatické hry, hraní rolí), scénické metody (dramatická metafora), motivační metody (uspokojování potřeb, zájmů, pocit důvěry), sebe-reflexní metody (zvládnání nových zručností), behaviorální přístupy (posilování žádoucího jednání)*“.

Janningsová (1996, podle Valenta, 2007, s. 137) klade také velký důraz na přípravu dramaterapeuta, aby se předcházelo možným konfliktům. Zdůrazňuje také nutnost kompatibility cílů instituce s cíli terapeuta a klientů.

Abychom případným problémům předcházeli, měli bychom znát základní strukturu dramaterapeutického procesu, u kterého je opravdu důležité si ujasnit cíle při plánování sezení a zavést strukturu sezení.

Ujasnění cílů při plánování sezení

Valenta (2007, s. 138) upozorňuje na to, že cíle mohou být velmi různorodé pro nás jako dramaterapeuta ve vztahu ke skupině, instituci, skupiny k sobě samé a naše cíle k sobě samým. Je rozhodně důležité si vybrat z každé této podskupiny jen určité cíle (např. cíle ke skupině: vytvořit bezpečný prostor a strukturu pro změnu, cíle k instituci: zaměstnat smysluplně skupinu klientů, cíle skupiny k sobě samé: předcházet nudě, cíle k sobě samému jako terapeutovi: profesionalita).

Struktura sezení

V první řadě se musí terapeut seznámit se skupinou a s každým jejím členem zvlášť. Skupina musí být obeznámena s plánem sezení a u jednotlivců se zjišťuje jejich jednotlivá nepřístupnost, která se objevuje zvláště při prvních sezeních a to zcela běžně. Tento odstup se většinou projevuje tím, že si klient „hraje na něco nebo někoho jiného“. Tenhle jev nelze řešit autoritativním přístupem vedoucího skupiny, nicméně i přesto se terapeut snaží každého začlenit do činnosti celé skupiny či komunity (Valenta, 2007, s. 138).

Pokračujeme takzvanou rozcvíčkou (warm up). Může být fyzická zaměřená na uvolnění svalů a celkové tenze těla, může být více zaměřena na imaginaci (se zavřenýma očima klienti asociují představu na podklad hudby) nebo lze také cvičení zahajovat verbální rozcvíčkou, kdy členové komunity verbalizují své pocity či vyprávějí krátký příběh vlastního života (Valenta, 2007, s. 139).

Celá zahřívací fáze je velmi důležitá pro dramaterapeuta, který v tuto chvíli může pozorovat skupinovou dynamiku a dále se dostává do citlivých témat a pocitů, což vytvoří větší soustředění na drama jako takové. Dramaterapeut též musí zajistit bezpečí celého sezení a to v této části. Toho docílí pomocí nastavení pravidel, limitů a hranic (Cattanach, 1994, s. 38).

Dále následuje nastartování hry, kdy se terapeut musí vypořádat s největší rezistencí klientů, kteří se obávají své vlastní tvořivé aktivity a hlavní část sezení (Valenta, 2007, s. 139).

Jones (2000, podle Valenta, 2007, s. 140) vymezuje pro hlavní část sezení pole aktivit (pro účely práce je udělán užší výběr) – improvizace životních

traumat a zátěžových situací, inscenování fiktivních příběhů s cílem klientova projektování vlastních nevědomých obsahů spojených s prožitým příběhem, dramatizace vnějšího prostředí klientů a zkoumání vlivu tohoto prostředí na jejich momentální problémy.

A závěrem je nějaké shrnutí a reflexe (nejlépe odehrávající se v institutu kruhu), při níž dojde k rekapitulaci sezení. Nejde o vyřešení klientových problémů. Je to především prostor pro zklidnění a bod přechodu mezi hraním a okamžikem, kdy klient opět vstoupí do reálného světa a kdy je klientovi poskytnuto bezpečné místo, aby vyšel z role (Valenta, 2007, s. 140).

4. Romské etnikum

Romové jsou v naší zemi jedinou etnickou skupinou, která vzbuzuje velmi rozporuplné postoje. Většinová společnost ji vnímá dosti nepříznivě, je s ní málo obeznána a trpí vůči ní mnoha předsudky, k nimž patří přidělení nálepky Romům jako rozených kriminálních. Většinová společnost Romy vnímá jednoznačně etnocentricky, jako cizorodý prvek a lidi podřadné (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 135)

Romové jsou u většiny obyvatel bráni jako celek (ve většině případů jako negativní celek). Dělí se mezi sebou však do různých skupin, které mají jiná zázemí, vzájemně se nestýkají, neuzavírají sňatky ani spolu nekomunikují (Hetová, 2007, s. 53).

Jsou kastovně rozlišeni. Romové z vyšších kast se integrovali, jsou často vzdělaní, jsou pracovití a uplatňují se především v oboru stavebnictví. Problémy vyvolává skupina Romů, kteří jsou podezíraví k ostatním částem společnosti, přezíraví ke vzdělání i k práci a živí se sociálními dávkami a tím, co jim každodenní život nabídne. Je to hlavně otázka sociální než etnická. Stát jim také přispívá na jejich vlastní kulturu, na jejich tiskoviny a kulturní akce. Také jim poskytuje sociální ochranu (Tomeš, 2010, s. 308).

Majoritní skupinu obyvatelstva čeká náročný úkol – nabídnout tomuto segmentu Romů sociální začlenění a pomoci jim překonat předsudky, pasivní přezírání a rezignaci. Dilema je mezi nabízeném rychlejším začleněním do společnosti

(vzdělání, zaměstnání), nebo odcizení, na němž se budou spíše Romové podílet - tím se ale budou stupňovat problémy v soužití (Tomeš, 2010, s. 308).

Romové mají vlastní kulturu, zvyky, hodnoty, jazyk i historii, která se značně liší od české. Postoj k nim by měl být tvořen především na základě poznání těchto odlišností, nikoli na předsudcích a stereotypch (Hetová, 2007, s. 53).

4.1. Specifické znaky romské kultury a mentality

Romy od majoritní společnosti především odlišují chování, zvyky a tradice. Podle Vágnerové (2010, podle Hetová, s. 55) můžeme uvést například tyto odlišnosti:

Velká rodina – zázemí a ochranu poskytuje jednotlivci především rodina (vizitka každého Roma). Charakteristický rys je větší počet dětí, který zajišťoval v dobách vysoké dětské úmrtnosti pokračování rodu. i se vzdálenými příbuznými žijí rodiny v jednom bytě, kde jsou vztahy hierarchizovány, každý zná své místo a statut, každý ví, co smí a nesmí. Slovo každého jednotlivce má svoji hodnotu a to včetně dětí.

Zvyky a tradice – místy již některé jejich zvyky a tradice mizí, přesto ale můžeme stále některé pozorovat i na mladší generaci. Například je tomu u slabého vztahu k vlastnímu příbytku, tendence ke sdružování a hlasité zábavě, sklon k nepravdělnosti, absenci režimu, plánování budoucnosti a potřeby vlastního soukromí a teritoria.

Psychické vlastnosti – Romové jsou emotivnější – reagují s větší intenzitou až výbušností a dále můžeme pozorovat absence autoregulace emotivního projevu. Nemají tendenci k sebehodnocení, akceptují svoji osobnost jako danou a nemají tudíž potřebu většího rozvoje. Je kladený velký důraz na neverbální vyjadřování, doteky či tělesná blízkost není pro ně signálem blízkého vztahu. Mají také sklony k pověřivosti, pragmatické myšlení a dobrou schopnost řešit praktické situace související s uspokojování vlastních potřeb (cokoliv je nad rámec potřeby ztrácí smysl).

Klíma (2000. Podle Vágnerová, s. 373) uvádí jako jednu z výraznější osobních dispozic Romů jejich temperamentové vlastnosti. Romské děti jsou častěji posuzovány jako neposlušné, ale zároveň jako nadměrně cílé a pohyblivé, družné a prosazující se.

4.2. Výchova Romů a jejich vztah ke vzdělání

Mnohé potíže, které mají Romové s majoritní společností, mohou vyplývat z jejich nižšího vzdělání. Nedostatky v jejich vzdělání si však nemůžeme vysvětlovat nižšími intelektovými předpoklady, protože zde hraje roli více faktorů (Vágnerová, 2000, s. 374).

Jedním z těchto faktorů je postoj romské komunity ke vzdělání. Škola má obecně smysl jako prostředek k dosažení budoucích výhod formou lepšího profesního uplatnění, dosažení vyššího sociálního statusu, atd. Přijetí této hodnoty jako cíle vyžaduje plánování do budoucnosti. Tento postoj však pro romskou komunitu není typický. Není zde kladen důraz na úspěch jedince, tedy ani na jeho vzdělání (Vágnerová, 2000, s. 375).

Některé z dalších faktorů uvádí Šišková (2010, podle Hetová, s. 56), kterými je například kázeň a pořádek. Romské děti mají jiné návyky kázně a pořádku. U neromských dětí se sebekázeň učí tím, že „něco“ dostanou až za odměnu, zatímco Romové takto nepřemýšlí. Co chtějí, si vezmou hned, což nejspíše souvisí s jejich častou sociální nouzí. Dalším faktorem je výchova k samostatnosti. Děti jsou více vedeny k sounáležitosti než k samostatnosti. Všichni si pomáhají, každý má v rodině pevné místo a každý je součástí jednoho celku. S tím souvisí i sebehodnocení – každý se hodnotí ve srovnání ostatních členů rodiny. Taktéž sny a fantazie hrají velkou roli. Děti majoritní skupiny jsou většinou vedeny přemýšlet reálně, nicméně u Romů naopak vyprávění, fantazie a sny hrají velkou roli. U konverzace je potom malá hranice mezi fantazií a realitou, čímž se mohou neromské populaci jevit jako lháři. Nakonec nemůžeme opomenout rozdíl v komunikaci, který vzniká už u matek. Neromské matky většinou aktivně rozšiřují a upřesňují slovní zásobu svého dítěte tím, že na něj soustavně mluví. U romského dítěte se tento akt děje spíše spontánně, pomaleji a méně přesně.

Matoušek a Kroftová (2003, str. 139) tvrdí, že motivovat romské děti a jejich blízké rodiny pro účast na vzdělávání ovšem vyžaduje takovou mobilizaci personálních a peněžních zdrojů, jaké u nás běžné školy zatím schopny nejsou.

4.3. Exkluze a inkluze Romů

Vyloučení a odklonění se podle Matouška a Kroftové (2003, s. 136) od majoritní kultury romským etnikem se v některých případech jeví jako naprosté – dítě nenastoupí ani povinnou školní docházku, protože rodiče je do školy neposílají. Sankce, které by takovou rodinu mohly postihnout, jsou minimální a především jsou uplatňovány málokde. V jiných případech tento rozchod mezi sociální majoritou a romskou mládeží nastává hned po prvním intenzivním kontaktu – na začátku povinné školní docházky (romské dítě při střetnutí s požadavky neromské školy selhává během první třídy a v zápětí je přeřazeno do školy pro děti se speciálními potřebami).

Předčasný konec docházky do základní školy, nenastoupení nebo vypadnutí z učebního stereotypu jsou ve všech rozvinutých zemích, a samozřejmě i u nás, předzvěstí dalšího sociálního selhávání (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 137).

Odborníci v oboru pedagogiky tvrdí, že u nás se romské děti daří lépe vzdělávat ve třídách a ve školách, v nichž mají převahu hlavně děti romské (zde se učitelé začínají přeorientovávat i na jejich potřeby) než ve třídách a ve školách, kde jsou romské děti v menšině – zde se u dětí především prohlubuje solidarita mezi romským dítětem a jeho rodinou a stejně tak spolužáky příslušejícímu stejnému etniku (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 136).

Sestěhováním romských nájemníků do tzv. holobytů, neprivatizovaných domů a do státních domů, které jsou kvůli jejich přítomnosti neprivatizované, vznikají ghetta. Tato ghetta svou mírou nezávislosti na sociálním okolí a s velkou mírou nezaměstnanosti, jsou dokonalým rodištěm pro kriminalitu a jiné „sociálně patologické jevy“ (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 137).

Pokud nedojde ke změně společenského klimatu a k oslabení zřetelných bariér mezi majoritní společností a romským etnikem, tak se výskyt kriminality bude ještě stupňovat. Je pravděpodobné, že se některé skupiny romské mládeže budou radikalizovat. Extrémní proudy mezi nimi přijmou ideologii, která jejich etnickou menšinu bude považovat za hodnotnější než majoritní společenost. Jiná část mládeže bude zcela rezignovat na společenský vzestup a bude se nejspíše živit

kriminalitou a prostitucí nebo bude jednoduše spoléhat na solidaritu a velkorysost vlastní rodiny. Část z těchto mladých se stane uživateli drog, alkoholu a budou mít sklony násilí. Část bude bez velkého efektu napravována v ústavních zařízeních pro delikventní mládež a po propuštění se vrátí k předchozímu způsobu života. Pouze malá část bude chtít zapadnout mezi majoritní společnost svými dovednostmi a společenskými pozicemi, nicméně ti se již nebudou chtít znát ke svému původu (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 138).

Berry (2003, podle Navrátil, s. 165) vymezil čtyři možné adaptační strategie imigrantů v hostitelské společnosti, a to integraci (menšinová skupina považuje kontakt s většinovou skupinou za významný a potřebný, ale příslušníci této menšiny se nedále identifikují se svou původní kulturou a chtějí si ji nadále podržet), asimilaci (menšinová společnost odřekne svoji prvotní kulturu a novou přijme za svou), separaci (menšina považuje setkání s většinou za problémové a naprosto se uzavře) a marginalizaci (nezájem o vlastní i majoritní kulturu, identita příslušníků marginalizované skupiny se opírá pouze o úzce vymezené subkulturní normy a příklady chování).

Přestože Romové doslova nejsou imigranty, zdá se, že jejich společenská a kulturní situace má podobné charakteristiky jako situace imigrantů. Tudiž podle Navrátila (2003, s. 165) „jde konstatovat, že jsou jazykovou, etnickou i kulturní menšinou ve společnosti, vůči níž zaujímají určitou strategii adaptace“.

Podle výzkumu patří pro Romy na první místo zdraví (30% dotázaných) a štěstí (28,8 % dotázaných), aby mohli vést spokojený život. Štěstí jako předpoklad ke spokojenému životu člověka je mimo jeho ovlivnitelný dosah. Člověk tedy vlastně nemůže dělat téměř nic, aby jej ovlivnil, což svědčí o pasivní životní orientaci, která se odlišuje od orientace většinové společnosti. Na otázku „Co je pro Vás nejdůležitější?“ téměř polovina romských respondentů odpověděla, že je to rodina a komunita (43, 8 %) a dále pak zdraví (14, 8 %). Přestože je rodina vnímána jako jedna z trvalých a hlavních romských hodnot, v posledních desetiletích došlo ke změnám, které tento postoj oslabily. Vlivem přizpůsobujícím se opatřením státní politiky, byly nukleární rodiny vytrženy z jejich širších rodinných a lokálních vazeb. (Navrátil, 2003, s. 167 - 168).

Vývoj hodnotové orientace romské populace se změnil vlivem asimilačních opatření, ke kterým došlo za bývalého režimu a v důsledku modernizačních procesů ve společnosti. Díky současným silným tlakům masové kultury je romská tradiční kultura narušena a v některých bodech se přibližuje standardu myšlení většinové populace - viz. kladení důrazu na zdraví (Navrátil, 2003, s. 168).

U Romů stále převažují spíše pasivnější životní role, tudíž je osudová orientace Romů především znakem marginalizační strategie adaptace s prvky asimilace, co se týče oblasti kulturní (Navrátil, 2003, s. 168).

Co se týče stránky sociální, tak Romové uvádějí, že jsou kontaktům s většinovým prostředím otevřeni. Necelých 72 % Romů uvedlo, že si jejich děti hrají spolu s dětmi z majoritní společnosti a polovina z respondentů říká, že se navštěvuje s příslušníky většiny. Tyto údaje vypovídají a asimilační nebo integrační tendenci. V rámci strategie soužití uvádějí respondenti, že by chtěli žít rozptýleně ve většinové společnosti a že jsou ochotni se přizpůsobit většině. Tyhle názory jsou směsí integračních a asimilačních tendencí (Navrátil, 2003, s. 170).

Adaptační strategie Romů není jednoznačně definována. Najdeme charakteristiky integrační a asimilační orientace, ale vedle toho má i marginalizační znaky. Vyplývá z toho, že některé prvky své kultury Romové opouštějí a jiné zachovávají, ale tak je tomu i u většinové společnosti. Výskyt marginalizace by nás měl ale upozornit na ztrátu možné integrity vzhledem ke své skupině a současně ke společnosti většinové, což není dobré znamení. Marginalizace vede k anomii, dezintegraci a sociálnímu vyloučení a dále může vést k eskalaci nepokojů a interetnického napětí. To je jeden z možných argumentů, proč začít řešit nynější situaci Romů v České republice (Navrátil, 2003, s. 174).

4.4. Problémovost romské mládeže v České republice

Především díky školnímu neúspěchu, ke kterému mají Romové blízko, se může projevit zneužívání alkoholu a návykových látek. Avšak i s touto zátěží, jakou jsou špatné výsledky ve škole, se vesměs vyrovná romská mládež úspěšně a to díky výrazné rodinné podpoře a soudržnosti (Baštecká, 2005, s. 33).

Pokud mladiství již školu nenavštěvují, a tudíž jsou nezaměstnaní (další velká problematika této etnické menšiny), tak jsou ohroženi asociálním chováním. Nadbytek času, nuda, nedostatek programu a povinností často přispívá k nežádoucím formám chování. Nezaměstnaní mladiství se sdružují do part, užívají drogy, kradou nebo mají sklony k vandalismu (Vágnerová, 2001, s. 408).

Dalším menším problémem jsou pokusy o sblížení s romským etnikem a pracovníky v různých institucích, které dost často selžou. Kultura a odlišně orientované skupiny někdy bohužel neobsahují oboustranně přijatelné hodnoty a vzory jednání, které by se mohly stát základem vůle ke spolupráci nebo alespoň k pouhé snášenlivé nevšímavosti. Pokus o sblížení se jednoduše může stát pobídkou k despotickému počínání klientů (Matoušek, 2001, s. 270).

Matoušek (2001, s. 270) uvádí, že „*sociální pracovníci, kteří pracují s Romy, opakovaně popisují křik a neústupnost, kterými se Romové snaží druhou stranu zastrašit a „prosadit svou“.* Známe je také divadlo, které jsou někteří Romové ochotni bez zábran hrát.“

Jedna z nejproblémovějších romských subkultur může být ta, která krutost a nepřátelské násilí přijala jako normu. Vytváří subkulturní prostředí, které má sklony okupovat určité partie městského prostředí a terorizovat nebo alespoň vyvolávat strach mezi obyvatelstvem. Jednotlivci těchto skupin útočí na slabší jedince a v krutosti mohou nacházet také potěšení. Ničit hodnoty, které společnost uznává, je důkazem jejich síly (Labáth, 2001, s. 38).

Struktura romské kriminality je jiná než u většinové společnosti, protože se většinou delikventního chování dopouštějí děti (především okrádáním chodců, cestujících nebo páchají v sídlech jakékoliv velikosti domovní krádeže), mladiství a ženy (Matoušek, Kroftová, 2003, s. 140).

Štěchová (2003, podle Matoušek, Kroftová, s. 140) uvádí, že nejvíce se romská minorita podílí na mravnostní kriminalitě (pohlavní zneužití, znásilnění), na krádežích prostých a krádežích vloupáním a násilné kriminalitě (vražda, loupež, omezování osobní svobody, rvačka, ublížení na zdraví).

4.5. Prevence a intervence

Velmi negativním znakem dnešní společnosti je šíření rizikového chování, a to od drobných problémů přes závažnější delikty až po delikvenci, kriminalitu, patologické hráčství a toxikomanii. Těmito jevy jsou ohroženy především děti a mládež. Nutnost řešení této nepříznivé situace vedla v červnu 1994 ke schválení vládního Programu sociální prevence a prevence kriminality (Vocilka, 1996, s. 7).

Prioritními úkoly tohoto resortního programu je vytvářet systém etické a právní výchovy, výchovy ke zdravému životnímu stylu, vypracovat programy k prevenci problémů vzniklých působením návykových látek, rozvíjet formy a metody umožňující včasné zachycení ohrožených dětí a zaměřovat se na prevenci směrem k dítěti i rodině a rozšiřovat síť institucí zajišťujících poradenskou, ambulantní a internátní péči (Vocilka, 1996, s. 7).

Tento systém prevence by měl plnit nabídku široké sítě specializovaných služeb a programů, které by specifickými, diagnostickými, pedagogickými a terapeutickými metodami směřovali k odhalování a odstraňování příčin a souvislostí asociálních projevů dětí a mládeže, např. záškoláctví, útek z domovů, agresivity, vandalizmu, projevů rasové nesnášenlivosti, zneužívání návykových látek, narušení sexuálních vztahů, atd. (Vocilka, 1996, s. 8).

K primární a sekundární prevenci delikvence dětí a mládeže zaujímají hlavní roli školská zařízení a vedle toho k posílení těchto aktivit slouží výchovná střediska pro děti a mládež a volnočasové instituce (Vocilka, 1996, s. 9), kam můžeme řadit i nízkoprahová zařízení a komunitní centra (pracující stejným způsobem) pro děti a mládež, kde se střetávají mladiství klienti a děti s prací sociálního pracovníka.

nízkoprahová denní zařízení pro ohrožené děti a rizikovou mládež u nás zřídily po roce 1989 neziskové organizace. Kromě nabízené možnosti trávit volný čas různými kulturními, sportovními a vzdělávacími aktivitami, nabízejí některé víkendové a prázdninové pobytové akce (Matoušek, Kodymová, Koláčková, 2010, s. 273).

Tato nízkoprahová zařízení sehrávají významnou úlohu při prevenci asociálního chování a při rozvoji prosociálních zájmů, protože nabízejí mládeži různé zajímavé i vzdělávací způsoby a příležitosti k nerizikovému trávení volného času (Matoušek, O. 2007, s. 87).

Hodně těchto nízkoprahových zařízení pro děti a mládež používá označení „Komunitní centrum pro děti a mládež“, kdy sami v mnohých případech uvádí, že pracují nízkoprahovou formou a dle zákona č. 108/2006, Sb. o sociálních službách.

Zákon č. 108/2006, Sb. o sociálních službách říká, že tato zařízení mají pomáhat především v oblastech – a) výchovné, vzdělávací a aktivizační b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím c) sociálně terapeutické činnosti a d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí a definuje jejich celou činnost následovně:

„nízkoprahová zařízení pro děti a mládež poskytují ambulantní, popřípadě terénní služby dětem ve věku od 6 do 26 let ohroženým společensky nežádoucími jevy. Cílem služby je zlepšit kvalitu jejich života předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik souvisejících se způsobem jejich života, umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky k řešení jejich nepříznivé sociální situace. Služba může být poskytována osobám anonymně.“

Praktická část

„Teorie zůstane jen teorií, pokud nepřikročíme k činu“

Jan Amos Komenský

Obsahem praktické části je určení výzkumného cíle a sledovaných výzkumných oblastí, použité metody a postupy, popis zařízení, podrobný popis jednotlivých sezení s dramaterapeutickými prvky, průběh a taktéž hodnocení vlastních sezení v nízkoprahových a komunitních centrech pro děti a mládež a analýza následných rozhovorů s pracovníky.

Ke zpracování této části (struktura a metodologii) pomohla literatura zabývající se kvalitativním výzkumem, a to přesně autoři a jejich díla: M. Miovský – *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*, J. Hendl – *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*, R. Švaříček a K. Šedřová (a kol.) – *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*, D. Silverman – *Ako robíť kvalitatívny výskum* a M. Disman s dílem *Jak se vyrábí sociologická znalost*.

5. Metodologická východiska výzkumu

Zájem o rozpracování celé výzkumné studie v oblasti dramaterapie, romské mládeže a služeb s nimi pracujících vznikl přirozeně, protože člověk během svých studií hodnotí (v tomto případě především během praxí), co vše viděl a zažil. Tak jsem hodnotila i já a přišla na to, že nízkoprahové a komunitní centra pro děti a mládež mají v sobě velký a dost často i nevyužitý potenciál v rámci plnění jejich cíle, kdy se snaží o smysluplné využití volného času svých klientů. S dramaterapií jsem se setkala osobně poprvé na začátku druhého ročníku bakalářského studia a velmi mě zaujala, a to především svou využitelností u nespočetných cílových skupin.

Tudíž se zde vynořily tyto dva názory a byl tak vytvořen výzkumný cíl: zjistit, zda i sociální pracovníci (popř. speciální pedagogové či pracovníci v sociálních službách) si umí představit využití dramaterapeutických prvků v rámci své práce v nízkoprahových či komunitních centrech pro děti a mládež zaměřených na romskou menšinu a jaké přínosy v tomto přístupu vidí a zda mají vlastně tedy vůbec možnosti tuto práci takto obohatit.

Dále je dobré považovat tuto práci za smysluplnou vzhledem k vyvolání diskuse především mezi pracovníky v těchto zařízeních a hledání dalších efektivních primárně výchovných, vzdělávacích, preventivních a dokonce i intervenčních nástrojů u této specifické cílové skupiny.

Na základně prostudované literatury, absolvovaném kurzu, vlastní zkušenosti s mládeží a odborných konzultací je zvolen kvalitativní terénní výzkum, který se opírá o analýzu skupinových interview, pozorování a především vlastní ukázky nabízeného přístupu využívajícího dramaterapeutické prvky při práci s touto cílovou skupinou v těchto zařízeních a to vše za přítomnosti tamních pracovníků. Na základě zjištěných výsledků a informací jsou formulovány závěry a doporučení pro praxi.

5.1. Formulace výzkumného cíle a sledované výzkumné oblasti

Hlavní výzkumný cíl je formulován do následující výzkumné otázky:

- Jaké přínosy sociální pracovníci (nebo speciální pedagogové, pracovníci v sociálních službách) vidí při užívání dramaterapeutických technik během své práce?

Dílčí cíle (zakomponované do výzkumných otázek):

- Jaká očekávání od programu pro klienty mají sociální pracovníci (nebo speciální pedagogové, pracovníci v sociálních službách) v daných KC a NZDM před mnou vedeným sezením s dramaterapeutickými prvky?
- Jaké možnosti mají sociální pracovníci (nebo speciální pedagogové, pracovníci v sociálních službách) v daných KC a NZDM v rámci používání dramaterapeutických technik či celých sezení?

5.2. Plánování výzkumu

V první řadě byly stanoveny cíle a výzkumné otázky. Aby však bylo možno se dopracovat k výsledkům, tak se celkově postupovalo v těchto etapách:

- Kontaktování zařízení, která odpovídají potřebám výzkumu, a následná domluva (leden).
- Vytvoření dvou minimálně hodinových sezení, která budou působit flexibilně na proměnlivé situace a budou zaměřena na možné nedostatky v chování či vnímání romské mládeže.
- Oslovení studentů vyšších ročníků studia speciální pedagogika – dramaterapie, s domluvou a naplánováním rozdělení rolí (lektor a kolektor) na připravovaná sezení (leden).
- Provedení prvních jednotlivých sezení, záznam reakcí, postřehů a doporučení pracovníků pomocí skupinových rozhovorů (únor).
- Provedení druhých jednotlivých sezení s úpravou dle návrhů a vlastních postřehů ze sezení prvních a následný záznam reakcí, postřehů a doporučení pracovníků opět pomocí skupinových rozhovorů (únor).

V návaznosti na sebe byly většinou současně řešené výše uvedené etapy, které se dost často prolínaly. Nejkomplikovanějším dílem celého plánu bylo vytvořit daná sezení i přesto, že byla konzultována jak s vedoucí této práce, tak s kolektorkou. Především to byl problém u prvního sezení, protože konkrétně tyto děti navštěvující daná centra většinou osobně neznáme (kolektorka měla lehce výhodu v KC Khamoru, kde současně dělala dobrovolnici v blízké další sociální službě stejného poskytovatele) a věkové rozmezí klientů je dost široké.

Nakonec po konzultaci s vedoucí práce a dále s kolektorkou jsme vytvořily dvě sezení, která využívají technik dramaterapie. Obě sezení vždy byla užitá v každém zařízení a to minimálně s týdenním odstupem.

5.3. Výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl samozřejmě zvolen dle stanoveného cíle této práce, který jasně určuje, že bude práce odvedena v nízkoprahových zařízeních či komunitních centrech pro děti a mládež, a to romského etnika. Pro tento účel tedy posloužila tři zařízení splňující požadavky specifického výběru (kritéria: typ zařízení (KC, NZDM),

cílovou skupinu – romské etnikum, věk klientů mezi 6 – 13 lety a heterogenní skupinu), která se ozvala na moji žádost a to přesně: NZDM Pavlač (Brno), KC Khamoro (Olomouc) a KC Lačo jilo (Přerov). Jelikož jsou tato zařízení dosti volná v tom, co se týče účasti na probíhajícím programu, tak i my jsme se k tomu takto musely postavit. Z toho ovšem vyplývá, že jsme neměly vždy po celou dobu stejně velkou skupinu, se kterou se pracovalo. Děti mohly odcházet dle své libosti či podle potřeby (účast na programu byla dobrovolná a byla podmíněna například domluvenému doučováním či žádosti rodičů o odchodu dítěte).

Sezení sloužila jako prostředek k dobrání se cílů, k čemuž byly následně třeba rozhovory s místními pracovníky. Pracovnice, které rozhovor poskytly, byly zejména sociálními pracovnicemi (4 osoby), dále pracovnicemi v sociálních službách (3 osoby) a taktéž se zúčastnila jedna speciální pedagožka. Rozhovory se vždy odehrávaly bezprostředně po sezeních a byly součástí jak prvního, tak druhého setkání.

5.4. Ukázka sezení s dramaterapeutickými prvky

V této části práce jsou uvedena dvě užitá sezení s dramaterapeutickými prvky, která měla vždy nastaveny cíle, na které jsme se celou dobu soustředily. Techniky byly rozdílné, aby sloužily i jako škála možností pro pracovníky daného zařízení. Na začátku i konci byly použité techniky stejné či podobné, protože považujeme tradici za důležitou část, a to především kvůli docílení odlišnosti od ostatních programů a činností.

Při výběru jednotlivých technik k sestavení těchto sezení byly využity publikace *Dramaterapie* od Milana Valenty (2011) a *Dramatické a akční hry ve výchově, sociální práci a klinické praxi* od Andyho Hicksona (2000).

První sezení

Cíle: Soustředění, pozorování, rozvoj imaginace a komunikace, skupinová spolupráce, rozvoj porozumění emocí, rozvoj tradice, představitost

Délka: 75 minut

Velikost skupiny: 15 klientů

Pomůcky: nafukovací balonky, balón

A. WARM UP

1) Chyt' mé jméno (15 minut)

Cíl: Soustředění, pozorování, rozvoj imaginace, představivost

Nejdřív házení normálním míčem s tím, že každý vždy řekne své jméno a barvu, kterou by chtěl být/kteřou má rád a proč ji má rád.

Po chvíli se odloží míč a bez instrukcí zvedne vedoucí skupiny ze země velký imaginární míč a hodí ho někomu ve skupině, přičemž jej osloví jménem a vybranou barvou. Klient mu míč hodí zpět nebo jej adresuje dalšímu členu skupiny. Hra takto dále pokračuje. Během hry se velikost a váha míče proměňují. Míč je tak chvíli, např. tenisovým míčkem, pak medicinbalem, pout'ovým balonkem, atd. (některé balony lze přepravovat i foukáním, pinkáním, atd.). Cvičení lze variovat i skutečným (nejlépe plážovým) balonem a pak současně přidat druhý a ještě další, takže všichni členové komunity musí být neustále v činnosti a rychle reagovat.

Technika je dobře použitelná v prvních lekcích terapie. Rychle navodí participaci na činnost, koncentraci a skupinovou interakci, svou hravostí i bezpečností tlumí počáteční skupinové napětí.

2) Bublínková válka (10 minut)

Cíl: Soustředění, skupinová spolupráce

Každý si vybere balonek jeho barvy (pokud nebude, tak nějakou další jemu blízkou) a nafoukne. Skupina se potom pokouší udržet ve vzduchu co největší počet balonků tak, aby se nedotkly země. Výborné zahřívací cvičení, vhodné pro fyzické rozcvičení právě tak, jako pro posílení skupinové interakce, neboť skupina pracuje jako tým a málokdy je v této technice v opozici.

3) Balon mezi zády (10 minut)

Cíl: Soustředění, spolupráce

Po místnosti se pohybují páry spojené vzájemně balonem umístěným mezi zády partnerů. Úkolem je zabránit pádu balonu. Balon může být umístěn i mezi jinými částmi těla, lze přidávat také doplňující úkoly.

Na sezení jsme ovšem přistoupily nejdřív k tomu, aby se balon umístil mezi čela, protože tuto aktivitu dost lidí, jak dětí tak, dospělých znají. Pustila se hudba a všichni byli vyzváni k pohybu do rytmu. Dále ovšem měli dát balon i mezi záda a zkusit to i touto formou. Poslední obměna měla sloužit především jako příprava na další techniku.

Následuje odložení všech balonků, klienti stále ve dvojicích.

B. HLAVNÍ ČÁST SEZENÍ

4) Dialog zad (10 minut)

Cíl: Soustředění, komunikace, rozvoj porozumění emocí

Hráči opět budou situováni zády k sobě, ale tentokrát s vynecháním balonků. Nejprve se o sebe opřou zády, zkusí „sílu“ zad, rovnováhu a koordinaci a následně budou instruováni k tomu, aby pomocí zad mezi sebou začali komunikovat. Začne konverzace: hravě, agresivně, hádavě, svádivě ...

5) Gratulace (15 minut)

Cíl: Soustředění, pozorování, komunikace

Vybraná osoba opustí místnost a skupina rozhodne o tom, co se zrovna této osobě (imaginárně) přihodilo – často jsme volili něco pozitivního, co vyžaduje gratulaci, jako je „výhra v loterii“, „získání ceny“, „získání vyznamenání“, „koupě něčeho chtěného“, atd. Jakmile se osoba do místnosti vrátí, skupina na ni reaguje s vědomím a ve smyslu této události. Nevyjeví ovšem tuto událost přímo. Hlavní protagonista se do scény zapojí, jako by o věci, o které nebyl informován, taky věděl, a přitom se snaží určit, co se mu to vlastně přihodilo.

Technika po protagonistovi požaduje, aby zvládl nejistotu, do níž byl záměrně vržen, komunikativnost a rychlou reakci na připomínky a jiné signály spoluhráčů. Vedoucí dohlíží, aby situace, v níž se protagonista ocitne, nebyla pro něj stresující či zraňující. Členové skupiny, kteří mají přesné hranice mezi rolí a skutečným životem,

mohou kromě pozitivních událostí participovat i na negativních či nepříjemných. Technika umožňuje prožít si pocity někdy velmi specifických životních situací.

C. UZAVŘENÍ SEZENÍ

6) Stisk ruky (10 minut)

Cíl: Soustředění, skupinová tradice

Skupina stojí v kruhu a drží se za ruce. Vedoucí začne předáním jemného stisku ruky osobě vedle sebe, ta stisk předá dále. Po dvou kolech požádá vedoucí o rychlejší předávky – tak rychle, jak to jen bude možné. Rychlé předávání stisku rukou kruhem přivodí vzájemnou propojenost členů a jejich energizaci v rámci kruhu.

Pro větší hravost lze poslat stisk i druhým směrem. Se dvěma stisky rukou jdoucími proti sobě po kruhu se zvyšuje koncentrovanost skupiny.

7) Truhlice (15 minut)

Cíl: Rozvoj imaginace

Truhlice, která má 5 barevných šuplíků. Když otevřete 1. Šuplík, jsou tam pochvaly a ocenění (všichni kdo chtějí někoho pochválit či ocenit mají možnost). Až má vedoucí pocit, že je vše vyčerpané tak otevře 2. Šuplík, kde je kritika s doporučením (tam můžou všichni říct, co se jim nelíbilo, ale zároveň k tomu musí přidat, jak by to šlo udělat lépe). Opět ho vedoucí zavře a otevřete 3. šuplík, kde jsou nejistoty a otázky (prostor po všechny, kteří chtějí ještě něco vysvětlit, zeptat se atd.). 4. Šuplík, je co příště udělat jinak a co by se klientům líbilo atd. (vedoucímu slouží jako inspirace k dalšímu setkání). Poslední 5. šuplík je přání (zde kdokoliv uvádí nějaké přání – pro sebe, pro všechny, pro někoho konkrétního, atd.).

Po prvním sezení, které se uskutečnilo v NZDM Pavlač (Brno), jsme se s kolektorkou domluvily na lehkou změnu v tomto sezení. Usoudily jsme, že klienti po chvíli prokazovali až moc velkou aktivitu, ale nebyl nadále prostor se jim věnovat více individuálně. Dále jsme chtěly, abychom je v určité chvíli mohly zastavit a nechat je více pracovat se sebou samými. Došlo tedy k odstranění dvou technik – Balon mezi zády a Dialog zad.

Zvolily jsme namísto toho jinou, velmi známou techniku **Skupinové sousoší**, kterou uvádí Valenta (2007, str. 177):

Cíl: pozorování, soustředění, rozvoj imaginace, představivost

Ze skupiny stojící v kruhu vkročí do centra člen a zůstane ve „štronzu“. Jeho soused se snaží upravit pozici této sochy a pak se i další soused přidá k soše tak, aby s ním v tomto sousoší byl v nějakém vztahu. Další pak poupraví sousoší a další do něj opět vstupuje, atd. Může dojít i k oživení sousoší a jeho ozvučení na krátkou dobu do dalšího „štronza“.

Rozdělily jsme skupinu na dvě menší, které pracovaly následně odděleně. Zadalo se téma „příroda“ a s tímto podkladem musely děti vypracovat svoji sochu. Po vypracování ji šli klienti představit druhé skupině, která měla uhodnout, co dané sousoší z přírody přesně představuje.

Druhé sezení

Cíle: Soustředění, pozorování, skupinová spolupráce, rozvoj tradice, skupinová energie, rozvoj porozumění emocí, rozvoj imaginace a komunikace, představivost

Délka: 75 minut

Velikost skupiny: 15 klientů

Pomůcky: klubko provázku

U druhého sezení jsme se inspirovaly lehce požadavky klientů a pracovníků, na co by chtěli další sezení zaměřit. Sezení bylo dobré udržet v podobném stylu, tudíž nešlo vyhovět všem požadavkům, nicméně i přesto požadavky úplně nešly opominout.

A. WARM UP

1) Klubíčko (15 minut)

Cíl: Soustředění, pozorování, spolupráce skupiny

Klienti se posadí do kruhu a představí se (počítá se s předchozím sezením, že se mezi sebou již trochu známe, tudíž toto představení je jen k připomenutí a následné cvičení pro lepší zapamatování). Následně se mezi sebou bude pohazovat i klubíčko,

keré se při každém hodu odmotá, chytající řekne své jméno a nadále drží provázek a klubičko hází dalšímu, který opět řekne jméno. Vzniká pavučina, kterou budou muset nakonec klienti rozmotat tak, aby se nepustili provázku v místě, kde jej drží, a aby z nich vznikla jedna linie.

2) Pavučina rukou (10 minut)

Cíl: Soustředění, pozorování, spolupráce skupiny

Klienti se postaví do kruhu a zavřou oči. Ruce dají doprostřed kruhu a snaží se najít dlaň někoho jiného. Jakmile jsou všichni spojení, otevřou oči a snaží se najít řešení, jak tuto spleť rukou rozmotat, bez toho, aby se někdo pustil.

3) Vyhýbej se! (10 minut)

Cíl: Soustředění, skupinová energie

Klienti jsou požádáni, aby chodili po místnosti, potom rychleji a ještě rychleji tak, aby se při tom pokusili obsáhnout fyzicky co největší prostor. Instrukce zní: Pokuste se mít celou místnost pro sebe! Buďte chamtivý! Pohybujte se rychle, ale vyhýbejte se ostatním členům skupiny, uskakujte před nimi!

4) Kdo je tady vedoucí (15 minut)

Cíl: Soustředění, pozorování, skupinová spolupráce

Všichni se rozestaví do kruhu a jeden dobrovolník odejde z místnosti. Zatím co je pryč, ostatní si zvolí vedoucího. Vedoucí je provede v různých pohybech, například tleskání rukama, klepání nohou, skákání, kývání hlavou, atd. Klienti napodobují vše, co se u vedoucího vidí. Poté se dobrovolník vrátí zpět do místnosti, postaví se do středu kruhu a pokusí se vedoucího odhalit. Vedoucí musí měnit pohyby pravidelně a zvolna a hráči v kruhu se na něj nesmějí utkvěle dívat, aby ho neprozradili. Když hráč uprostřed kruhu vedoucího odhalí, vyberou se další dva, kteří na sebe vezmou jejich role. Hra pokračuje tak dlouho, dokud se nevystřídají všichni.

B. HLAVNÍ ČÁST SEZENÍ

5) Střetnutí se pohledem (15 minut)

Cíl: Soustředění, pozorování, rozvoj porozumění emocí

Všichni sedí v kruhu se sklopenýma očima a jsou instruováni, aby si v hlavě vybavili jméno někoho ze skupiny. Na signál všichni zvednou hlavu a podívají se na daného člověka, kterého si před chvílí vybavili. Ti, kteří se střetli pohledem (tudíž ti, co si mysleli svá jména vzájemně), se podívají vzájemně do očí a zakřičí.

Další obměnou je, že budou všichni instruováni, jakým způsobem se na sebe mají podívat: vesele, smutně, naštvane, podezřívavě, lhostejně, atd. Následně se takto budou dívat na všechny ze skupiny a s obměnami bez zvuků a se zvukem.

6) Přidej se ke skupině (15 minut)

Cíl: Soustředění, pozorování, skupinová spolupráce, rozvoj imagince, rozvoj komunikace

Jeden člen ze skupiny vstoupí na scénu a začne s určitým druhem akce. Když někdo ze skupiny pochopí, o jaký druh činnosti (či o jaké místo) se jedná, vstoupí na scénu v roli postavy zapadající do kontextu činnosti započaté prvním členem skupiny. Další a další členové se připojují, přičemž scéna může být od chvíle, kdy se zapojí i další osoba, verbalizovaná.

Tato technika napomáhá skupinové kooperaci. Vstup každého člena skupiny na scénu je okamžitě a zcela akceptován, podporován a rozvíjen. Každý potřebuje odpověď skupiny na svoji aktivitu a současně každý musí využít vklad ostatních členů skupiny, komplexnost a konzistentnost scény se postupně zvyšuje.

C. ZÁVĚR

7) Energie (10 minut)

Cíl: Soustředění, pozorování, skupinová spolupráce

Všichni se postaví do kruhu. Vedoucí skupiny pošle tlesknutím svému sousedu „energii“, ten ji přejme a tleskne taktéž a řada přichází na klienta vedle něj. Takhle objede celý kruh. Následně budou všichni požádáni, aby do toho dali ještě víc energie.

Objede se vždy několik kruhů s tím, že v každém kole se přidává víc a víc energie a zapojí se do tlesknutí celé tělo.

8) Stisk ruky (10 minut)

Cíl: Soustředění, skupinová tradice

Skupina stojí v kruhu a drží se za ruce. Vedoucí začne předáním jemného stisku ruky osobě vedle sebe, ta stisk předá dále. Po dvou kolech požádá vedoucí o rychlejší předávky – tak rychle, jak to jen bude možné. Rychlé předávání stisku rukou kruhem přivodí vzájemnou propojenost členů a jejich energizaci v rámci kruhu.

Pro větší hravost lze poslat stisk i druhým směrem. Se dvěma stisky rukou jdoucími proti sobě po kruhu se zvyšuje koncentrovanost skupiny.

8) Rekapitulace (10 minut)

Cíl: Soustředění, uvolnění, představivost

Klienti byli opět vyzváni k tomu, aby si sedli do kruhu. Vedoucí je požádá o uvolnění. Po chvíli jsou klienti vyzváni k tomu, aby si vybavili průběh celého skupinového setkání a připomněli jednotlivé podrobnosti. Někdy je dobré, aby vedoucí přečetl seznam všech cvičení a her, které byly během tohoto setkání použity - nejlépe je i krátkým vyprávěním uvést do obrazu, co všechno zažili, což jsme zde také udělali.

5.5. Metody sběru dat

Sběr dat proběhl terénním výzkumem pomocí velmi častých metod pro získávání kvalitativních dat - pozorováním (zúčastněné pozorování) a interview (moderované interview polo-strukturovaného charakteru). Tak, jsou zde metody vyjmenovány, tak byly i chronologicky aplikovány při sběru dat. Tudíž vždy nejprve proběhlo námi vedené sezení a v rámci něj bylo uskutečněno pozorování, a následně probíhal rozhovor.

Zúčastněné pozorování

Stejně tak, jak dostali pracovníci za úkol pozorovat klienty, i my jsme samozřejmě jejich chování, reakci a interakci zaznamenávaly (s pomocí kolektorky). Jelikož jsme přímo participovaly na sezeních, byla zvolena metoda zúčastněného pozorování.

Zúčastněným pozorováním je možné popsat, co se děje, kdo všechno nebo co všechno se účastní dění, kdy a kde se věci dějí a jak se objevují a proč. Taktéž pozorovatel nefunguje jako pasivní registrátor dat, který stojí mimo zkoumanou oblast, nýbrž se sám účastní dění v dané situaci, v níž se předmět výzkumu projevuje (Hendl, 2005, str. 193).

Výhodou zúčastněného pozorování je především to, že pozorovatel má přímou zkušenost s danými situacemi a jevy, které pozoruje. Má možnost zapojit se do interakcí mezi účastníky a lépe pochopit a především popsat co, jak a proč dělají, jaká je jejich perspektiva pohledu na zkoumaný jev, atd. (Mioviský, 2006, str. 152). Ano, výhoda je to velká, nicméně zde není pochyb o značné náročnosti hraní dvou rolí: výzkumníka a participujícího člověka v programu.

Jelikož výzkum především potřebuje zaznamenat přínosy těchto dramaterapeutických technik z pohledu pracovníka, i my jsme se na této pozici v danou chvíli ocitly a zaměřily se na reakce klientů na dané techniky (taktéž na reakce mezi sebou a mezi mnou a jimi), na to zda vidíme my v tomto programu nějaký přínos a jaké vůbec možnosti tyto zařízení mají (prostor, vybavenost, informovanost).

Moderovaný rozhovor – polostrukturované interview

Celkový důraz výzkumu je příkládán především všem rozhovorům, protože se výzkumné cíle orientují hlavně na pracovníky. Bez jejich zkušeností, názorů a postojů si výsledek nelze představit. Účastnili se především dva pracovníci a občas kolektorka (která primárně pomáhala se sezeními s klienty). Zařízení Lačo jilo (Přerov) disponuje čtyřmi pracovníci.

Většina rozhovorů odpovídala dle teorie moderovaného rozhovoru, který se provádí s jednou až maximálně třemi osobami. Při větším počtu již můžeme mluvit o skupinových interview (Mioviský, 2006, str. 156). Jeden rozhovor byl se čtyřmi pracovníci zároveň, nicméně struktura otázek se nezměnila.

Rozhovor byl polostrukturovaného charakteru, aneb podle Hendla (2005, str. 174) rozhovoru s návodem. Tento návod slouží jako seznam otázek či témat, kterými se během interview budeme zabírat, čímž zajistíme, že se dostane na všechno, co je potřeba probrat. Vedoucímu rozhovoru nadále zůstává volnost v tom, na co se dál zeptá, pokud se nějaká nová otázka naskytne a dotazovanému dovoluje uplatnit vlastní perspektivy a zkušenosti.

Všichni zúčastnění v tomto případě odpovídali na 4 hlavní otázky a k nim dané podotázky:

1. Jaká očekávání jste od tohoto sezení měli?
 - a. Setkali jste se již někdy s dramaterapií?
2. Co si myslíte o dnešním sezení?
 - a. Byla očekávání naplněna? v čem byl rozdíl?
3. Jaké přínosy vidíte v používání metod dramaterapie?
 - a. Co přesně Vás zaujalo?
 - b. Byl nějaký rozdíl v reakci daného klienta na nás či na jiné nové tváře, se kterými se setkal?
 - c. Jak moc rychlé a intenzivní bylo zapojení daného klienta do programu, oproti Vaším obvyklým zkušenostem s ním?
 - d. Kde dál vidíte změny při používání těchto technik u chování klienta? Byly nějaké?
 - e. Myslíte si, že byl alespoň částečně naplněn cíl sezení?
 - f. Zaujalo Vás to natolik, abyste se o dramaterapii začal/a zajímat?
 - g. Dokázal/a byste svoji práci obohatit (alespoň o nějaké) o prvky dramaterapie?
4. Myslíte si, že máte možnosti takové aktivity zde normálně dělat?
 - a. Jste časově, finančně či jinak omezení?
 - b. Kde myslíte, že jsou Vaše kompetence? Jak daleko s terapií můžete zajít?

6. Analýza a interpretace výsledků výzkumu

V první řadě se podíváme na analýzu a její průběh u obou metod a na konci této kapitoly bude celkové shrnutí výzkumu a doporučení. Větší důraz byl kladen především na rozhovory s pracovníky.

6.1. Analýza zúčastněného pozorování

Ze záznamových archů byla provedena analýza následující formou: výběr opakujících se jevů po obou sezeních a záznam do tabulky.

V rámci nastavených cílů byl přínos pomocí zúčastněného pozorování pouze u dvou z nich, a to přesněji u hlavního cíle (jaké přínosy je možno pozorovat u sezení s dramaterapeutickými prvky) a vedlejšího cíle 2 (jaké mají pracovníci možnosti v daném zařízení).

Tabulka 1.: Zúčastněné pozorování - Hlavní cíl práce

Zařízení	Hlavní cíl práce - Přínosy používání dramaterapeutických technik v NZDM a KC pro děti a mládež romského etnika.
	Popis
Khamoro (Olomouc)	<ul style="list-style-type: none">- Časté opakování již zažitého (možný rozvoj fantazie)- Komunikace u většiny klientů na dobré úrovni (další možný rozvoj a stimulace verbálního vyjádření)- Perfektně zvládnutá imaginace- Značné zaujetí aktivitami u většiny klientů- Vyžívání se v patologickém chování – upevňování žádoucího chování, řešení konfliktů efektivní cestou- U některých slabé soustředění – s větší individuální pozorností stoupala i koncentrovanost.- Zvědavost na nové- Značné nadšení programem, se zájmem se většina klientů ptala, kdy se opět bude program opakovat- Aktivní zapojení klientů- Děti působily velmi energicky- Změna nálady (většinou pozitivním směrem)- Spolupráce s ostatními i přes viditelné problémy mezi jednotlivými klienty- Kreativita

	<ul style="list-style-type: none"> - Snížení rezistence u zprvu nespolupracujících klientů
Pavlač (Brno)	<ul style="list-style-type: none"> - Děti působí velmi aktivně - Zvědavost v nové - Vykazují zdatnost v imaginaci - Komunikace je u některých slabší, malá aktivní slovní zásoba (možný rozvoj a stimulace verbálního vyjádření) - Časté opakování již zažitého (možný rozvoj fantazie) - Spolupráce ve skupině (značně viditelné problémy mezi jednotlivci, nicméně díky jednotnému cíli všech – splnění techniky – zvládli i přes osobní averze spolupracovat. - Změna nálady (většinou pozitivním směrem) - U některých slabší soustředění – pokud ovšem dostali více pozornosti či je rovnou některá z technik hodně zaujala, koncentrovat se dokázali. - Děti působily hodně energicky - Aktivní zapojení klientů - Snížení rezistence u zprvu nespolupracujících klientů
Lačo jilo (Přerov)	<ul style="list-style-type: none"> - Zažití skupinové spolupráce (většinou bych řekla, že nejsou klienti na tento druh práce mezi sebou zvyklí) - Vyžívání se v patologickém chování – upevňování žádoucího chování, řešení konfliktů efektivní cestou - Změna nálady (většinou pozitivním směrem) - u některých slabší soustředění – pokud dostali více pozornosti či je rovnou některá technika zaujala, koncentrovali se. - Opakování zažitého (možný rozvoj fantazie) - Zproštění se obav vlastní prezentace - Aktivní zapojení klientů - Zvědavost v nové - Snížení rezistence u zprvu nespolupracujících klientů - Komunikace u většiny klientů na dobré úrovni (další možný rozvoj a stimulace verbálního vyjádření)

Tabulka 2.: Zúčastněné pozorování - Vedlejší cíl 2

Zařízení	Vedlejší cíl 2 - možnosti sociálních pracovníků (popřípadě speciálních pedagogů a pracovníků v sociálních službách) v daných KC a NZDM v rámci používání dramaterapeutických technik či celých sezení
	Popis
Khamoro (Olomouc)	<ul style="list-style-type: none"> - Menší skupiny děti – počet dětí je zde každý den značně korigován dle kapacity (ve stejné budově je ještě další nízkoprahový klub stejného charakteru, tudíž počet dětí je rozložen mezi dvě zařízení)

	<ul style="list-style-type: none"> - Potenciál prostoru – prostory dostačující, více místností pro individuálnější práci či práci ve více skupinách, prostor nevykazuje rizika úrazu (méně předmětů, nábytku, atd.) - Možnost využití audio techniky - Jasná hranice kompetencí
Pavlač (Brno)	<ul style="list-style-type: none"> - Prostory klubu jsou celkově malé - Počet dětí je vzhledem k prostoru velký - Prostor pro sezení šel vytvořit, nicméně potenciál úrazu je zde větší (hodně věcí kolem, nábytek (stůl s ostřejšími rohy), atd.) - Možnost využití audio techniky - Jasná hranice kompetencí
Lačo jilo (Přerov)	<ul style="list-style-type: none"> - Poměrně hodně místa (centrum vykazuje známky nedávné rekonstrukce) - Počet dětí korigován a taktéž přiměřen prostoru a především počtu pracovníků - Celkově je celé komunitní centrum větší v porovnání s ostatními - Dostatek pracovníků - Motivace pracovníků k užití nových přístupů – značná otevřenost a nadšení pro věc - Klienti jsou velkého věkového rozmezí - Klienti značně respektují pravidla daná zařízením a pracovníci - Jasná hranice kompetencí - Možnost využití audiotekniky

6.2. Analýza skupinového interview

Analýza skupinových interview byla prováděna následovně: vypsání jednotlivých postřehů pracovníků daných zařízení, konstrukce kategoriálních systémů a následné shromáždění obsahových četností ve všech třech zařízeních a porovnání shod, čímž bylo dosaženo klíčových informací a na jejich základě byly postaveny závěry. Pomocné tabulky k vyhledávání shod jsou dodány v přílohách.

Těchto skupinových interview se zúčastnily především sociální pracovníce a dále pak také pracovníce v sociálních službách a jedna speciální pedagožka. Taktéž byla někdy přítomná kolektorka.

Podrobnější analýza technik pomocí tabulek viz přílohy.

Hlavní cíl práce - Přínosy používání dramaterapeutických technik v NZDM a KC pro děti a mládež romského etnika.

Shoda ve třech zařízeních u obsahových četností:

Aktivní zapojení a zaujetí klientů

Celkově reagovala většina klientů na obě sezení velmi aktivně, rádi se zapojovali do většiny technik a taktéž se mezi prvním a druhým sezením ptali pracovníků, zda ještě proběhne nějaké sezení a kdy to vlastně bude.

Nové činnosti

Většina pracovníků si velmi pochvalovala, že to byly nové činnosti, které klienti neznají, a možná i proto dávali pozor. Jak některé pracovnice poznamenaly tak, jejich programy již znají a to, že si mohou klienti vyzkoušet něco nového, jim velmi imponovalo.

Rozvoj komunikace

Velké množství těchto klientů, dle slov sociálních pracovníků, má problém s komunikací, respektive přemýšlet a během toho mluvit, a taktéž mají někteří menší aktivní slovní zásobu. Pracovnice shledaly, že některé tyto techniky by mohly pomoci s rozvojem komunikace u jejich klientů.

Soustředění

Většina technik byla prvotně zaměřena na soustředění a to bylo naplněno. Více méně všechny pracovnice poznamenaly, že tam proběhlo rozhodně větší soustředění u některých klientů, než je u nich obvyklé. Jak jsme samozřejmě ale v rozhovorech shledaly, mohlo to být zapříčiněno taktéž tím, že je zaujaly nové činnosti a nová osoba.

Rozvoj fantazie

Tyto techniky samozřejmě můžou posloužit i k rozvoji fantazie klientů, čehož si taktéž všimly pracovnice. Zde mě osobně zaujalo, že některé pracovnice komentovaly tento přínos tak, že je samotné překvapilo, jak velkou fantazii někteří z klientů mají.

Oblíbenost programu

A poslední obsahovou četností se shodou ve třech zařízeních je „oblíbenost programu“. Pracovnice uvedly, že se klientům velmi program líbil a že oblibu rozhodně neskrývali, čemuž naznačují i jejich otázky ve stylu, kdy se bude program opět opakovat.

Shoda ve dvou zařízeních:

Rozvoj imaginace a abstrakce

K užívání dramatu patří taktéž imaginace a abstrakce (myšleno pracovníci tím způsobem, že se neuzívaly konkrétní předměty, ale předměty imaginární), které některým klientům nedělaly problémy a pro některé to náročnější mohlo být. Tak či onak zde pár pracovnic poukázalo na to, že rozvoj v těchto oblastech těmito technikami probíhat bude.

Skupinová spolupráce

Jelikož obě sezení fungovala jako skupinová, byly zde klienti nuceni dost často technikami ke spolupráci, aby spolu vyřešili zadaný problém, což samozřejmě vede ke spolupráci skupinové.

Obohacení pracovníků

Ve dvou zařízeních podotkli pracovníci, že se již inspirovali či se určitě inspirovat budou těmito technikami, sezeními a možná dramaterapií vůbec v jejich práci. Zde je nutno poukázat především na zájem pracovnic z komunitního centra Lačo jilo v Přerově, které tato sezení natolik zaujala, že se zajímaly hodně a snad i nadále zajímat budou.

Jednotlivé postřehy v zařízeních

Disciplinovanost klientů, prezentace vlastní osoby, záliba klientů ve vystupování, stimulace paměti, překonávání sebe sama (někteří klienti se projevovali jasnou rezistentností či možná až strachem, ale i přesto se programu zúčastnili a dost často až do konce), aktivní činnosti, celková spolupráce (neprobíhala zde pouze skupinová spolupráce, ale celkově spolupracovali více méně bezproblémově i s námi, jako vedoucími sezení), celkový pozitivní vliv.

Vedlejší cíl 1 - očekávání od programu pro klienty sociálními pracovníky (popřípadě speciálními pedagogy a pracovníky v sociálních službách) v daných KC a NZDM před mnou vedeným sezením s dramaterapeutickými prvky

Tento cíl je velmi individuální a ovlivňuje ho hodně faktorů – zkušenosti s dobrovolníky, praktikanty či jinými výzkumníky, ale taktéž vlastní zkušeností s představenými technikami, atd.

Shoda ve třech zařízeních:

Celkově nedostatek informací o dramaterapii

Již prvotní očekávání byla hodně ovlivněna tím, že pracovnice od začátku měly malé povědomí o tom, co to vlastně dramaterapie ve skutečnosti je, a zde se měly setkat pouze s prvky dramaterapie. Tak vznikl problém v tom, že i po mém odchodu stále přesně neví, jak ve skutečnosti takové dramaterapeutické sezení vypadá. Samozřejmě jsem ale zdůrazňovala odlišnost a taktéž své kompetence.

Shoda ve dvou zařízeních:

Obavy z neznámého programu

Velmi souvisí s celkovým nedostatkem informací o programu (v písemné žádosti nebyl uveden žádný itinerář sezení či popis činností) a dramaterapii jako takové.

Obavy z neznámých technik

Zde některé pracovnice uvedly, že si nebyly jisté především volbou a adekvátností technik k těmto klientům před tím, než sezení proběhla.

Malé povědomí o možném potenciálu těchto technik

Hodně pracovníků uvádí, že si představovaly „hry“, nicméně neočekávaly „hry“ s nějakým větším významem, než je především pocit výhry v klientech.

Nezvládnutí technik klienty

S očekáváními se taktéž pojí nedůvěra v klienty a především v jejich schopnost zvládat náročnější činnosti. Nicméně někteří klienti samozřejmě s určitými technikami problémy měli, ale někteří taktéž pracovníci velmi mile překvapili vlastními a možná i skrytými dovednostmi.

Pasivita klientů

Pracovníci opravdu očekávaly značnou pasivitu až rezistenci od většiny svých klientů. Tento předpoklad však ve značné míře neplatil.

Jednotlivé postřehy:

Obavy z neznámých osob, větší náročnost, očekávání od programu byla stejná jako skutečnost, hraní scének, stejný organizační proběh ze strany klientů jako při programech zařízení (nepozornost, pasivita, lhostejnost), skupinové aktivity, povědomí o dramaterapii (především u jedné sociální pracovníce).

Vedlejší cíl 2 - možnosti sociálních pracovníků (popřípadě speciálních pedagogů a pracovníků v sociálních službách) v daných KC a NZDM v rámci používání dramaterapeutických technik či celých sezení

Shoda ve třech zařízeních:

Celkově nedostatek informací o dramaterapii

Tato obsahová četnost se vyskytla v předchozím cíli a zde je možnost ji reflektovat znovu, protože se pojí s možnostmi pracovníků. Pokud samozřejmě nebudou pracovníci dost motivováni k tomu, aby si dále zjistili informace o dramaterapii, popřípadě o jejich technikách, tak budou po chvíli velmi limitováni pouze tím, co viděli na sezeních.

Shoda ve dvou zařízeních:

Možnosti využití v jiných programech organizace

Ať se budeme bavit o komunitních centrech, nebo nízkoprahových zařízeních pracujících s dětmi a mládeží, tak oba tyto druhy zařízení mohou často vykazovat problémy s prostorem a časem, na který jsou dost často představené techniky velmi náročné. V každém případě ale mají některá zařízení i další navazující programy, kde pracovníce uvedly, že by dané techniky mohly bez problémů používat.

Inspirace technikami použitými na sezení

Pracovnice komentovaly tuto sezení tak, že již některé z představených technik na prvním sezení již před druhým sezení využily nebo tak, že se je chystají využívat a nadále se víc o tyto techniky a možná i dramaterapii jako takovou víc zajímat.

Jednotlivé postřehy:

Slabá motivace ke zvýšení znalosti o dramaterapii, nedostatek zaměstnanců a dobrovolníků, nedostatek času, neadekvátní prostor pro sezení, motivovanost a odhodlanost pracovníků k užití nově představených technik a celých sezení, ochota dlouhodobější práce s technikami.

Tyto jednotlivé postřehy jsou opravdu velmi rozdílné, protože se opět pojí samozřejmě s velmi individuálními záležitostmi, problémy, s kterými se daná zařízení momentálně potýkají, a taktéž jednotlivými osobnostmi pracovníků.

6.3. Výzkumné závěry

V rámci závěrů kvalitativní části je zcela na místě odpovědět na výzkumné otázky a taktéž podotknout, že výsledky na základě kvalitativního šetření jsou pojímány pouze jako podněty a nástin či přehled toho, jak přínosné může být především užívání technik dramaterapie v praxi. V první řadě chci tedy odpovědět na výzkumnou otázku hlavního cíle, kterou je: **Jaké přínosy sociální pracovníci (nebo speciální pedagogové, pracovníci v sociálních službách) vidí při užívání dramaterapeutických technik během své práce?**

Jak se již probíralo v kapitole věnující se analýze, tak mezi pracovníky proběhla shoda ve třech zařízeních u těchto bodů: aktivní zapojení klientů a značné zaujetí programem, celková obliba programu a výrazná poptávka po něm, nové činnosti, rozvoj komunikace, prohloubení soustředění, rozvoj fantazie a celková obliba programu. Dále proběhly dvě shody: rozvoj imaginace, skupinová spolupráce a obohacení pracovníků. V rámci pozorování s pracovníky v těchto všech bodech nelze nic jiného, než souhlasit. Zde však stojí za zmínku ještě další postřeh, a tím je značné vyžívání se klientů v patologických jevech, což probíhalo i přímo na sezeních. Pomocí daných situací a taktéž technik jsme mohli více zpracovat na sociální interakci a především řešení konfliktů efektivní cestou. Tímto způsobem by bylo možné upevňovat v klientech společensky žádoucí chování a nakonec i rozvíjet jejich komunikaci. Poslední a zajímavý postřeh je, že docházelo ke snížení rezistence u často nespolupracujících klientů, za které je pracovníci považovali.

Další otázka, kterou odpovíme na vedlejší cíl 1 je: Jaká očekávání od programu pro klienty mají sociální pracovníci (nebo speciální pedagogové, pracovníci v sociálních službách) v daných KC a NZDM před mnou vedeným sezením s dramaterapeutickými prvky?

Očekávání pracovníků byla dost spojena s tím, že již od začátku většina z nich měla nedostatek informací o dramaterapii celkově. Nabídka ukázky těchto technik je zaujala, ale ne natolik, aby si již předem zjistili, o co vlastně půjde. S tím se ovšem pojí další poznatky v rámci tohoto cíle, kde pracovníci uváděli obavy z neznámého programu a neznámých technik (samozřejmě jde i o to, že nevěděli, zda student jako já, zvolí adekvátní činnosti pro jejich klienty, které jsem nikdy neviděla). No a taktéž nesmíme opomenout, že většina čekala, že klienti takové techniky nezvládnou a že se budou projevovat značnou pasivitou a rezistencí, nicméně ani jeden z těchto dvou předpokladů se ve většině případů nepotvrdil.

Poslední otázkou, kterou odpovíme na vedlejší cíl 2 je: Jaké možnosti mají sociální pracovníci (nebo speciální pedagogové, pracovníci v sociálních službách) v daných KC a NZDM v rámci používání dramaterapeutických technik či celých sezení?

Zde se nám opět projevuje nedostatek informací o dramaterapii celkově. i po zhlédnutí dvou sezení, které mezi sebou měly odstup, některé pracovnice nadále postrádaly bližší informace o dramaterapii, což souvisí i s jejich motivovaností dále se těmto technikám věnovat. Nicméně některé po skončení o tyto dramaterapeutické techniky, a snad i celý koncept dramaterapie zájem projevily a žádaly o poskytnutí materiálů. Dvě zařízení jevila dobré známky prostorové adekvátnosti k takovýmto činnostem. Jedno zařízení bylo poněkud malé, plné předmětů s velkou návštěvností dětí, ale pracovnice konstatovaly, že by rády takový program zapojily do činností zařízení mimo NZDM. Dále si dvě zařízení stěžovala na personální nedostatek, a s tím i spojené finance organizace. V neposlední řadě musím zmínit, že všechny pracovnice měly jasnou představu o tom, kde končí hranice jejich kompetencí a začínají kompetence terapeuta.

Celkový přínos této práce včetně výzkumu by měl především spočívat v tom, aby sociální pracovníci (a další pracovníci v těchto službách), uviděli možné přínosy těchto technik a nakonec aby je to obohatilo natolik, aby si něco odnesli pro svoji praxi. Tento, leč zprvu nevyjádřený cíl práce, byl dle slov pracovnic naplněn, protože jak samy uvádí v přínosech, tak obohaceny byly.

7. Diskuse

V první řadě bych v této části chtěla poukázat na to, že dvě čísla časopisu *Sociální práce* a to přesněji čísla *Možnosti sociální práce v romských komunitách* a *Romové v české společnosti* se věnují problematice Romů. Tuto problematiku ale zevšeobecňují a poukazují většinou pouze na generální problémové oblasti této etnické minority, čímž je zaměstnanost, resp. nezaměstnanost, otázka bydlení a vzdělávání, samozřejmě taktéž neopomíjí ani rasovou diskriminaci, předsudky a stereotypy a některé velmi navazující otázky či řešení. Málo článků se však věnuje přímé práci s mládeží a dětmi a už vůbec žádný z článků se nevěnuje přímo sociální práci v rámci volného času romských dětí a mládeže, tudíž mi tato oblast přijde nevyčerpaná. Možná tento konkrétní druh práce již není tak populární v rámci celé společnosti sociální práce, aby se o něm psalo v celorepublikově a profesně uznávaném časopise, ale osobně si stále myslím, že zde – u mládeže a dětí – by měla naše práce začínat, aneb „ohýbej proutek, dokud je mladý“.

Na tuto důležitost poukazuje pouze kněz Jiří Rous, který se věnuje práci s romskou mládeží a dětmi od roku 1999 v časopisu *Sociální práce* (2003, s. 9) v článku P. Bajera, kde říká, že jejich práce začíná u malých dětí a končí u největších, na které si ještě troufají – zprostředkovávají jim vzdělání a náplň volného času. Ve stejném čísle časopisu a v článku P. Zoubkové (2003, s. 40) se zmiňuje pracovnice V. Růžičková z projektu Pavlač (jehož součástí je i mnou navštívené NZDM), jak důležitá je práce s dětmi.

Zde to tedy začíná. Jak ale ukazuje výzkum, pracovníci nemají dostatek informací k tomu, aby tyto techniky mohli provádět. Tudíž proč se nedovzdělat? Jak říká Š. Moravec (2003, s. 25):

„Je také všeobecně známo, že sociální pracovník, má-li svou profesi vykonávat dobře, musí se vzdělávat průběžně během jejího výkonu a že vzdělávání v pomáhajících profesích by mělo být procesem nekončícím, nebo spíše končícím až odchodem z této profese nebo smrtí, podle toho, co nastane dříve“.

Některé pracovnice po mém odchodu jevily velký zájem o tyto techniky, respektive (viz hlavní a vedlejší cíl 2), je zjevné, že byly značně

obohaceny a inspirovány nějak svoji práci touto cestou oživit. Teď jen záleží na tom, zda si najdou ten čas, aby se dál dovzdělávaly a byly k tomu dostatečně motivovány.

Co se týče toho, proč by se vůbec měly dovzdělávat například tímto směrem a jaké přínosy vlastně v těchto dramaterapeutických činnostech vidí, to je další otázka a taktéž odpověď na hlavní výzkumnou otázku této práce.

Jak samy naznačily, tak kladou v přínosech důraz na to, že díky těmto technikám může docházet k rozvoji fantazie, ke skupinové spolupráci, a jak už bylo zmíněno, tak dochází celkově i k obohacení pracovníků (ne jen při tomto výzkumu, ale celkově si myslím, že díky těmto technikám, by své klienty mohli poznat více, a to nenásilnou a prozatím dětmi oblíbenou formou). Ale v čem opravdu viděly pracovnice velký potenciál, bylo, že děti se opravdu celou dobu povětšinou soustředily. Samozřejmě to nemusí být zapříčiněno pouze těmito dramaterapeutickými prvky, ale může to být taktéž tím, že jsem nová osoba, a taky jak jedna pracovnice sama řekla: „*A taky možná proto, že to byly aktivity nové a že hlavně někdo přijde a věnuje jim strašně moc energie*“. Neposlední věcí je to, že postřehly značné soustředění dětí, ale aktivity taky většinou na soustředění zaměřeny byly. Otázkou tedy zůstává, zda by i u jinak nastavených cílů byly v tomto směru výsledky taktéž kladné.

Další postřeh, u kterého se v těchto místech musím pozastavit, je rozvoj komunikace, který tyto techniky dle mého úsudku a názoru sociálních pracovníků mohou nabídnout. Slovní zásoba většiny klientů byla chudší, ale v tento okamžik bude dobré poukázat na to, že s komunikací úzce souvisí sociální interakce, popřípadě upevňování žádoucího chování a řešení konfliktů efektivní cestou. Můžeme najít takové techniky, kde si tohle vše mohou klienti vyzkoušet a tímto zážitkem i změnit své někdy neadekvátní postupy v řešení různých situací (např. technika „Přidej se ke scéně“, kde jsme s klienty sami narazili na několik momentů ze života, kdy jednali neadekvátně a vyloženě se vyžívali v patologickém chování. S trochou trpělivosti jsme ovšem s klienty dokázali přehrát situaci znovu a najít několik značně lepších možností, jak daný problém vyřešit). Přesto, že se článek M. Pospíšilové (2002, s. 59–64) věnuje především důležitosti přípravných tříd pro romské děti, tak jmenuje, v čem také mají nedostatky, čímž je právě komunikace, vyjadřování, paměť, myšlení, poznatky o životě ve společnosti a kulturně sociální návyky.

Zde jsme tedy udělali nějaké to shrnutí různých postřehů a je na místě v tomto případě souhlasit s Hicksonem (2000, s. 22), který uvádí, že divadlo dokáže velmi dobře oslovit jedince, kteří mají tzv. „zvláštní potřeby“, a to ať už se jedná o lidi s duševními, tělesnými nebo dokonce sociálními problémy. Resp. v tomto případě souhlasit s tím, že divadlo dokáže zaujmout jedince se sociálními problémy, které jak je všeobecně známo, Romové mají. Hickson (2000, s. 22) taktéž poukazuje na to, že pomocí vyjádření zkušenosti prostřednictvím dramatu, může dojít k žádoucí změně. Nejen proto chceme poukázat na to, že opravdu stojí užívání dramaterapeutických technik za zvážení. Samozřejmě si však člověk musí být vědom různých úskalí, které mohou doprovázet tuto formu programu v NZDM a KC zaměřené na romské děti a mládež než s programem začne a tím je například: náročnost na spolupráci, značná volnost v zařízení, nestálá velikost skupiny, větší věkové rozmezí, potřeba velké trpělivosti pracovníků, schopnost klidného vysvětlování někdy velmi složitých a pro klienty neznámých technik, časová i personální náročnost, motivace, příprava flexibilního programu v rámci možnosti proměnlivosti skupiny, možnost výskytu nepředvídatelných situací, atd.

Celkový pohled na výzkum: Probíhal kvalitativní formou pomocí zúčastněného pozorování a pomocí moderovaného interview, které probíhalo vždy se dvěma až čtyřmi pracovníci dohromady a tomuto všemu předcházely v každém zařízení dvě mnou vedená sezení s dramaterapeutickými prvky. Na základně tohoto přístupu je potřeba brát zřetel na charakter a využití výsledků. Ano, byly uvedeny některé přínosy, či celkově jaké povědomí mají pracovníci o dramaterapii a jaké jsou v těchto zařízeních možnosti, ale tyto výsledky by měly být brány jen jako inspirace či podnět k další práci.

Pokud se podíváme na časový harmonogram a výzkumný vzorek celého výzkumu, je nutné zpětně podotknout, že by bylo daleko přínosnější jak pro celkový sběr dat, tak pro klienty samotné, kdyby probíhal tento projekt delší dobu, i kdyby to mělo být nakonec jen s jedním zařízením. Tam bychom se mohli teprve podívat, zda by zmíněné projevy a reakce na sezení byly zapříčiněny moji osobou, způsobem provedení a novými činnostmi, či je to způsobeno opravdu technikami této terapeuticko-formativní disciplíny. To už je ovšem námět či podnět k tomu, že je zde stále prostor v rámci této cílové skupiny a zvolené metody provést hlubší a delší šetření, abychom opravdu mohli potvrdit, zda to má smysl.

Na základě provedeného výzkumu a celkově této diskuse o výsledcích zde vplynulo množství otázek souvisejících s technikami dramaterapie, pracovníky a klienty a to jsou: Byly pracovníce natolik motivovány, aby se nadále opravdu zajímaly o tyto techniky? Byly tyto techniky doopravdy účinné, nebo zde vzniklo zkreslení moji osobou (charakterem, přístupem, člověkem, kterého klienti neznají)? Jak vnímali tato sezení samotní klienti? Jaký až mají dosah dramaterapeutické techniky a postupy na konečnou změnu u nevhodných postojů a maladaptivního chování? Jaké oblasti osobnosti klientů by se mohla rozvíjet skrze dramaterapeutické působení? Otázek by se nám tu zde ukázalo hodně.

8. Závěr

Cílem této práce nebylo si jen vyzkoušet dramaterapeutické techniky, ale především zjistit možné přínosy a nejlépe díky celému projektu také inspirovat pracovníky a ukázat jim další možnosti v jejich práci, které bezesporu můžou bavit klienty i je samotné.

Práce byla rozdělena na dvě hlavní části: Teoretickou - obsahovala popis dramaterapie (popisuje její cíle, klientelu, prostředky a jaké místo zaujímá v systému věd) a romského etnika (specifika, rozebírá exkluzi a inkluzi, problémy romské mládeže a zaobírá se prevencí a intervencí); Praktickou – metodologie (zúčastněné pozorování, polostrukturované moderované interview), ukázky sezení a analýzu. Díky celému konceptu jsme chtěli poukázat na to, že se v praxi s romskou menšinou mohou osvědčit techniky dramaterapie.

Po značném zvážení výsledků a v porovnání s teoretickými poznatky v rámci dramaterapie jako takové a cílové skupiny romských dětí a mládeže, jsme zjistili, že tato práce byla přínosná a interaktivní a pro pracovníky v daných zařízeních to byla při nejmenším inspirace, ačkoliv jim chybělo jisté penzum informací o dramaterapii.

Na základě získaných výsledků bychom nadále doporučili tyto techniky s danou cílovou skupinou používat. i přesto že sezení bylo málo, tudíž nevíme, zda v dlouhodobějším měřítku, by tyto aktivity smysl měly, tak se rozhodně alespoň do této chvíle osvědčily. Při uplatnění technik dramaterapie v praxi je však zapotřebí znát jejich možnosti a umět si vytvořit dramaterapeutický model, který bude obsahovat popis cílů, témat a samotných technik. Chtějí tedy sociální pracovníci, speciální pedagogové, pracovníci v sociálních službách nebo i dobrovolníci či praktikanti využít trochu svého času k tomu, aby si takový model sestavily a využily volný čas klientů něčím novým a zároveň, jak se zdá i smysluplným?

Seznam literatury

- Bajer, P. (2003). Nejlepší se jeví rozumná přísnost. *Sociální práce/Sociálna práca*, č. 4, s. 9-13.
- Baštecká, B. a kol. (2005). *Terénní krizová práce. Psychosociální intervenční týmy*. Praha: Grada Publishing.
- Coufal, M. (2007), Dramatická výchova pro žáky se sociálním znevýhodněním. In Langer J. (Ed.), *Sborník: VIII. Mezinárodní konference k problematice osob se specifickými potřebami a III. Dramaterapeutická konference*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Disman, M. (2002), *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Karolinum.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hetová, L. (2007). *Škola muzejní pedagogiky 3. Specifika a metody práce s osobami se speciálními vzdělávacími potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Hickson, A. (2000). *Dramatické a akční hry ve výchově, sociální práci a klinické praxi*. Praha: Portál.
- Jannings, S. (1992). *Dramatherapy, Theory and practice 2*. New York: Routledge.
- Jannings, S., Cattanach, A., Mitchell, S., Chesner, A., Meldrum, B. (1994). *The Handbook of Dramatherapy*. London: Routledge
- Kaleja, M., Knejp, J. (2009). *Mluvme o Romech. Aven vakeras pal o Roma*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Kolínová, B. (2006). Skupinová a individuální forma dramaterapie. In Valenta M. (Ed.), *Rukověť dramaterapie a teatroterapie*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Kratochvíl, S. (2006). *Základy psychoterapie*. Praha: Portál.
- Labáth, V. (2001). *Riziková mládež*. Praha: SLON.
- Macková, S. (2004). *Dramatická výchova*. Brno: JAMU.
- Majzlanová, K. (2004). *Dramatoterapie v liečebnej pedagogike*. Bratislava: IRIS.

- Matoušek, O. a kol. (2001). *Základy sociální práce*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., Kroftová, A. (2003). *Mládež a delikvence*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. a kol (2007). *Sociální služby*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., Kodymová, P., Koláčková, J. (2010). *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Moravec, Š. (2003). Sociální služby v prostředí romské minority. *Sociální práce/Sociální práce*, č. 4, s. 23-33.
- Navrátil, P. (2003). *Romové v české společnosti*. Praha: Portál.
- Pavlovský, P. a kol. (2004). *Základní pojmy divadla. Teatrologický slovník*. Praha: Nakladatelství Libri a Národní divadlo.
- Pospíšilová, M. (2002). Romské děti v přípravném ročník Základních (zvláštních) škol – Evaluace. *Sociální práce/Sociální práce*. č. 2, s. 57 – 72.
- Silverman, D. (2000). *Ako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar.
- Šicková-Fabricsi, J. (2002). *Základy arteterapie*. Praha: Portál.
- Švaříček, R., Šedřová, K. a kol. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Tomeš, I. (2010). *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M. (2000). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- Valenta, J. (1995). *Kapitoly z teorie výchovné dramatiky*. Praha: ISV.
- Valenta, M. (2001). *Dramaterapie*. Praha: Grada Publishing.
- Valenta, M. (2007). *Dramaterapie*. Praha: Grada Publishing.
- Valenta, M. (2011). *Dramaterapie*. Praha: Grada Publishing.

Valenta, M., Müller O., Polínek M. D. (2010). *Dramaterapie v institucionální výchově*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Vocilka, M. (1996). *Náplň činnosti středisek výchovné péče pro děti a mládež*. Praha: Tech-Market.

Vodičková, M. (2011). *Dramatické aktivity jako prevence sociálně patologických jevů*. Olomouc: Univerzita Palackého.

Zoubková, P. (2003). Otazníky inkluze příslušníků romského etnika. *Sociální práce/Sociální práce*, č. 4, s. 37-40.

Zákon o sociálních službách. Zákon č. 108/2006 Sb. v účinném znění ke dni 13. 3. 2013

Seznam zkratk

KC – komunitní centrum

NZDM – nízkoprahové zařízení pro děti a mládež

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 – Zúčastněné pozorování - Hlavní cíl práce	40
Tabulka č. 2. – Zúčastněné pozorování – Vedlejší cíl 2	41

Seznam příloh

(Pozn. Autorky – přílohy jsou řazeny chronologicky dle data sestupně)

Příloha č. 1 - Rozhovor k prvnímu sezení (Pavlač, Brno)

Příloha č. 2 - Rozhovor k prvnímu sezení (Khamoro, Olomouc)

Příloha č. 3 - Rozhovor k prvnímu sezení (Lačo jilo, Přerov)

Příloha č. 4 - Rozhovor k druhému sezení (Khamoro, Olomouc)

Příloha č. 5 - Rozhovor k druhému sezení - 1. Polovina pracovníků (Lačo jilo, Přerov)

Příloha č. 6 - Rozhovor k druhému sezení - 2. Polovina pracovníků (Lačo jilo, Přerov)

Příloha č. 7 - Rozhovor k druhému sezení (Pavlač, Brno)

Příloha č. 8 – Pomocná tabulka k analýze hlavního cíle

Příloha č. 9 – Pomocná tabulka k analýze vedlejšího cíle 1

Příloha č. 10 – Pomocná tabulka k analýze vedlejšího cíle 2

Přílohy

Příloha č. 1 - Rozhovor k prvnímu sezení (Pavlač, Brno)

Místo konání:	Pavlač
Dne:	6. 2. 2013
Přítomní:	Sociální pracovníce (Dále jen SP2) Speciální pedagog (Dále jen SP1) Kolektorka (Dále jen VA)
Počet dětí na sezení:	15 – 18 (+ přítomná VA)

Já: Takže v první řadě jsem se chtěla zeptat již na začátku, ale nebyl prostor a nevím, jak bych to zaznamenala.

Jaká byla očekávání, když jsem Vám oznámila, že tohle přesně chci dělat? S čím jste tam jako přišly? Co jste si představovaly, že bude probíhat? Jestli jste tedy měly nějakou představu lehce?

SP1: No, já jsem si představovala to, že tak jak to probíhalo. Tak nějak to totiž děláme i my. Děckám řekneme, že bude nějaký program a říkáme jim dopředu, že bude program pro předškoláky, kde budeme hrát nějaké hry. Pak jsem si dál představovala, když jsou to nějaké prvky dramaterapie, takže to bude zakomponované do her. Ale neměla jsem představu, jaké hry to budou. Myslela jsem si, že to bude třeba složitější. Jako že jsem nevěděla Váš odhad, jaký metody chcete použít, jako jestli vůbec zvolíte nějaký přiměřený, aby ty děcka to zvládly.

SP2: No, já jsem v podstatě očekávala to, co proběhlo. Jenom jsem si trochu představovala tak nějak víc, asi že to bude náročnější na nějakou představivost, třeba na sehrání nějakých scének. To jsem si právě říkala, že to nebude moc úspěšné, nějaká taková složitější verze. To už by bylo

pro mě moc náročné. Jak jste si asi všimly v té jedné hře, to už bylo pro ně těžký si vymýšlet vlastní věci. Děcka se opakovaly. Slyšely jednu věc a pak ji opakovaly. Takže kdyby to bylo něco těžšího, tak by už to moc jako nebylo.

Já: Chodily si pro rady. Já osobně jsem nevěděla moc, do čeho právě zabřednout, že jako o tom to jako je, kam tedy ten sociální pracovník nebo pracovník v té sociální službě, kam teda může až zajít. Protože samozřejmě jsou tam někde hranice.

Ještě se chci zeptat, už jste se setkaly s něčím takovým? Jako, že někdo řekl „dramaterapie“ nebo rovnou to tady někdo zkoušel?

SP1: No my někdy používáme jako hraní scének. Nevím, jestli je to jako přímo dramaterapie...

VA: Není!

SP1: Asi ne.

Ale jako osvědčilo se nám to, že je to docela baví. Jako, že si můžou vymýšlet. Jako že někdo něco hraje nebo že do něčeho se vcítí a teď se začne dělat něco jinýho, než co je.

Já: Takže nějaké užití drama je baví?

SP1: Myslím si, že jo. Jinak jsem se s tím setkala na škole. Ale jinak tady, že bych se do toho nějak moc ... Hm tak to... Jako, že bych to používala, hm, tak to ani moc ne.

SP2: Mě by jako vůbec nenapadlo, že pod dramaterapií se skrývá třeba to, co my normálně děláme. Třeba ta elektrika. Myslím si, že to je jako ...

VA: Ne to je jako úplně, to je jako sranda věc. Tady se jako nemůžeme bavit vůbec o ničem jako terapii. To se trochu spíš týká té výchovné dramiky. S tím, že pro mě třeba tam toho bylo pořád málo, těch divadelních prvků. Ale jinak tohleto je jako věc, která se používá na zvýšení energie ve skupině a na naladění všech těch členů ve skupině. Stejně potom jak to bylo použitý dneska, jako na závěr, tak to jde taky.

- Já: Tyhle věci se při sezeních používají, ale jako že to nejsou úplně přesně...
- VA: Víte ono, teda jestli můžu, když se to jako nahrává... Ono to jako opravdu, jak jsme se o tom s Lenkou bavily... Že chce jenom ty techniky, takže to bylo pro mě vytržený z kontextu, jako že takhle to má mít jako maličko jinou strukturu. Já bych to třeba udělala jinak. Jsou to totiž všechno věci (to, co jsme použily), jako takový warm-upy, jsou to takový to sranda hraní a ne takový to „pojďme na to nabuzení“ a do toho a potom právě, tak třeba tohle: nebylo to jako úplně poskládaný...
- Já: Nebyl to prostě projekt. Oni (jako drama-terapeuti) dělají vždy projekt. Samozřejmě to má vždy nějaký cíl. To tak bylo i dneska s tím cílem. Jdou tak jako více do hloubky. Celé to startuje a rozehřívá se to těmi technikami, které jsme dělaly my. A většinou se pak do něčeho zabředne a něco vyplyne napovrch. A nějakým tím zážitkem vzniká změna. Ale to je právě to, kde jsou ty hranice pro nás ty ostatní, kteří nejsme s tím výcvikem na to.
- Jinak každopádně, jaké to očekávání jste měly a úplně na závěr jako po tom teda, bylo to, co jste si představovaly? Čím jste byly překvapení, co jsme jako dělaly, či nedělaly? Ne přímo tak chování těch klientů – zatím – spíš jestli jste byly něčím zaskočení, že jsme například něco udělaly či tak?
- SP1: No já jsem si říkala, když jste poprvé říkaly o té hře, jak jde jeden člověk do místnosti a ostatní se domlouvají, jak se budou chovat, tak jsem si říkala, že to asi... No obávala jsem se toho, co z toho jako vyplyne, ale nakonec to dopadlo dobře. Jsem očekávala, že toto ty děcka jako vůbec nebudou dávat. Ale nakonec to bylo i tím, že jak jste jím to ukázaly, tak se začaly i chytat. Tohohle jsem se teda bála.
- VA: Vy tady máte ale jako moc šikovný děcka.
- Já: To si teda taky myslím. Ale musím říct, že této techniky jsem se taky bála.

- SP2: No, já si myslím, že tak nějak to očekávání s tím co proběhlo, jde ruku v ruce. Nebylo tam jako nic extra, co by mě překvapilo, či nepřekvapilo. Nic takhle tam asi jako nebylo. Ale jinak právě tady na tu hru na představivost, to děcka podle mě strašně bralo. S tím se setkáváme i my normálně takhle u různých věcí, například u her, co my takhle děláme a tak. To je jako fakt velký problém.
- VA: To bylo vidět, i jak jsme dělaly tu šibenici (*po sezení jsme s dětmi chvíli ještě seděly, malovaly si a hrály slovní fotbal pomocí známé hry „Šibenice“*).
- SP2: No, a třeba s Klientkou M to bylo jako u nás takový – no ona s tím má velký problém. Třeba s těma písmenkama a takhle... Ale celkově ta představivost jako... Oni dostanou jeden vzor a jedou podle toho všichni. Jako málo z děcek si vymyslí své vlastní. Třeba jak mu přáli všichni, já jsem si říkala, že to nikdo nedá...
- Já: Klient Y byl perfektní. Jako že on jak tam vedle mě seděl, tak on tam měl jedinej vždycky nápad tak nějak z něčeho jinýho. Jako, že fakt tu hru vedl i jinam.
- SP2: No, a jinak jako třeba od Vás mě nepřekvapilo nic a od děcek asi taky jako ne. Já jsem na to totiž zvyklá, že jim jako něco vysvětlíme a oni se na to zeptají znova nebo udělají úplně něco jinýho. Takže mě to vůbec nepřekvapilo u některých dětí.
- Já: Je tam nějaká jednotlivá věc, nějaká přesná, co vás zaujalo. Třeba nějaká ta technika, či nějaké chování někoho? Jak jste se soustředily na toho někoho. Jestli jste si tedy vybraly.
- VA: Něco, co byste jako vypíchny. Jako jednoduše prostě – nejkrásnější zážitek dnešního dne.
- SP1: Mě překvapilo. Nebo mně se líbilo, jak jste si házeli míčem a potom jste míč dali pryč a potom jste ten míč házeli, ale neměli jste ho. To byl jako dobrej přechod mezi tím „představit si něco“. Protože prvně tam byl míč. Oni si to zažili, jak tam byl a pak tam nebyl. A pak tam měli nějakou

viditelnou představu, že tam něco je jako. Pořád ty pohyby byly stejný, ale už si... Takovej plynulej přechod.

Byla jsem překvapená, jak se někteří klienti zapojili. Třeba u těch větších klientů. Třeba Klientky X. U těch jsem to fakt nečekala. A jak si představovala ona ten míč.

Já: Zrovna Klientka X mi připadla, že byla aktivní celou dobu.

VA: I mně se tady tohle líbilo, jako jak to bylo. To bylo supr. A bylo vidět, že to ty děcka jako všechny baví, jako všechny.

SP2: Já jsem si taky všimla toho s tím balonem a pak byly dobré ty nafouknuté balonky. Jako že se to tak jako střídalo. Že ty děcka jako v jednu chvíli něco měly a něco neměly. A taky mě překvapilo, jak je Klient Y průbojný, jak prostě skákal a furt ruku nahoře. Já vím, že je takový, ale teď to bylo konečně před dětma a i před Váma, a to jste tam byly poprvé. A pak Klientka Z, jak pořád obhajovala Klienta Y, protože ona takhle třeba moc nemluví a celkově není moc vázaná na celý klub. Ona si jako třeba na klubu hraje sama a takhle teď furt seděla vedle Klienta Y a pořád jen „Klient Y, Klient Y, Klient Y, ...“. To jsem byla fakt překvapená.

Já: Jen do kontextu, to jsou sourozenci, předpokládám?

VA: To snad vidíš, ne?

SP2: Tak to mě teda jako fakt překvapilo, jak ho pořád obhajovala, prosazovala a tlačila ho, ať on jde do toho co nejvíc. Protože normálně by to on neudělal.

Já: Ještě se zeptám u té poslední nebo vlastně předposlední, u té Truhlice, jak například říkali nějaké své názory, tam vás něco zaujalo? To s těmi šuplíky, kdy byly pochvala, kritika, co by chtěli dělat příště a přání.

SP2: To třeba jak tam bylo ten Xbox 350, to taky nevím co je (smích). To mě překvapilo u Klienta Y.

SP1: Asi ne.

- SP2: Mně totiž přijde, když je někdo nový, že se chtěou děcka totiž líp ukázat, takže přejou všem všechno, ale kdybyste tam byly třeba po třetí, po čtvrté, po páté, tak si taky myslím, že si každý přeje sám za sebe. Jako dotykáč a podobný věci.
- SP1: Možná to totiž nebylo od některých tak upřímný.
- SP2: No, toho jsem si taky všimla.
- SP1: To bylo totiž to, že vy jste řekly, že všechny chválíte a třeba Klientka A a Klientka B, ty to prostě zahrály, že přejí všem něco dobrého.
- Já: A jinak máte tady i nějaké jiné praktikanty?
- SP1: Máme.
- SP2: Jo, máme.
- Já: A nějaký rozdíl, jak reagovaly tady na tyhle hry nebo na takový sezení a na ostatní. Protože my jsme pro ně taky cizí. Tak jak reagovaly na cizí a na ostatní cizí? Je tam nějaký rozdíl? Třeba nějaká otevřenost nebo tak?
- SP1: Ono vždycky záleží na osobnosti toho člověka. Některý praktikantky jsou takové zakřiklejší. Nebaví se s děckama. Ony je například osloví, ale už to nerozvíjí nějak a tady si myslím, že jste jako v poli tak dobře, že jsem si všimla vlastně i několika rozhovorů, jak se třeba Klientka B doptávala a ptali se na jména a dál jste potom nějak navazovali kontakty.
- Já: Já za sebe jsem byla jako překvapená. Že člověk přišel a oni byli takoví otevření a přátelští. Ne, že by se mi to až tak často stávalo (*myšleno na praxích*).
- SP2: Já, jestli teda ještě můžu, tak já si myslím, že je to tím, že se tady střídá ještě jako víc lidí. Máme zde i totiž dobrovolníky, kteří sem jednou za čas chodí. Takže si myslím, že to bylo trochu podpořené našim včerejším tématem – slušné oslovování, kdy jsme je včera trénovali a taky jsme se bavili o novém člověku na klubu a mě to nedošlo, že zítra přijdete. Ale

děčka si to spojily, takže se šly představit. To se mi prostě líbilo. Že se jim to tak propojilo, že se vám mají představit.

Já: Pak jste se tam teda soustředily na nějakou tu osobu, byl tam nějaký rozdíl, jak se chová normálně a jak se chová tady při takových činnostech?

SP1: Já jsem si teda vybrala Klienta Y.

Já: Ty aktivity byly s cílem, aby se soustředili, pozorovali a dívali se, co se děje. Plus nějaké to zlepšení té komunikace tam bylo zařazeno. Jak se na to tedy koncentrovali?

SP1: Mně osobně připadlo, že se soustředili, tak jako na každého nového člověka. Jako třeba u mě, když jsem přišla a připravila si pro ně něco. Bylo to něco nového, tak se na mě soustředili a víc mě poslouchali, ale postupem toho času, jak poznávají toho člověka a zjišťují, co si můžou a nemůžou dovolit. A časem ta jejich pozornost už uniká. Když prostě vymyslíme nějakou novou hru, tak je to fajn a jako baví je to, ale když ty hry prostě musí být inovativní. Nesmí to být pořád to samý. Ostatně jako pro každého člověka. Nevím, jestli jsem teď dobře odpověděla na otázku. Já prostě neodpovídám na otázky (smích).

Já: Takže jako něco tak nějak navíc, co by udělal Klient Y, jste nezaznamenala?

Teď si myslím totiž, že už jsme našly něco, čím nás Klient Y zaujal.

SP1: Jo, že vymýšlel ty dobré nápady a ty nové situace při té jedné hře.

Já: A jinak ještě něco víc?

SP2: Nejdřív jsem se soustředila na dva, ale nakonec jsem se soustředila na Klientku X a na Klientku A. Tak u Klientky mě překvapilo, že nekecala a neremcala. Ona totiž strašně ráda kecá a jako že tu hru si dělá po svojem a jakýkoliv program. A několikrát jsem si všimla, že strašně soustředěně poslouchala. Ona totiž jako často, když my třeba něco hrajem nebo vysvětlujem děčkám hru, tak ona odejde. Jde si třeba

malovat k tabuli a řekne „jo, já tě odsud poslouchám“ a pak přijde a ptá se, co má dělat. A teď jsem si všimla, že jako by ani já nevím... Nerýpala do ostatních vedle sebe nebo se nesoustředila na svoje tkaničky u bot a cokoliv, ale jako, že fakt soustředěně poslouchala. A potom, že poměrně rychle pochopila ty hry, což je zajímavý, protože většina z nich má tady problémy s pozorností hodně často. Něco se vysvětlí a oni se pak stejně zeptají, co mají dělat. Takže u Klientky X mě to teda fakt překvapilo. No a na Klientce A jsem viděla, že ona hodně často chce být dominantní na klubu. Jako že ona o všem rozhoduje. Ona je vedoucí všech her a tak dále a teď se... Byla spíš taková pasivnější, co se týče vlastního prosazování, ale možná to taky dělala ta skupina. Fakt si říkám zas ale, že po vás pořád koukala a sledovala, co jako říkáte a takže to možná bylo i novou osobou na klubu.

VA: Mě jako osobně přišla Klientka A, že jako se držela zpátky, ale bylo to vidět, jako že chtěla být průbojnější.

SP2: To jo, ale jako ona hlavně dělá to, že všechny odstrkuje a že to teď bude dělat ona a tak. Jako docela... No neviděla jsem úplně všude, ale přitom co jsem si zrovna všimla, tak byla taková, že se soustředila na celou tu skupinu, a ne jenom na sebe, mi přišlo. Spíš se většinou soustředí jen na sebe. Ale celkově byla dnes nějaká hodná.

Já: Tak uvidíme příště. Ale ta mě teda taky zaujala, protože byla dost taková kooperativní.

Takže nějaké to soustředění tam proběhlo? Pozorovaly jste i u všech, že se nějak víc dokázali soustředit?

SP1: Jo, jo, to se soustředili.

SP2: Jo.

Já: I ti, kteří normálně trošku s tím pokulhávají?

SP1: Hm. Jo.

- Já: Co se týče komunikace. Byl tam nějaký ten rozvoj? Nebo něco nového? Všimly jste si něčeho? To bylo především v té technice, jak někdo měl jít za dveře a pak se mu mělo gratulovat a děkovat k nějakému úspěchu. Tak to bylo především zaměřeno na komunikaci.
- VA: Jako některý děcka, ty tam seděly a jako „banán“ jako. A nechaly ty ostatní, kterých bylo dohromady asi čtyři, aby to jako vymyslely, a ostatní se vezly.
- SP2: Ale to bylo jako hlavně proto, že to nepochopily, že to nedokážou vymyslet něco z vlastní hlavy. Třeba u takové Klientky C bylo vidět, že by tam jako chtěla být, ale nedokázala vymyslet nic ze své vlastní hlavy. Oni mají prostě fakt problém s tou představivostí. Oni jako třeba tam jdou, protože se toho chtějí zúčastnit, ale zopakují něco, co někdo řekl před ním. To máme i my problém, když s nimi třeba děláme i nějaké výtvarné věci. Udělá něco jeden a okopíruje to od něj deset děcek.
- VA: Jo to oni to tak dělají. Já chodím jako do Olomouce do Khamora a úplně to stejný...
- SP2: Bohužel i ty větší děcka.
- Já: A nějaký tady ty prvky, co jsme použily, si dokážete představit zopakovat někde?
- SP1: Jo.
- SP2: Jo, určitě. Třeba ta hra, kde o sobě něco nevěděj (*kdy musí jít jeden za dveře, ostatní vymyslí událost a podle toho všichni jednají*), to můžem použít i na pobytovce.
- Já: No ona je tato aktivita zrovna lepší s o trochu menší skupinou.
Takže si to dokážete představit?
- SP2: Určitě.
- SP1: Určitě třeba i tu s tím míčem u menších dětí, předškoláků.

- SP2: To mě taky napadlo, že bychom to mohly udělat i u jiných předmětů – kostky a tak něco. Jako to bylo fakt dobrý. Zapojit pak do toho různé tvary a nějaké to propojení a různé věci, jako třeba skleničku na pití a možná to udělat i trochu jinak a nějak to zpracovat i pro ty menší děcka.
- Já: Nějaký ten smysl tam v tom tedy vidíte? Vzít nějaké ty prvky a užít je? Vidíte v tom nějaký rozdíl oproti normálním hrám? Třeba v rámci cílů, že tyto prvky mohou mít vyšší cíl, zatímco u klasických her až tak často není. No tak teď jsem hodně napověděla. No to je jedno. Tak to můžem přeskochit.
- VA: Cílem je přece vždy samotná hra.
- PS1: U nás je cílem vždycky zvítězit, že? (*smích*)
- Já si myslím, že u těch her je to hlavně dobrý na tu představivost. Tam si děcka tímto dokážou víc cvičit představivost. Já si myslím, že kdyby podobnejch her bylo víc a pracovalo se na tom každé týden, tak určitě budou mnohem zdatnější v těch hrách.
- VA: Jestli teda můžu... Co se týče toho, jakým způsobem oni to zvládali, tak jako pomínu ten řev a tak, ale když to jako srovnám s tou technikou, kdy chodili za ty dveře, tak bylo vidět, že je to jako věc, která je baví a která se dá použít i na tisíc způsobů.
- Já: Mám tady pak otázku doporučení od vás napříště. Tak když tam zkusíme přidat více té imaginace, šlo by to?
- SP2: Jo, já si myslím, že jo. Třeba nějaké takové ty lehčí verze. Něco lehčího a trochu těžšího. Jako my se taky vždycky snažíme dělat s děckama nějaké takové hry. Jako ne jen tak obyčejné, ale ať to má též nějaký smysl. Takže si myslím, že jsou v tom lehce i trénování. Třeba v programu pro šestileté děti, ale i pro starší. Oni si to jako trochu opakují ty jednodušší věci, co se týče té představivosti.

- Já: A ještě se chci zeptat, jaké máte možnosti něco takového dělat? Mohly byste vy samy vymyslet nějaký takový ucelený program? Nebo to tu nejde?
- SP1: No jako my to můžeme dělat, si myslím. Ale máme docela dost aktivit a tady ta práce není zaměřena jen na hry, ale je to také o komunikaci a rozhovorech a kontaktní práci s těmi klienty. My se zajímáme o ně, o jejich problémy a jejich štěstí a neštěstí, takže... a tím, že máme i další aktivity, jako je například ten zmiňovaný program pro předškoláky, tak nemáme tolik času, jako by připravovat takový to delší programy nebo hry. Jako dá se to, ale je na to potřeba tady ten čas na to asi. A samozřejmě je potřeba s nimi dělat i jinou práci.
- SP2: Tak to je třeba i o kontaktování nových klientů, nových zájemců a dohod mezi námi a nimi. Máme zde totiž doučování, počítač zakázkou. A pak když třeba přijdou zvlášť s nějakou zakázkou třeba na domácí úkol. Není to prostě jen tak jako, že přijde s něčím takovým dítě a my si zrovna budeme hrát hodinu a nebudeme mít na něj čas. Tohle my se snažíme vysekávat takový věci. Třeba jak máme ten program pro předškoláky, tak to je jako hodinu a je to bez počítače, bez hudby a bez všeho a teď se zaměříme na malý děcka, na předškoláky, plus k tomu nějaké hry pro ty starší. Takže když si takto useknem čas, tak to jde. Teď prostě děcka ví, že nic jinýho nebude a budou jen takovýto hry. Takže do toho se dá zapojit něco takovýho a tady ty věci a promíchat. Třeba Klientka Z, ta se nechytala u některých věcí, ale ty balonky, to ji bavilo. To pinkání. Potom na to přemýšlení, to už bylo těžší. Ona má hlavně problém totiž v komunikaci. Ale už je to lepší, už trochu mluví. Když přišla, tak nemluvila vůbec. Říkala jen „jo“ a „ne“. Takže si myslím, že třeba nějaká lehčí forma na tu komunikaci by se do toho dala zahrnout. Ale fakt to nejde na běžném provozu. To si myslím, že nejde jen tak useknout. Někdy se třeba na konci děcka nudí. Už všechno viděly, slyšely, takže se nudí, tak tam by na to ten prostor byl. Takže tam mě to napadlo. Ale musí se to prostě nějak vymezit.

- SP1: Ted' mě napadlo, že my provozujeme „Sebe-rozvojové skupiny“ pro děcka a jsou vymezeny po klubu od šesti do sedmi. Tady v té místnosti máme nějakou seberozvojovou aktivitu, kde se právě zabýváme nějakýma těma hlubšíma problémama. Už to nejsou jen ty hry, ale chceme děcka přinutit přemýšlet o sami sobě. Přemýšlet o tom, co prožívají. Jsou to teda většinou jednoduché otázky jako „co máš rád?“, „co nemáš rád?“, přesto si ale myslím, že toto by tam taky šlo hodně zahrnout.
- VA: Přesně tak, třeba nějakým tím divadlem navodit prostě tu atmosféru, otevřít nějaké téma a nějak se o tom pobavit.
- Já: Když jsem tohle právě připravovala, tak jsem přemýšlela, jak člověk z naší pozice může jít moc do hloubky.
- VA: Moc ne.
- Já: To je právě to, kde jsou ty hranice. Já za sebe, protože jsem úplně cizí, si nedokážu představit jako vzít si fakt nějakou tu dramatu „TEERAPEUTICKOU“ činnost pořádně a dát to tam. Na to prostě člověk není kompetentní. Jak vy tady moc chodíte do hloubky? Kam až zajdete? Stala se vám někdy nějaká krize u takových činností?
- SP1: No, tak rozhodně to není při hrách. Já si myslím, jako že se s tím člověk poznáme a až si víc s tím člověkem důvěřujeme, tak ta hloubka je vidět v těch rozhovorech, že se vám ty děti s něčím svěří. Nebo Vám řeknou něco, co nikomu nikdy neřekly.
- SP2: A na to je potřeba ta atmosféra a ta se na klubu prostě neotevře. Je to tam takový, že někdo chodí sem, dovnitř a pryč, a ten člověk jakoby nechce si povídat, co se mu stalo, či co měl rád či neměl. A na to jsou ty seberozvojovky. Oni nás ty děcka už nějakou dobu znají a tam nemají problém říct, co se jim stalo, atd. Na tom klubu to nejde, protože tam je můžou poslouchat všichni ostatní a oni se pak mezi sebou hodnotí, kdo co řekne a jak řekne. Když to tady *(na těch seberozvojových programech)* se snažíme ten prostor nějak uzavřít a utěsnit.

- SP1: Prostě to hlavně není takový to průchozí, že si přijde někdo a odejde někdo. Máme větší uzavřenost.
- VA: Tady máte jako nějaké pravidla?
- SP2: Přesně tak. Tady máme pravidla a sankce. Něco někdo poruší a my jej můžeme vyloučit z té skupiny a tak. Není to nic nejhorsího. No, je prostě skupina se stejnýma dětma a můžou se tady více otevřít.
- Já: Takže ještě nějaké doporučení pro příště? My za sebe jsme si říkaly, že to nějak trochu víc zklidníme.
- VA: Já bych to udělal víc takhle. Bylo vidět, že se nám to v jedné chvíli hodně rozjíždělo. Těch živějších aktivit bylo moc vedle sebe. Takže bych to tak jako víc uklidnila a stáhla dolů.
- SP2: Já teda nevím, co všechno do toho spadá, jako jaké aktivity. Ale dala bych tam asi něco na začátek, ať se vyřadí. Oni se potřebují prostě na začátku vyblbnout. Třeba je nechat skákat pět minut, kdo víc a výš ať, uvolní tu energii ze sebe. A pak to bylo takový furt, že všichni chtěli pořád něco dělat, takže jestli tam nemáte nějakou aktivitu, která by zaměstnala více těch dětí najednou.
- VA: Třeba živý sochy.
- SP2: No třeba.
- At' každý hlavně může něco dělat. Protože ve středu byl jeden a další za mnou třeba přiběhli, jestli můžou jít teď oni a tak. Víc zaměstnat všechny jednotlivě.
- SP1: S tím úplně souhlasím.
- Já: Tak fajn, já si myslím, že je to tedy všechno.

Příloha č. 2 - Rozhovor k prvnímu sezení (Khamoro, Olomouc)

Místo konání: Khamoro Olomouc

Dne: 11. 2. 2013

Přítomní: Sociální pracovníce (dále jen SP1)
Pracovnice v sociálních službách (dále jen SP2)
Kolektorka (dále jen VA)

Počet dětí na sezení: 12 – 15 (+ přítomná VA)

Já: V první řadě. Byly jste obeznámení, že tady přijdeme, že jo? Věděly jste, o co jde?

SP1: Ano.

Já: Jaká byla očekávání, než jste to sezení viděly?

(chvíle ticha)

Nebo vůbec měly jste nějaká očekávání?

SP2: Nechám to na Vás, slečno SP1.

SP1: No, já jsem žádný očekávání asi neměla. Jako fakt jsem žádný očekávání neměla. Byly jste spíš rády, že někdo něco udělá a spíš jsme se trochu bály, co to bude a potom, kdo přijde. A jako co bude zkoumat na těch děckách. Jako že chápeš. Spíš jako že ...

Já: No, to je spíš jako o Vás, to zkoumání k té bakalářské práci. Je to hlavně o těch pracovníkách a k tomu potřebuju ta sezení a ty děti.

Já: Takže nic hrozného tak nějak, jako že úplně ... kolem těch očekávání? Jestli ten program tak nějak jako celej nebyl podle Vás úplně špatně? Celkové jako zhodnocení, co si tak myslíte o tom sezení? Jako koncept celý.

- SP1: To nechám na Vás, slečno SP2! *(smích)*
- SP2: No, jako ze začátku jsem si řekla: No co to je toto?! ... to jako s tím balonkem nebo tak. No připadlo mi to jako strašně divný. Když to srovnám jako s jinýma děčkama, tak jsem si říkala fakt „no co toto je, to neumí házet balonem jako?“ nebo neumijou se představit či říct barvu jako? Tak jsem si říkala „no to je nějaký divný“. To je nějaký ... no co to je!? No ale pak, když to šlo dál, třeba s těma scénkama, tak to už mi dávalo víc smysl. A to už se mi líbilo.
- Já: No, to na začátku bylo hlavně kvůli tomu, že mě neznaj určitě. Určitě si mě nepamatují *(Pozn. Autorky: byla jsem zde na praxi před rokem a půl)* a já osobně jsem si pamatovala jenom Klienta M a VA si možná už taky nepamatují, takže proto to představení *(hra s balonem je pojatá jako seznamovací)*.
- SP1: No, mně se to líbilo, protože já znám tady takový „Icebrakery“, jako tady ty rozechříváčky, z táborů a kempů a tady to pro ty děti, aby se soustředily na to, co mají rádi, aby si to nějak srovnaly v hlavě a tak. Jako, že mně se to líbilo. A znám i tebe a aji VA, tak jsem si říkala, že je to dobrý, protože vy nejste jako nějaký ... Píp. Víš jako že ...
- Já: A jinak máte nějaké povědomí o tom, co je to dramaterapie? Setkaly jste se s tím tady přímo? Že by tu třeba ji někdo přímo dělal? Teda přímo dramaterapii. Tohle byly jen prvky dramaterapie.
- SP2: Já jsem se s tím teda neseťkala.
- SP1: Já si teda myslím, že se tady o to už někdo pokoušel, ale nikdy jako si nedokázal takto program uspořádat. Nedokázali si to takto... Jako chápeš, neměli děčka nebo přišli znovu a snažili se něco takového udělat a nedokázali si zjednat tu atmosféru, jako ten pokoj jako by... i když se snažili, ale nakonec se jim to posunulo někam jinak a pak z toho vzniklo jakoby obyčejný volnočasovky.
- Já: Takže dneska ta skupina držela nějak, když to srovnáváte s nějakýma předchozíma skupinama.

- SP1: Já myslím, že to bylo dobrý docela.
- SP2: Já si myslím, že tak nejde tolik o tu skupinu, ale jako o to, kdo s něma pracuje.
- Já: Je to asi docela o osobnosti. To je pravda.
- SP1: No, a taky je to o tom, jaký přístup má. Jako, jestli si potřebuje splnit práci, či praxi. Chápeš... Je rozdíl mezi tím, jako když si chceš splnit práci a praxi, ale ještě ke všemu když tě to jako baví.
- Já: Jinak, pozorovaly jste tam nějakého toho klienta? Někoho jste si teda vybraly. Takže byly tam nějaké změny mezi normálním chováním a v rámci tady toho sezení? Proběhlo to tam nějak?
- SP1: Tak já toho, co jsem tam měla, tak mi odešel. Prý, že jde vedle vařit. A pak jsem si vybrala ještě někoho jiného a jako nevím, no nepřišlo mi. Nepřišlo mi, že by bylo něco jinak. Možná se trochu víc zapojil, než by bylo normálně.
- SP2: Já jsem tak pozorovala jako všeky chvilka. Což dělám furt. Ale já teda si myslím, že se jedna holčina hodně předváděla.
- Já: Jako jak, že se předváděla?
- SP2: No že se nesoustředila, ale spíš se předváděla.
- Já: Celkově to mělo být zaměřené na nějaké to soustředění, koncentraci a ty techniky je měly přivést k tomu, aby tím byli pořad zaujatí. Proběhlo to tam nějak? A komunikace tam byla zapojena. Tak bylo tam něco takového? Něco jiného než obvykle? Nebo jestli jsou akční takhle vždycky.
- SP2: To oni jsou takhle akční pořad.
- SP1: Mně to taky tak přijde. Jako něco nového jsem tam jako nevy pozorovala. Jako líbily se mi nějaký ty hlášky jako že, co tam byly. Jako to jsem se jako hodně pobavila.

- Já: Tak fajn, tak něco ještě, co byste vypíchly. Třeba nějaká ta technika? Nebo nějaký moment ... prostě něco.
- SP1: Může to být na pracovníka?
- Já: Může to být na kohokoliv. Cokoliv.
- VA: Mně se líbil Váš oheň.
- Já: Joooo (*smích*). No to oni takto sami. Oni předvedli aj plameny, ale pak prostě, že chtějí být klády. A hotovo. Prý „ne my budem klády a hotovo“.
- SP1: Mně se líbilo usazení Adély u té jedné holčiny. To mě docela pobavilo. Jak slovně usadila dvě holčiny. Jak se tam hádaly a prý „to nech koňovi“.
- VA: Ne to bylo, že mě ty jejich žabomyší války nezajímají.
- SP2: To mě taky pobavilo (*smích*).
- Já: A co ta nějaká technika?
- Jako dokázaly byste si nějakou představit, že uděláte sami.
- SP1: Tak jako určitě. Já teda všechny ty techniky jsem jako znala a hrála, ale většinou jsme to měli udělaný jen jako soutěže, než jako... Hráli jsme to na táborech třeba. Takže jako nic novýho. To zní blbě, že? (*úsměv*) Takže jste jako prostě nepřišly s něčím novým, jako, že co by jsme nedělali jako volnočasovky. Ale to je tím, že jsem se zajímala o drama a studovala CARITASku.
- Já: Takže si dokážete představit zapracovat tyhle techniky do své práce?
- SP1: Já si prostě myslím, že už to tak je. Už to tak prostě děláme. Ale jako že to není na to soustředění, tak jako spíš na to soutěžení. Což se vlastně nevylučuje.
- SP2: Jako probíhá to, ale ne často.
- Já: Jaké jinak máte možnosti takové věci dělat? Jako má to být totiž hlavně ucelený koncept, což jste teda říkaly, že se nám povedlo tu skupinu udělat. Takže jako máte možnosti to přímo takto udělat?

SP1: Tak jako tím, že nás je tady pořád míň těch pracovníků. Jako že třeba Pavla už tady není, tak je to takový těžký udělat jako vůbec něco. SP2 vede tancák a výtvarky a to si je jako vzala, protože já nesnáším výtvarky, tak si je vzala. Do toho ještě nějaký provozy a takový nějaký věci. Takže by to mělo být o těch dobrovolnících, což ne vždy jako přijdou nebo dokážou si zjednat pořádek a tu aktivitu. Ale třeba jako v terénu – sice trochu odbočím, ale pod nízkopraháč patří i ten terén – to jako dělám.

Já: Tam na to ten čas je?

SP1: Jako jo, ale spíš přes to léto. Jako co s nima jinýho chceš udělat? Jako buď půjdeš za barák si zakopat fotbal nebo nějaký takový aktivity.

Já: No, jako máte tady prostorový možnosti. To musím já za sebe vypíchnout. To se mi líbí.

SP1: Jako jo jsou. Ale je potřeba někdo, kdo by nám jako píchnul. To je už o těch dobrovolnících.

Já: Tak jo, takže já si myslím, že je to úplně, úplně všechno.

SP1: Jako si vem, že jsme tady jen my dvě ... jako SP2 a já.

Já: Jako jen vy dvě?! Jako od pondělí do pátku?!

SP1: Ne to ne, jen pondělí, středa a pak čtvrtek a pátek.

Já: Takže tady není otevřeno každé den?! Tak to je mazec.

SP1: Ne a to ještě čtvrtek je spojenej s Hejčínem. Tady ti lidi a tam ti. Jako jsme tady my dvě a pak se to skládá z různých dobrovolníků a dohodářů a to se ti lidi mění a ne vždy si připraví nějakou tu aktivitu a to se pak odráží na tom programu pro ty děcka.

Já: To jo no, to chápu, tak to je drsný.

A ještě tak teda nakonec. Nějaký ten přínos... Vidíte v tom nějaký ten přínos v takovýmto sezení?

- SP1: No, já myslím, že určitě.
- SP2: No, určitě.
- Já: Takže pro ty děcka hlavně... a máte nějaký příklad.
- SP1: Tak jako supr je to pro ty děti, že prostě přijde někdo, kdo je dokáže zaujmout. Jako já dělám program a SP2 dělá program, ale jinak... Prostě se udělá něco nového, co znají třeba z našeho podání, ale když přijde nový člověk, tak má jiné podání. Potom...
- SP2: Rozdíl ve vyjadřování... Děckám to dá dost ve vyjadřování. Když člověk něco po nich chce, tak to jsou jednoduchá slova, třeba dvě tři, ale takhle...
- Já: To je fakt. Úplně strašně mě překvapil Klient Y a Klient Z. Ah, ti dva byli super.
- SP2: A pak jsem ještě chtěla říct, když oni totiž říkají pořád něco, co je pořád dokola, jako kdyby se jim víc takto pomohlo a víc se navedli, tak by dokázali víc přemýšlet a říct to jinak.
- VA: To je fakt, jeden něco řekne a ti další to opakují akorát.
- SP2: Jo přesně. Nebo to řeknou jedním slovem a dobrý. Kdyby se prostě řeklo „Počkej, takto ne!“ a pomohlo se mu.
- VA: Jo a to jsi říkala ty. Klient Y třeba fakt dobře reagoval, jak byl v tom prostředí.
- Já: Jo to on jo. To byl fakt mazec.
- Takže super a nějaké doporučení na příště? Třeba nějakou tu komunikaci? Nebo nějaký druh aktivity, jestli byste si přály?
- SP1: No, třeba ještě nějakou tu spolupráci se skupinou. Aby spolu spolupracovali.
- Prostě hlavně komunikaci a spolupráci.
- Já: Takže super, tak to je všechno.

- SP1: Já jsem se teda ještě jako strašně divila, třeba jak jste měli ty skupinky, že jako fakt každej dělal to, co má. Byli disciplinovaní a nakonec se to podařilo. A dokonce všichni seděli kolem a hádali. To se jako moc normálně neděje.
- Já: Jako já jsem byla taky fakt strašně překvapená. Třeba takovej Klient X, tak ten mě fakt překvapil. Ten byl na začátku pasivní a pak se perfektně zapojil.
- SP2: Protože musel. Protože jsem mu vynadala.
- Já: *(smích)* Tak to jo, to vysvětluje hodně. Ale pak stejně nakonec, když jsme tady byli jen spolu v té malé skupince, tak nejdřív, že to dělat nebude a pak jak začali ostatní, tak začal být aktivní. Jenom tak říkám takový poznatek.
- SP1: Já bych tě chtěla ještě poprosit, jestli bys mi mohla poslat nějaký zápis?
- Já: Jako seznam těch aktivit?
- SP1: Jo, my jako musíme dělat zápis, tak abych to tam mohla uvést.
- Já: Jo určitě. Já ti můžu poslat tady to, co mám na těch dvou papírech. Tam je napsaný vše, co jsme dělali.
- SP1: Jo určitě. To mi pošli. Já si z toho něco vyberu a hodím to do databáze.
- Já: Ok, a to je všechno.

Příloha č. 3 - Rozhovor k prvnímu sezení (Lačo jilo, Přerov)

Místo konání: Lačo jilo, Přerov

Dne: 15. 2. 2013

Přítomní: Sociální pracovníce (Dále jen SP2)
Sociální pracovníce (Dále jen SP4)
Pracovnice v sociálních službách (Dále jen SP1)
Pracovnice v sociálních službách (Dále jen SP3)

Počet dětí na sezení: 13 – 16 (+ přítomná kolektorka)

Já: Jaká jste měli očekávání, než jste to sezení viděli? Jak jste si mysleli, že to bude probíhat?

Je jedno jak budete mluvit a v jakém pořadí. Je to jenom na vás.

SP1: Tak já jsem očekávala, že to budou nějaké soutěže či hry. Vlastně hlavně skupinový aktivity. A že to určitě nebudou jen jednotlivci a super a jsem strašně spokojená.

Já: Paráda

SP2: Tak já už jsem dramaterapii zažila.

Já: Tak to je paráda, to jste pro mě první člověk (*myšleno během výzkumu*).

SP2: Takže jsem věděla, co se tak zhruba bude odehrávat a hodně mě povzbudilo, že se děcka zapojily. Byly dost aktivní. Hodně se zapojily. A to bylo prostě super.

SP3: Já jsem si teda dopředu raději moc nepředstavovala a čekala jsem hlavně, co bude. Mám nějaké takové podobné aktivity za sebou a určitě mě překvapila ta abstrakce. Že zvládaly děcka takový abstraktní věci a s tím jako pracovat.

- Já: Když to vezmu takhle já za sebe, tak to zvládly opravdu dobře. Bylo to super.
- SP1: To jsem taky nečekala, že zvládnou.
- Hodně lidí tady zkoušelo už něco takového. A to i přímo tu dramaterapii, ale nikdy se to nevyvedlo jako teď.
- SP4: Tak to můžu jen potvrdit.
- Já: Tak to je super. Moje další otázka je totiž, jestli jste se někdy setkaly během své práce s dramaterapií? Tohle tedy není dramaterapie jako taková, abych to uvedla na pravou míru. Dramaterapii jako takovou totiž nesmíme používat, jako takovou, to můžou jenom terapeuti. Tohle byly jen prvky dramaterapie a hlavně jde o to, že jsme měly stejně tak i koncept nějakého toho uceleného sezení s klienty a to si myslím, že se povedlo.
- Takže jste se již někde s něčím takovým setkaly? Viděly jste to již někdy či někdo to tu dělal?
- SP1: To byly spíš jen takové pokusy o to.
- Já: A vy jste říkala, že jste se setkala?
- SP2: Přímo jsem se setkala, a to když jsem byla ve škole na praxi, tak v zařízení pro sociálně... Tedy v zařízení pro děti... Pro děti, které se odebírají z rodin, a tam to byla přímo dramaterapie s těmi klienty, s těmi uživateli.
- Já: Takže tam byl přímo dramaterapeut?
- SP2: Ano, on tam docházel.
- Já: A probíhalo to podobně? Jako tady a co jste viděla tam?
- SP2: Podobné to bylo, ale jde o to, že tam byl jeden uživatel, takže to bylo jiné, ale podobné to i tak bylo.

- Já: Takže jste se ještě soustředily na nějakého toho člověka a někoho jste si vybraly. Nemusíte říkat jméno, to je jedno, ale řekněte mi, zda jste vyzorovaly nějakou změnu v chování. Jak v přístupu k nám, tak v přístupu k těm technikám a aktivitám. Jestli jste zvyklí dělat vy sami nějaké aktivity, tak jak přistupuje k těm a jak přistupoval dneska?
- SP1: Tak ta moje, na kterou jsem se zaměřovala, tak ty první dvě aktivity brala úplně v pohodě... s těma balonkama a takhle. Ale co jsem ji pozorovala, tak například u těch soch, z toho měla úplnou panickou hrůzu. To chtěla jako odejít, ale nakonec vlastně se do toho nějak zapojila. Ale při tom konečným hodnocení dala vlastně ruku dolů, že se jí to ani nelíbilo. Takže měla asi strach, mně přišlo.
- Já: Tam se má totiž po každé technice komunikovat. Ucelit to nějakým způsobem. Je stanovené, že ty osoby tam budou celou dobu a po každé té aktivitě se tam má dělat reflexe. Ale to by bylo celkově strašně, strašně náročný, takže je hodnocení až na konci. Ale zde v tomto případě, by se to po každé aktivitě hodilo, jak je vidět, abychom mohly vědět proč.
- SP4: Tak ten můj objekt nejvíc bavila ta aktivita s balonkama, protože to bylo takový živý a aktivní, potom jak jsme přišli do tělocvičny, tak to už nevěděl, co má vlastně dělat. Občas se zapojil, občas ztratil pozornost. To bylo takový střídavý. A ta poslední aktivita, to taky teda... u té taky neudržel pozornost. Nejvíc ho bavila ta aktivita první s těma balonkama.
- SP3: Já jsem se zaměřila u toho mého klučiny především na pozornost a fakt je, že vydržel a to perfektně minimálně do poloviny toho programu. Hlavně tedy oční kontakt, a to tedy přímo na vás konkrétně a spolupracoval. Pak už tedy spíše tak nějak hlavně seděl, protože to na něj bylo hodně, ale nezlobil a soustředil se a čekal, co bude.
- SP2: Tak můj objekt. Holčička. Byla aktivní po celou dobu a bavilo ji to hodně. To šlo vidět i z toho, jak se zapojovala. Možná měla trochu problém udržet pozornost, když se zadávaly instrukce. To tékala. A navázání kontaktů s vámi, to bylo úplně bezproblémové.

- Já: A já jsem úplně zapomněla dodat, že ty aktivity nebo, respektive celý to sezení by mělo mít nějaký cíl a tady ty aktivity měly být na soustředění a koncentraci s vložením komunikace. Vnímaly jste tedy, že to ty děti zvládaly? Jestli jste pozorovaly, že je to třeba i nějak nutilo se soustředit.
- SP3: Tak jak jsem říkala, já myslím, že se dost soustředily a hlavně možná i proto, že to bylo tak intenzivní a nebyly tam mezery.
- SP4: A taky možná proto, že to byly aktivity nové. Že hlavně někdo přijde, věnuje jim strašně moc energie, tak to je podle mě hodně zaujalo. A taky nověj člověk, že?
- SP3: A taky ten Váš způsob, to je taky dost zaujalo.
- Já: Kdyby ten program měl mít víc hodin, tak nevím (*smích*)... Tak by to bylo těžší.
- Tak dál se chci zeptat na něco, co vás zaujalo úplně nejvíc? Něco, co byste prostě vypíchny?
- SP3: Já chci hlavně vypíchnout tu abstrakci, že tak hned zareagovaly. Jsem myslela, že to bude, že nebudou vědět, co dělat, ale to oni hned. Hodily to a spolupracovaly.
- SP4: Mě překvapilo hned, že sestavily ty sochy. To jako myslím, že byl nejnáročnější úkol pro ně.
- SP2: Pro ty menší určitě, pro ty co jsou v té přípravce a pak ta první třída.
- Já: Kolik tady byla věková hranice?
- SP4: Tak od těch šesti do desíti.
- Já: A ještě teda jestli něco zaujalo vás?
- SP1: Tak z mé stránky, že se vůbec zapojily. Třeba tu, co jsem pozorovala já, tak ona je málo komunikativní, ona moc nekomunikuje, a když jsou skupinový aktivity, tak většinou odchází domů. To, že tady vydržela, je opravdu velký úspěch.

- Já: Ted' se zeptám na nějaké přínosy, jestli v tom vidíte? v těch aktivitách, prvcích... Vidíte tedy v tom přínos? A kde?
- SP1: Určitě v té komunikaci.
- SP3: V udržení pozornosti, že se naučí delší čas něčemu věnovat pozornost. Když třeba mají dělat úkoly, tak pořád odbíhají a jsou nekoncentrovaní a pořád odbíhají.
- SP4: Ještě v abstrakci. Ve vytváření té abstrakce. Třeba vytváření toho sousoší.
- SP1: A i ta fantazie, že si vůbec dokážou něco představit. To mě jako fakt překvapilo.
- Já: Jo, super. Takže tohle vše vás i překvapilo?
- SP4: Trošku jo.
- Já: Dál se chci zeptat, jaké máte možnosti? A kde jsou ty vaše možnosti? Kde byste je viděly? Šlo by to tu vůbec udělat.
- SP4: Určitě by to šlo.
- SP2: Otázkou je spíš, kdo by se na to zaměřil. Třeba nějaký školení, kdyby šlo nebo něco, aby to šlo takto komplexně a potom to využít při té práci. Takhle jste to viděly jako pořádně poprvé.
- SP4: A pak to chce taky asi trochu to herecký umění, že jako každé člověk to nedokáže.
- Já: To je pravda, ale to jsou jen základy a nic náročného.
- SP4: Ale určitě, určitě by to bylo zajímavý to zařadit do programu.
- Já: A máte tu ty možnosti?
- SP4: Jo máme tu ty možnosti a popravdě o tom i uvažujeme. Protože já si myslím, že bychom pro to mohly něco udělat.
- Já: Takže kde a kdy, prostě to by se tady našlo?

- SP4: Určitě.
- Já: Já jsem se setkala, že byli totiž dost často pracovníci dost zahlcení svými vlastníma programama, co musí udělat, takže vy tady máte ...
- SP1: Nebo tak, ten program se odvíjí od toho, co je zajímavá. A co je zaujme. Takže když jsme viděly, že je tento program zaujal, tak jej vyzkoušíme. Zkusíme je tímto způsobem prostě nějak zaujmout. Takže na ty naše aktivity jsou již zvyklí a tohle je něco, co je nového. Změna. Takže proto to zařadíme do programu. Budeme se snažit.
- Já: Tak to je super. A jinak nějaké doporučení na příště, co byste tak chtěly? Na co byste to sezení chtěly zaměřit? Třeba jestli víte, že s něčím mají problém a tak. A nebo to klidně zase může mít stejné cíle?
- SP1: Já bych to nechala takto. Třeba bych jen obměnila ty aktivity.
- Já: Super, takže já myslím, že jsem své otázky vypotřebila. Jinak máte něco, co byste ještě chtěly vědět?
- SP4: Tak nám se to strašně líbilo a kolegyně byla taky výborná.
- Já: Jo to je pravda. My jsme hlavně obě úplně jiný, což je výhoda. Když já už nemůžu či tak, tak Adél nastoupí a zachrání to, takže to je super.
- Takže jsem ráda, že to mělo úspěch a děkuji.

Příloha č. 4 - Rozhovor k druhému sezení (Khamoro, Olomouc)

Místo konání: Khamoro, Olomouc

Dne: 18. 2. 2013

Přítomní: Sociální pracovníce (Dále jen SP1)
Pracovnice v sociálních službách (Dále jen SP2)

Počet dětí na sezení: 10 – 11

- Já: Takže jste se měly opět soustředit na nějakého toho člověka. Byl to ten stejný?
- SP2: U mě ne.
- SP1: Asi jo. U mě asi jo.
- SP2: Jo?
- SP1: Asi jo.
- Já: Nějaké změny od minule? Nebo stejný reakce?
- SP1: No, přišlo mi to víc soustředěnější než minule a na to, že jsi tu byla jako sama, tak mi to přišlo, že byli fakt víc soustředění.
- Já: Tak to je super. A to jako u toho Vašeho?
- SP1: U něj taky, ale pak jsem se koukala i na všechny ostatní.
- Já: Musím uznat, že udržet tu skupinu dneska takhle sama bylo fakt náročný, a to strašně. Takže děkuji za pomoc.
- A u Vás? Byly nějaké změny?
- SP2: Tak jako děcka určitě byly soustředěnější. Myslím, že se víc soustředily určitě.

- Já: Když to vezmu takhle, kdyby dál pokračovaly takovýchle sezení, myslíte, že by to vedlo třeba k nějakému rozvoji, například v tom soustředění?
- SP1: To by chtělo asi vyzkoušet jako.
- SP2: Já myslím, že záleží na člověku, jak je zaujme a jak to dokáže, a že záleží taky na tom děcku, že?
- SP1: Jako problém je jako v tom, že tu nikdo tak dlouho nevydržel, abychom zkusily, zda se takto dokážou víc soustředit nebo ne. A já si taky myslím, že je to na tom dni a na tom děcku, jestli se dokáže soustředit. Jaký má jako... a jak se vyspal, jak se říká, víš co? Ale jinak... No, stojí to za zkoušku no. Jak jsem říkala minule, ta kapacita (*zaměstnanců*) tady není no, jako dělat s něma něco navíc. Ale třeba na výtvarku, kterou tady máme, mi pořád přijdou lepší a lepší. Takže to chce vydržet u toho, dotáhnout to do konce. Ale možná je to taky tím, že dospívaj.
- Já: No a co si myslíte o tom dnešním sezení tak celkově? Měla jsem to dnes zaměřený, jak jste říkaly posledně, na komunikaci mezi nimi a spolupráci.
- SP1: Tak jich bylo míň než minule, že? Těch děcek myslím.
- Já: Jo no, těch bylo o dost míň.
- SP1: Jako mně to přišlo super, ale ještě bych asi zkusila některý ty věci víc vysvětlit. Jako víc na tom zapracovat. To je teda spíš jako na tebe. Oni totiž někdy fakt neví, co se po nich chce. Kor ty prvňáci, na nich to šlo jako dobře vypořadovat. Ty jako vůbec nevěděly, co se děje a zapojovaly se i tehdy, kdy v podstatě jako neměly. Jak jsi třeba říkala při té hře „až poznáte, co se děje, tak se přijd'te zapojit“ a oni se zapojovali jako pokaždé, i když třeba nevěděli, co se děje, a pak to třeba odpozorovali od těch starších. Takže tam šlo dobře vidět, že se učí od těch starších.
- Já: Jo, to je asi pravda.

- SP1: Jako je škoda možná, že neznáš dopředu ty děcka. Jako, že jsou to třeba prvňáci a pátáci, protože potom bys třeba viděla ty rozdíly, jak dokážou reagovat na různé situace.
- Já: Jako je fakt, že celkově... Jako je třeba vidět, že takový Klient A je úplně někde jinde. On prostě strašně dobře reaguje. No jo, já vím, chválím no (*je to syn SP Evy*), ale je to pravda no.
- SP1: Jinak mně se to líbilo. Bylo to prostě víc zaměřené na tu komunikaci a to oni potřebují. Oni prostě pořád používají ty samá slova, takže by to prostě chtělo, aby s něma pořádně někdo mluvil, a ne jen takový to „pojď sem a sednici a něco dělej“. Chce prostě rozvíjet tu komunikaci s nima.
- Já: Na to by podle mě právě byly super nějaký tady ty aktivity, který využívají to drama. Protože na tu komunikaci je to perfektní.
- Jinak je tam dneska něco, co byste vypíchny? Zase to může být cokoliv, co vám utkvělo v paměti.
- SP1: Mně se líbily ty scénky (*technika „Přidej se ke scéně“*)
- SP2: Takový mám taky ráda, protože ty děcka jsou v tom jako... Teda na začátku byly zmatené, ale potom když na to přijdou, tak jsou v tom dobří.
- SP1: Jako kdybys to hned na začátku líp vysvětlila, tak by to bylo lepší. Protože oni milují takovýto věci, kde se můžou zapojit a můžou se jakoby předvádět, protože oni milují předvádění. No, a kdybys to jako líp vysvětlila tak... Teda to je i můj problém jako kolikrát... Takže, když se to jako pořádně vysvětlí, tak jako oni chtějí... Jsi jako viděla, že ani nechtěli přestat.
- Já: Je pravda, že oni se chtěli jako pořád zapojovat a je pravda, že to vysvětlení bylo tak nějak narychlo a prostě na tom musím víc do příště zpracovat. Takže ty scénky se vám líbily hlavně? Jako je fakt, že oni to na konci zvládali úplně perfektně, když přišli na to, o co jde.
- SP1: Jako přesně tak, jak zjistili, o co jde, tak to bylo supr a myslím, že jim to šlo.

- Já: To zapojení do toho programu, myslíte, že to dneska probíhalo hladce? Já osobně jsem měla pocit, že se jim vůbec nechtělo.
- SP2: Já si nemyslím, že se jim nechtělo.
- SP1: No, oni jak si zvyknou na jednu, tak se jim nechce do druhé, ale ještě před tím, než jsi došla, tak se pořád ptali, jestli zase přijdeš a kdy a jestli se zase bude hrát a jestli si můžou přijít hrát. Tak jsem jim říkala, že určitě přijdeš. No, a pak když to začalo, tak jsem měla pocit, že se jako dobře zapojovali.
- Já: Fakt? Tak to asi byl jen takovej můj pocit no. Protože jsem tady možná dneska byla sama. No, dobrý no.
- SP1: To fakt možná bude proto, že jsi tu byla sama a celkově, že tu bylo máň děcek, ale jinak jako když se do něčeho nechcou zapojit, tak to fakt vypadá jinak. To poznáš jako že.
- Já: Daly by mi to asi víc najevo, jo? (*smích*)
- SP1: Tak přirozeně.
- Já: A kde dneska vidíte přínosy?
- SP1: Já si myslím jako, že děcka se konečně na něco těší a jako myslím si, že dlouho nepřišly jako na něco novýho, že by jako říkaly „Jéé jdeme hrát“. Třeba jak jsme mívali ten tancák s tou jednou našou dobrovolnicí, tak přišly jednou, ta je seřvala, pak přišli jenom dva, pak už nechodil nikdo a tady to bylo tak, že přišly a hned se zapojily i to podruhé.
- SP2: Já si hlavně myslím, že toto je právě že baví, protože by se jinak chovaly jinak. To by bylo samí „jééé, už zás a proč?“, ale oni šli bez řečí a to ukazuje to, že je to právě že baví. A nebo by v průběhu odcházely.
- Já: Dneska odešel Klient B, jsem si všimla.
- SP2: Ale vrátil se.
- Já: To je pravda, vrátil se.

Ještě se chci zeptat, zda byste to tedy zvládly samy někdy udělat? Třeba vzít to, co jsem dělala já a zapojit to někdy někam?

SP1: Já ne.

SP2: *(smích)* Kecá. Právěže jen ona. Ale jinak jak jsme říkaly minule, tak určitě a že to u nás právě i probíhá.

SP1: Teď jsme měli minulej čtvrtek něco jako improvizaci. Dělali jsme různé podobný hry. A já jako tady takový volnočasovky používám, jen nevím, že jsou to dramatické...

Já: Jasný, on je v tom jako rozdíl, ale o to by se právě člověk musel víc zajímat.

SP1: Tak jako hlavně jde o to, co tím člověk chce jako vyzorovat a já si myslím, že na to hlavně není ten čas a není zde dostatek těch lidí.

Já: Ok. Tak jo. Tak to je dneska všechno. Já vám tedy mockrát děkuji.

Příloha č. 5 - Rozhovor k druhému sezení - 1. Polovina pracovníků (Lačo jilo, Přerov)

Místo konání: Lačo jilo, Přerov

Dne: 21. 2. 2013

Přítomní: Pracovnice v sociálních službách (Dále jen SP1)
Pracovnice v sociálních službách (Dále jen SP2)

Počet dětí na sezení: 15 – 17 (+ přítomná kolektorka)

- Já: Takže dneska jste si měly vybrat zase nějakého toho klienta.
- SP1: Tak mně to vyšlo, já jsem měla stejného.
- SP2: Mně to nevyšlo, já jsem měla jiného.
- Já: Tak paráda. Takže co se týče toho stejného klienta. Tak jak se dneska choval nebo chovala?
- SP1: Tak já jsem měla pocit, že se tak jako dneska ostýchal. Byly tam věci, kde se muselo vystoupit a to on prostě nešel. Když byly skupinové věci, kde jako zapadl, tak to šel hned a zapojil se.
- Já: A kde myslíte, že je důvod, proč byl dneska stydlivej?
- SP1: Možná těma aktivitami. Minule to bylo takový jako že víc kolektivní, takže jsem nic takového jako nevnímala a taky si myslím, že on prostě takový je. A možná i dneškem, že měl jako takovou blbou náladu nebo tak.
- Já: Já jsem přemýšlela, jestli to není jako dneškem, že je tady úplně jiná skupina lidí a jestli to taky nedělalo trochu svoje.
- SP1: Tak je to možné, že třeba před těma staršíma, jako je to možné.

- SP2: Tak ta moje ta byla úplně extrovertní a ta se předváděla, jak mohla, takže to bylo super. Myslím, že byla soustředěná a dávala pozor se vším všudy. Takže fajn.
- Já: Dneska to bylo zaměřený především na komunikaci, aby mezi sebou mluvili hlavně, tak jestli tam pozorujete, že k tomu nějakým způsobem byli nucení a jestli jim to šlo?
- SP2: Tak ta moje si myslím se nemusela nutit, ta byla komunikativní až až (*smích*).
- SP1: Tak u toho mého je to naopak. U něj bylo vidět, že se mu jako moc nechce. Třeba tak maximálně kolem jeho kamarádů a v kolektivu, ale jinak se mu fakt nechtělo. Třeba si myslím, že by se ztrapnil nebo tak něco.
- Já: Dobře. Tak a co si myslíte o tom dnešku jako celku? O tom sezení?
- SP2: Tak já myslím, že dnes super. Dnes se mohla u těch dětí rozvíjet ta nápaditost. Mohly si tam vymýšlet ty svoje věci a to se jim líbilo. A ta moje se perfektně zapojovala. Jinak dneska tady byly i ty starší děti a některý i z toho minula a je vidět, že to prostě na ty děcka pozitivně působí a jde to. A to jsem si myslela, že to u nich nikdy nepůjde (*smích*). Takže jo, já si myslím, že to bylo super.
- SP1: Jo mně se to taky líbilo a možná, že to bylo i tou skupinou, že tu byli mladší i starší a bylo to takové víc zábavnější, vyváženější a taky mi přijde, že se dneska víc zapojovaly, ale zas jak tam byly ty rozdíly, tak někteří byli tak jako víc stranou a někdy to šlo tak jako pomalej.
- Já: Já za sebe musím říct, že bylo těžký udržet pozornost aji malých aji velkých. Tak úplně nevím, jak bych svůj výkon dneska hodnotila.
- Tak jinak, jaké rozdíly vidíte v tomto sezení a v tom minulém sezení ještě?

SP1: Já si myslím, že jako minule to bylo pro ně zábavnější, protože to bylo pro ně zcela něco nového. Alespoň ten můj se opravdu minule více zapojoval.

SP2: Já jsem dneska nebyla u celého sezení, za což se omlouvám. Měly jsme starosti. Takže u té části, u které jsem byla, mi to přišlo jako docela stejný jako minule. Děcka seděly a poslouchaly a čekaly na to, co je čeká, protože jsem jim jako nic moc o tom, co je čeká, neříkala předem. A celkově to bylo takový v pohodě.

Já: Je to dobře nebo špatně, že jsme je nikdo dopředu neupozorňovali, co se bude dělat?

SP2: Třeba já osobně jsem jim to jako nechtěla vůbec říct, protože tady ty starší děcka sem chodí jen jako na počítač. Jako oni prostě přijdou, jdou na počítač a odejdou.

(do místnosti ve stejnou chvíli vstoupilo starší dítě s dotazem, zda může jít již na počítač)

SP2: Jasně už můžete.

Tak vidíte, to je ono. Prostě první když přijdou, je počítač a pak konec. Jakmile je po těchto aktivitách, tak tam jdou hned. Takže tyhle aktivity zkusíme udržet co nejdéle a tady ty věci, jako počítač, dáváme až na konec. Takže dneska jsem jim o tom moc neříkala. Řekla jsem jim akorát, že přijdete.

Já: Já osobně jsem jim taky nic nechtěla říkat, akorát jsem v nich zkusila nabudit zvědavost a hotovo.

SP2: Já myslím, že jste to zvládla úplně super. Jako na jedničku.

Já: Tak já si myslím, že to byla i velká zásluha Adély, která mi opět dnes zase pomáhala.

Tak a je dneska nějaká situace, kterou byste vypíchly? Nějaká, která vám zůstala v hlavě?

- SP1: Mně se líbily ty scénky.
- SP2: Mně se taktéž líbily ty scénky, protože ta moje, kterou jsem dokonce pozorovala, tak ta vymyslela i tu svoji jednu scénku. Prostě sama vyšla první a vymyslela jednu.
- Já: Tak paráda. Děkuji. Jaký jinak ještě přínosy v tom shledáváte? Viděly jste teď již druhé sezení už, tak co si myslíte? Tak třeba co vás napadá, co jste minule vynechaly? Či jaký máte celkově pocit z užití těch prvků dramaterapie?
- SP2: Jako mně se to líbilo. Já bych nevynechala z toho nic a určitě něco z těch Vašich prvků budeme využívat nadále. Třeba něco jako ty scénky již děláváme, ale vždy máme skupinku, která chce a která nechce. Prostě nikdy nedonutíme jako všechny. Máme to totiž formou „Chceš dělat tohle nebo tohle?“, takže je jako většinou nenutíme do těch věcí. Ale když je to tady, tak je jako sem tam i nutíme, takže jakože jdou, ale nechci je do toho nutit.
- Já: Jasný, chápu.
- SP1: Jako jednou za čas bychom to ale takhle měly udělat, jako že aby šli všichni a hlavně teď víme, že to jde. Jako fakt bychom to mohly takhle udělat jednou za měsíc. Prostě oddělat ty stoly a zkusit to.
- Já: Tak jo, děkuji. Tím jste mi zodpověděli i druhou otázku. Což je super, takže já moc děkuji.

Příloha č. 6 - Rozhovor k druhému sezení - 2. Polovina pracovníků (Lačo jilo, Přerov)

Místo konání: Lačo Jilo, Přerov

Dne: 21. 2. 2013

Přítomní: Sociální pracovníce (Dále jen SP1)
Sociální pracovníce (Dále jen SP2)

Počet dětí na sezení: 15 – 17 (+ přítomná kolektorka)

Já: Takže vy jste se taky soustředily na nějakého toho klienta, byl to jiný nebo stejný jako minule?

SP1: Jiný.

SP2: Jiný.

Já: Jaké vidíte jeho reakce přímo tam?

SP1: Moje klientka spolupracovala, když to byly ty společný aktivity, ale když se měli předvádět a chodit doprostřed, tak se styděla a ke konci už jen tak posedávala na židličce a nic již nechtěla dělat.

Já: Možná to bylo již dlouhý.

SP1: No, dlouhý... Spíš tam jak seděla, tak vedle ní seděl brácha, tak možná proto se držela stranou.

SP2: Tak ten můj objekt, který jsem si vybrala, tak taky spolupracoval, ale bylo to spíše takové střídavě oblačno. Ale pak jako se mi zdálo, že se zapojil víc, ale byl taky stydlivej.

Zapojoval se spíš do těch společných, ale když měl vystupovat samostatně, tak se styděl.

Já: Myslíte, že to byla jeho charakteristika osobnosti nebo zde byl nějaký jiný důvod?

- SP2: Myslím, že má takovou povahu. A taky jsem si myslela, že dá tu ruku nahoru, jak se hodnotilo, ale dal ji doprostřed. Protože si myslím, že kdyby tu ruku dal nahoru, tak by asi přiznal nějakou slabost.
- SP1: No, a ta moje, to je taková introvertka. Ta má ráda tak jako omalovánky a hlavně se moc nezapojuje do těch společných akcí.
- Já: No, já jsem si hlavně dnes všimla, že tu bylo dnes úplně jiné složení skupiny.
- SP2: Starší no.
- Já: Bylo to i pro mě takové těžší.
- A jinak, co si myslíte o tom sezení jako celku? Jak byste to zhodnotily?
- SP2: Asi to dalo zabrat. Moc nechtěli spolupracovat a hlavně ti větší. Ti to narušovali. Posedávali dost a váhali nad tím, jestli se zapojit. Ale i tak si myslím, že to byl úspěch.
- Já: Osobně kdybych věděla, že budu mít starší, tak bych vzala trochu jiný techniky. Počítala jsem totiž s nějakýma těma menšíma. Ale jo, taky to šlo nějakým způsobem. Nemůžu říct, že ne. A ještě máte něco k tomu sezení?
- SP1: Děcka byly hodně roztěkaný.
- SP2: Mají prázdniny.
- Já: Možná to je prázdninami.
- SP2: A ještě jsem chtěla říct, že se mi líbily ty scénky, jak se měly předvádět a postupně zapojovat. Třeba ta scénka, jak byli v té zoologické zahradě a tak. To se mi fakt líbilo nejvíc, to bylo fakt pěkný.
- Já: To je dobrá technika. Taky se mi dost líbí, ale je těžký je na to namotivovat.
- SP1: Ale i tak se zapojovaly, a když se někdo zapojil, tak pak už to šlo rychle.

Já: To je pravda, pak už to šlo rychle. Tam někdo musí prolomit bariéru a pak to už jde.

A je tu něco, co byste přesně vypíchny? Co máte v hlavě? Co vás pořádně zaujalo?

SP2: To bylo při těch scénkách. Jedna klientka, jedna uživatelka, se pěkně zapojila. Vy jste něco začaly předvádět a ona se pěkně a jako první zapojila. Byla to myslím ta scénka s ovladačem. To mě překvapilo, že zrovna ona se zapojila a ještě, že to bylo docela vtipný.

Já: Jo? Tak to je paráda.

SP1: Mě toho moc nenapadá, tak hlavně kluci, že tam dost mluvili a vyrušovali. A nedávali pozor.

Já: Já osobně si myslím u těch kluků, že kdyby tam byl někdo, kdo by se jim pořádně celou dobu věnoval, protože my jsme se musely věnovat celé skupině, tak by je to víc bavilo a zapojili by se.

SP1: No oni jsou takový normálně. Hodně ruší a nedávaj pozor.

SP2: Předvádí se, že?

Já: Já osobně jsem si fakt říkala, že kdyby člověk na ně měl víc času, tak by to šlo možná líp.

A moje top otázka: Přínosy. Když vezmete teď to celé zhodnocení. Viděly jste dvě sezení, a kde teď vidíte přesně ty přínosy? Celkově, kde vidíte přínosy v těch technikách. Klidně jen za dnešek, ale klidně i celkově?

SP1: Tak určitě komunikace, spolupráce, koncentrace, soustředění.

SP2: Tak já si myslím, že jsi řekla tak ty základní věci.

Já: Dneska to mělo teda cíl...

SP2: No, a taky si myslím, že bychom v tom měly nějak pokračovat a taky si myslím, že by to mělo být nějak dlouhodobější.

- Já: Jo, jo, jo. To určitě a tak se to i doporučuje a celkově se dělá nejlépe projekt s nějakým tématem. Dá se tomu nějaké téma a je to projekt třeba na dva měsíce a třeba alespoň jedno sezení týdně.
- SP2: To je tak akorát bych řekla.
- Já: Tak já vám určitě můžu poslat tady ty všechny aktivity, co jsme dělali, abyste si z toho vytáhly to svoje, a kdybyste chtěly literaturu, tak není problém.
- SP1: Já jen, že třeba to házení a řešení situace s tím klubíčkem, to je perfektní pro ty předškoláky, to by je taky mohlo bavit, i kdyby si to jen měly pouze poslat po zemi.
- Já: S malými dětmi se to přesně tak dělá. Posílá se to, aby to bylo jednodušší.
- SP2: A taky je perfektní, že jim někdo ukázal něco, co ještě nikdy nedělaly. A je v tom kousek i herectví.
- Já: Dneska jo (*smích*).
- Tak já již vás nebudu dál trápit a děkuji vám mockrát.

Příloha č. 7 - Rozhovor k druhému sezení (Pavlač, Brno)

Místo konání: Pavlač, Brno

Dne: 27. 2. 2013

Přítomní: Sociální pracovníce (Dále jen SP1)
Speciální pedagog (Dále jen SP2)

Počet dětí na sezení: 7 – 13

SP1: Tak jelikož se dnes Květa zapojila, tak jsem to zkoušela sledovat ze zadu, ale bylo to těžký.

Já: Dneska to bylo náročný celkově a je škoda, že jsem tady neměla tu Adélu (*Pozn. Autorky: kolektorka*), protože ta Adél udělá takhle (*lusknutí prsty*) a ty děcka zpracuje. A ty děcka mi dneska říkaly: „A kde máte dnes tu druhou? Ona je taková „strašidelná““. Tak jsem si říkala „aha“. No, ona asi budí hodně respekt a autoritu. A dnes jste se jinak taky soustředily na nějakého toho klienta, tak kdo to byl? Byl to ten stejný nebo jiný než minule?

SP2: Jiný.

SP1: Jiný.

Já: Jiný. Super. Byl nějaký rozdíl, jak se chová před Vámi a tady na těch aktivitách? Nebo během Vašich programů a tady toho? Jestli jste něco zpozorovaly. i když to byla teda divočina.

SP1: Já jsem teda nezpozorovala žádný rozdíl. To chování bylo, no takové rozjeté. No, oni jsou teď takto rozjetí i při našich aktivitách. Někdy bývají trochu klidnější. Za takový chování totiž můžou dostat i nějakou sankci, když hodně zlobí. Ale jinak jsem teda sledovala Klientku A. Nejdřív teda Klientku B (ta po chvíli odešla a šla si hrát bokem) a pak jsem se pokoušela sledovat Klienta C, ale ten byl teda hodně rozjetej a to

byla podle mě vina Klienta D a Klienta E. A navíc se chtěli asi předvést. Klient D tady myslím minule nebyl.

Já: Byl tady. Nebyl tady Klient E.

SP1: No, aha, no i tak, podle mě se chtěli rozjet a ukázat se před sebou, protože jinak Klient C je jiný. On je takový hodně aktivní a cpe se dopředu, ale dnes k tomu i hodně zlobil teda. A to nebylo těma aktivitami, co jste dělala, ale těma klukama.

SP2: A vůbec teď celkovou atmosférou v klubu, protože to je už takto od včerejška. Jsou takto rozjetí. Máme totiž různé aktivity, do toho přijde hodně dětí a možná by potřebovaly větší individuální pozornost.

Já: Individuální. Přesně tak. To jsem si taky dneska říkala.

SP2: Jinak já jsem pozorovala Klienta D a no, jako že (*smích*), on byl hodně zvědavý, jaký budou aktivity nový. Takže se na to strašně těšil a tím byl schopnej nějak alespoň spolupracovat a zapojovat se, ale byl právě že hodně takovej, že se chtěl vybit. Ale viděla jsem u něj takovej zájem o ty aktivity. Chtěl se zapojit a byl natěšený, ale nebyl schopnej poslouchat.

Já: Já si myslím, že celkově Klient D to ve všech dost rozproudil. A celkově, jak byste hodnotily ten koncept toho sezení? Celkově jen to sezení, když se oprostíte od Vaší dnešní a včerejší zkušenosti (*Pozn. Autorky:pracovnice mimo záznam uvedli, že v klubu panuje již dva dny velmi energická atmosféra, kdy mají problém s klienty, aby je zklidnily a přiměly ke spolupráci*)? Takže jenom samostatně, jak proběhlo to sezení?

SP2: Tak děcka už věděly, co mají čekat, a věděly, že je to něco o tom, něco předvést. Mně osobně se líbily třeba ty emoce a to bylo vidět, že je to jako baví a že si v tom opravdu můžou zahrát. Toho jsem si všimla a jinak... Bylo takový docela hodně aktivní a nebyla tam žádná aktivita zklidňující. Když se na to podívám teď, tak mi přijde, že tam byly hodně aktivity na pohyby.

- Já: Proto jsem je mezi těmi technikami vždy usazovala na místo, aby se zklidnili a to jsem ještě dvě velmi energický techniky vynechala. Vynechala jsem techniky, kde jsem je měla ještě víc nabudit. Ale to jsem si říkala, že raděj vynechám, protože nevím, jestli bych je zvládla opět zklidnit.
- SP1: No, tak tím, že jsem byla mimo ten kruh a mohla jsem to víc sledovat, tak vím, že jsme se minule bavily o tom, že by bylo dobrý dát na začátek něco dynamickýho, kde se hodně vyblbnou, a to mi tam trochu chybělo. Právě jsem viděla, jak děcka skáčou a potřebují se vyblbnout a potřebují se pořád nějak projevovat. Pořád blbnuly a dělaly kraviny. Možná by bylo lepší to nastartovat pořádně do výšky, aby se vyskákaly a vyblbnuly a cokoliv a potom se teprve zaměřit na to přemýšlení. Jsem viděla, jak se někteří začali nudit a začali otravovat ty ostatní kolem sebe. Klient D furt do Klientky A. Klient C furt do Klienta E a pořád se strkali. Tak jsem si říkala, že tam mohlo být něco víc na uvolnění té energie.
- Já: Já jsem to tam právě měla, ale měla jsem strach, že jak byli již rozdivočení od začátku, že bych je pak nedokázala vůbec zklidnit. Tak jsem právě vynechala hned dvě aktivity ze začátku, protože jsem si říkala, že na to nebudu mít. Jako dát to nějak dolů, aby mě děcka pak zase poslouchaly. Ale možná je fakt, že kdybych je nechala vyblbnout, tak by byly možná pak zas klidnější.
- SP1: Jako oni byli hned na začátku naspeedování, že budou něco dělat, a potom to vlastně bylo spíše na to přemýšlení a představivost a pak bylo vidět, že jim ten mozek nestačí a že se potřebují projevovat i tím tělem. Což bylo vidět u Klienta D, který tam pořád dělal blbosti.
- Jim se mi pak líbila ta aktivita, jak mohli dělat ten pohyb s tím tleskem, a tak jsem si říkala, že kdyby tam bylo fakt něco takovýho ze začátku, tak by to bylo spíš lepší. No, nevím.

- Já: Možná jsem to tak měla nechat, jak jsem to měla připravený. Ale pak je zas zklidňovat. No nevím. Jako je to těžko říct.
- SP1: Já vím, že jsme se o tom minule bavily, aby to tak bylo, protože pak to jinak nedokážou vydržet. Fakt tam dát něco hodně energického a dynamického, ať se vysílí, a pak by byly děcka chvílku v klidu.
- Já: Je něco, co Vás úplně zaujalo, co byste vypíchny? Nějaká situace? Třeba jak se někdo zachoval. Já za sebe musím říct, že mě dostala Klientka A, když řekla, že chce ještě tu Truhlici (*aktivita z předchozího sezení*). Si vlastně vybrala aktivitu, která je dost s tou imaginací. To mě fakt překvapilo.
- SP2: No, mě tak napadlo, že si hodně pamatovali z toho, co se dělalo minule. Až mě zarazilo, kolik si toho pamatovali. Tam jako zafungovalo to, že si emoce spojili s něčím, co si můžou pamatovat. Vlastně si tu situaci spojili a dokázali zapamatovat. Což je divný, protože oni mají dost často paměť míň krátkodobou nebo si prostě neumí zapamatovat věci. Mají celkově dost problém s pamětí.
- Já: Hodně o těch minulých aktivitách mluvili. To je pravda.
- SP1: A mě zaujal Klient F, že se docela dost zapojoval a ty emoce, že mu celkem šly. On má totiž nějaký tři čtyři roky. A vydržel to u všeho. Oni totiž včera s tím Klientem G přišli po delší době nějak. Já jsem ho jako delší dobu neviděla. Ale teďka přišli a perfektně na to všechno Klient F reagoval a i delší dobu, takže to mě překvapilo, že jsem to u něj viděla. A ty emoce mu celkem šly – smutný, veselý a plačící. Nevím, jak to tam přesně všechno bylo ty emoce. Ale to mu fakt šlo.
- Já: On pak za mnou ještě po skončení přišel a zeptal se mě, jestli budeme dělat ještě tu síť (jedna z prvních aktivit sezení toho dne). To mě taky překvapilo.
- Celkově, když jste viděly ty sezení, tak kde vidíte všude přínosy? Kdyby se to dál používalo, samozřejmě i tady třeba. Tak jestli vidíte přínos?

SP1: Tak my vlastně po tom Vašem prvním sezení máme jako různé aktivity – program pro předškoláky, seberozvojové skupiny, a tím jak to zaujalo ty děti a hlavně ty děti byly schopné to vydržet, tak jsem z toho něco začala používat i v programu pro předškoláky a na pobytové akci. Hlavně aby zkoušely mluvit a přemýšlet rovnou, protože to je něco jiného než to říkat z hlavy. No, a vlastně dneska jsme to dělali taky na preventivním programu a ty děti to bavilo, protože to byla jiná forma. Takže pro mě je to přínosem, že jsem začala používat díky tomu takové ty kolektivnější věci. Jakoby co se týče i s těma pocíťama jsme zkoušeli a dost se to osvědčilo, že to vydržely a tak jsme to začali používat. Teda já jsem to začala používat. A jinak celkový přínos. No, minule mi to přišlo takové jiné. Nebyl tam takový ruch. Možná je tam rozdíl v tom, s kterou skupinou se pracuje, ale my nemůžeme zajistit konstantní skupinu, aby se neměnila, takže možná příště zas, kdyby tam bylo jiné složení těch dětí tak to bude jiné, ale určitě to má... Je to prostě něco jiného a nového v té práci, takže určitě je to v něčem zajímavé.

Já: Super, tak děkuji.

SP2: Já ze sebe nemůžu nic vypočítat už dneska.

Já: Tak při čem se to třeba může používat? Při čem vy si to sama dokážete představit používat? Proč to použít?

SP2: Proč to použít? Protože děti to baví prostě. *(delší ticho)*. Pardon, já se omlouvám dneska. Já jsem prostě přepracovaná.

Já: Ne to vůbec nevadí. To je dobrý.

SP1: Já ještě jestli můžu, tak příště bych to vyzkoušela nějakou lehčí formou trošičku, protože některé ty věci na tu hodinu, jak je to tak dlouhý, tak by bylo lepší to kombinovat třeba jen s házením si s něčím a kombinovat to s tou imaginací. Dohromady totiž jak to bylo celou hodinu a třeba takto dlouho si představovat nějaký pocit nebo takhle, tak to je jako náročný, ale v kombinaci by se to jako dalo použít a to jak v terénní práci, tak v tom preventivním programu a tak. A i pro ty starší děti. Jako já si myslím, že se to dá použít jako v hodně věcech.

SP2: A taky je to dobré u toho pamatovat si nějaké věci. Taková aktivita je dobrá. Třeba, když potřebujem pracovat s těma děckama tak, aby si zrovna něco zapamatovaly. Myslím si, že tohle je dobrá aktivita, aby si něco zapamatovaly. Dáme do toho prvky něčeho, aby si zapamatovaly, jako třeba prvky „prosím a děkuji“ a tak to nějak zakombinovat do těch aktivit a já myslím, že to bude dobré.

Já: Tak ono to má i edukační formu, ale i intervenční, kdybyste třeba někde chtěly někomu ukázat, že to co dělá, dělá špatně, tak to jde i přes takového techniky. Jde to tam prostě vložit. Protože se v tomto oboru říká, že zážitkem dochází k té změně.

Tak jo, já si myslím, že to je teda všechno. Už Vás dál nebudu trápit a děkuji mockrát.

Příloha č. 8 – Pomocná tabulka k analýze hlavního cíle

Zařízení	Hlavní cíl – Přínosy používání dramaterapeutických technik v NZDM a KC pro děti a mládež romského etnika
	Popis
Khamoro (Olomouc)	<ul style="list-style-type: none"> - SP1: „Možná se trochu víc zapojil, než by bylo normálně“ - Já: „Vidíte v tom nějaký ten přínos?“ SP1: „No, já myslím, že určitě.“ SP2: „Určitě“ Já: „A máte nějaký příklad?“ SP1: „Přišel někdo, kdo je dokázal zaujmout ... Je to něco nového“ SP2: „rozdíl ve vyjadřování. Děčkám to dá dost ve vyjadřování“ - SP2: „A pak jsem ještě chtěla říct, když oni totiž říkají pořád něco dokola, jako kdyby se jim víc takto pomohlo a víc se navedli, tak by dokázali víc přemýšlet a říct to jinak.“ - SP1: „Já jsem se ještě strašně divila, třeba jak jste měli ty skupinky, že jako fakt každé dělal, to co má. Byli disciplinovaní a nakonec se podařilo. A dokonce všichni seděli kolem a hádali. To se jako moc normálně neděje.“ - SP1: „No přišlo mi to víc soustředěnější než minule.“ - SP1: „Jinak mně se to líbilo. Bylo to prostě víc zaměřené na tu komunikaci a to oni potřebují. Oni prostě pořád používají ty samá slova, takže by to prostě chtělo, aby s něma pořádně někdo mluvil. Chce to prostě rozvíjet tu komunikaci s nima.“ - SP1: „Oni milují takovýto věci, kde se můžou zapojit a můžou se jakoby předvádět, protože oni milují předvádění“ - SP1: „Než jsi došla, tak se pořád ptali, jestli zase přijdeš, a kdy, a jestli se zase bude hrát a jestli si můžou přijít hrát.“ - SP1: „Já si myslím jako, že děčka se konečně na něco těší a jako myslím si, že dlouho nepřišly na něco nového, že by jako říkaly ‚Jééé, jdeme hrát‘“ - SP2: „Já si hlavně myslím, že toto je právě že baví, protože by se jinak chovaly jinak ... Oni šly bez řeči a to ukazuje to, že je to právě že baví.“

<p><u>Souhrn:</u></p>	<p>Aktivní zapojení a zaujetí, nové činnosti, rozvoj komunikace, disciplinovanost, soustředění, prezentace vlastní osoby, záliba ve vystupování, rozvoj fantazie, oblíbenost programu</p>
<p>Pavlač (Brno)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - SP1: „Osvědčilo se nám to, že je to docela baví. Jako že si můžou vymýšlet. Jako že někdo něco hraje nebo že do něčeho se vcítí a teď se začne dělat něco jinýho, než co je.“ - SP2: „Ale jinak právě tady na tu hru na představitost, to děcka podle mě strašně bralo.“ - SP1: „Nebo mně se líbilo, jak jste si házeli míčem a potom jste míč dali pryč a potom jste ten míč házeli, ale neměli jste ho.“ - SP1: „Byla jsem překvapená, že se někteří klienti zapojili“ - Kolektorka: „A bylo vidět, že to ty děcka jako všechny baví, jako všechny.“ - SP2: „A taky mě překvapilo, jak je Klient X průbojný, jak prostě skákal a furt ruku nahore“ - SP2: „A pak Klientky Y, jak pořád obhajoval Klienta X (Pozn. Autora: jsou to sourozenci), protože ona takhle moc nemluví a celkově není moc vázaná na celý klub. Takhle ale seděla furt vedle Klienta X a pořád jen ‚Klient X, Klient X, Klient X‘. To jsem fakt překvapená.“ - SP2: „Tak to mě teda fakt překvapilo, jak ho pořád obhajovala, prosazovala a tlačila ho, ať on jde do toho, co nejvíc. Protože on by to normálně neudělal.“ - SP1: „Mně osobně připadlo, že se soustředili, tak jako na každýho novýho člověka“. - Já: „Takže jste něco tak nějak navíc, co by udělal Klient X, jste nezaznamenala?“ SP1: „Jo, že vymýšlel ty dobrý nápady a ty novy situace při té hře.“ - SP2: „Tak u Klientky Z mě překvapilo, že nekecala a neremcala a že strašně soustředěně poslouchala. Nerýpala do ostatních vedle sebe nebo se nesoustředila na svoje tkaničky u bot a cokoliv, ale jako že fakt soustředěně poslouchala. A potom že poměrně rychle pochopila ty hry, což je zajímavý, protože většina z nich má tady problémy s pozorností hodně často.“ - SP2: „No a na Klientce Q jsem viděla, že ona chce být hodně dominantní na klubu. Jako že ona o všem rozhoduje. Ona je vedoucí všech

	<p>her a tak dále a teď byla spíš taková pasivnější, co se týče vlastního prosazování, ale možná to taky dělala ta skupina. Fakt si říkám zas ale, že po vás pořád koukala a sledovala, co jako říkáte a takže to možná bylo i novou osobou na klubu“ SP1: „To jo, ale jako ona hlavně dělá to, že všechny odstrkuje a že teď bude dělat ona a tak. No neviděla jsem úplně všude, ale přitom co jsem si zrovna všimla, tak byla taková, že se soustředila na celou tu skupinu a ne jenom na sebe mi přišlo.“</p> <ul style="list-style-type: none"> - Já: „takže nějaké to soustředění tam proběhlo?“ SP1: „Jo, jo, to se soustředili.“ Já: „I ti, kteří trošku s tím pokulhávají?“ SP1: „Hm, jo.“ - SP1: Já si myslím, že u těch her je to hlavně dobrý na tu představivost. Tam si děcka tímto dokážou víc cvičit představivost.“ - SP2: „Taky si myslím, že třeba nějaká lehčí forma na tu komunikaci by se do toho dala zahrnout.“ - SP1: „No on byl hodně zvědavěj, jaký budou aktivity nový, takže se na to strašně těšil a tím byl schopnej nějak alespoň spolupracovat a zapojovat se. Chtěl se zapojit a byl natěšenej, ale nebyl schopnej poslouchat.“ - SP1: „Mně osobně se líbily třeba ty emoce a to bylo vidět, že jeto jako baví a že si v tom opravdu můžou zahrát.“ - SP1: No mě tak napadlo, že si hodně pamatovali z toho, co se dělalo minule. Až mě zarazilo, kolik si toho pamatovali.“ - SP2: a mě zaujal Klient R, že se docela dost zapojoval a ty emoce, že mu celkem šly. On má totiž nějaký tři, čtyři roky. A vydržel to u všeho. Perfektně na to všechno reagoval a i delší dobu, takže to mě překvapilo, že jsem to u něj viděla. A ty emoce mu celkem šly.“ - SP2: Zaujalo to ty děcka a hlavně to ty děcka byly schopné vydržet. Hlavně zkoušely mluvit a přemýšlet rovnou, protože to je něco jinýho než to říkat z hlavy. No a vlastně dneska jsme to dělali taky na preventivním programu a ty děcka to bavilo, protože to byla jiná forma.“ - SP2: „Pro mě je to přínosem, že jsem začala používat díky tomu, takový ty kolektivnější věci. Jakoby co se týče i s těma pocitama jsme zkoušeli a dost se to osvědčilo, že to vydrželi a tak jsme to začaly používat.“ - SP2: „Je to prostě něco jiného a nového v té práci, takže určitě je to v něčem zajímavé.“ - SP1: „Protože děti to baví prostě.“ - SP1: „A taky je dobré u toho, pamatovat si nějaké
--	---

	věci. Třeba když potřebujem pracovat s těma děckama tak, aby si zrovna něco zapamatovaly.“
<u>Souhrn:</u>	Rozvoj fantazie, rozvoj imaginace a abstrakce, skupinová spolupráce, aktivní zapojení a zaujetí, nové činnosti, soustředění, rozvoj komunikace, stimulace paměti, oblíbenost programu, obohacení pracovníků
Lačo jilo (Přerov)	<ul style="list-style-type: none"> - SP2: „Hodně mě povzbudilo, že se děcka zapojily. Byly dost aktivní a hodně se zapojily. A to bylo prostě super.“ - SP3: „Určitě mě překvapila ta abstrakce. Že zvládaly děcka takový abstraktní věci a s tím jako pracovat.“ - SP1: „Ale co jsem ji pozorovala, tak například u těch soch, z toho měla úplnou panickou hrůzu. To chtěla jako odejít, ale nakonec vlastně se do toho nějak zapojila.“ - SP4: „...“, protože to bylo takový živý a aktivní.“ - SP3: „Já jsem se zaměřila u toho mého klučiny především na pozornost a fakt je, že vydržel a to perfektně minimálně do poloviny toho programu. Hlavně tedy oční kontakt a to tedy přímo na vás konkrétně a spolupracoval. Nezlobil a soustředil se a čekal, co bude.“ - SP2: „Tak můj objekt – holčička. Byla aktivní po celou dobu a bavilo ji to hodně. Navázání kontaktu s vámi, to bylo bezproblémové.“ - SP3: „Tak jak jsem říkala, já myslím, že se dost soustředili a hlavně to je možný i proto, že to bylo tak intenzivní a nebyly tam mezery.“ - SP4: „A taky možná proto, že to byly aktivity nové, že hlavně někdo přijde a věnuje jim strašně moc energie.“ - SP3: „Já chci hlavně vypíchnout tu abstrakci, že tak hned zareagovali. Hodili to (Pozn. Autora: imaginární balon) a spolupracovali.“ - SP4: „Mě překvapilo hned, že sestavili ty sochy.“ - Já: „A ještě teda, jestli zaujalo něco vás?“ SP1: „Tak z mé stránky, že se vůbec zapojili. Třeba tu co jsem pozorovala já, tak ona je málo komunikativní, ona moc nekomunikuje a když jsou skupinové aktivity, tak většinou odchází domů. To že tady vydržela, je opravdu velký úspěch.“ - Já: „Teď se zeptám na nějaké ty přínosy, jestli v tom vidíte?“ SP1: „Určitě v té komunikaci.“ SP3: „V udržení pozornosti. Že se naučí delší čas

	<p>něčemu věnovat pozornost.“ SP4: „Ještě v abstrakci. Ve vytváření té abstrakce.“ SP1: „A i ta fantazie, že si vůbec dokážou něco představit. To mě jako fakt překvapilo.“</p> <ul style="list-style-type: none"> - SP1: „Moje klientka spolupracovala, když to byly ty společný aktivity.“ - SP2: „Tak ten můj objekt, se zapojoval spíš do těch společných.“ - SP2: „A ještě jsem chtěla říct, že se mi líbily ty scénky, jak se měli předvádět a postupně zapojovat.“ - SP2: „To mě překvapilo, že zrovna ona se zapojila.“ - Já: „Viděli jste dvě sezení, a kde teď vidíte přesně ty přínosy?“ SP1: „Tak určitě, komunikace, spolupráce, koncentrace, soustředění.“ - SP2: „A taky je perfektní, že jim někdo ukázal něco, co ještě nikdy nedělali. A je v tom kousek i herectví.“ - SP1: „Když byly skupinové věci, kde jako zapadl, tak to šel hned a zapojil se.“ - SP2: „Tak ta moje ta byla úplně extrovertní a ta se předváděla, jak mohla, takže to bylo super. Myslím, že byla soustředěná a dávala pozor se vším všudy, takže fajn.“ - SP2: „Dnes se mohla u těch dětí rozvíjet na nápaditost. Mohli si tam vymýšlet ty svoje věci a to se jim líbilo. A ta moje se perfektně zapojovala. Jinak dneska tady byly i ty starší děti a některý i z toho minula a je vidět, že to prostě na ty děcka pozitivně působí a jde to. A to jsem si myslela, že to u nich nikdy nepůjde.“ - SP1: „Jo mně se to taky líbilo a možná, že to bylo i tou skupinou, že tu byli mladší i starší a bylo to takové víc zábavnější, vyváženější a taky mi přijde, že se dneska víc zapojovali.“ - SP2: „Děcka seděly a poslouchaly a čekaly na to, co je čeká.“ - SP2: „Mně se líbily ty scénky, protože ta moje, kterou jsem dokonce pozorovala, tak ta vymyslela i tu svoji jednu scénky. Prostě sama vyšla první a vymyslela jednu.“ - SP1: „Takže na ty naše aktivity jsou již zvyklí a tohle je něco, co je nového. Změna. Takže proto to zařadíme do programu. Budeme se snažit.“
<p><u>Souhrn:</u></p>	<p>Aktivní zapojení a zaujmutí, <i>rozvoj</i> <i>imaginace a abstrakce, rozvoj fantazie, překonání sebe sama, aktivní činnosti, soustředění, celková spolupráce,</i></p>

	<i>skupinová spolupráce, nové činnosti, rozvoj komunikace, celkový pozitivní vliv, obohacení pracovníků, oblíbenost programu</i>
--	--

Příloha č. 9 – Pomocná tabulka k analýze vedlejšího cíle 1

Zařízení	Vedlejší cíl 1 - Jaká očekávání od programu pro klienty mají sociální pracovníci v daných KC a NZDM, před mnou vedeným sezením s dramaterapeutickými prvky?
	Popis
Khamoro (Olomouc)	<ul style="list-style-type: none"> - SP1: „No já jsem žádný očekávání asi neměla. Jako fakt jsem žádný očekávání neměla. Byly jsme spíš rády, že někdo něco udělá a spíš jsme se trochu bály, co to bude a potom, kdo přijde. A jako co bude zkoumat na těch děckách.“ - Já: „Jaké máte povědomí o tom, co je to dramaterapie? SP2: „Já jsem se s tím teda nesetkala.“ SP1: „Já si teda myslím, že se tady o to už někdo pokoušel, ale nikdy jako si nedokázal takto program uspořádat... Neměli děcka nebo přišli znovu a snažili se něco takového udělat a nedokázali si zjednat tu atmosféru... Snažili se, ale nakonec se jim to posunulo někam jinam a pak z toho vznikly jakoby obyčejný volnočasovky.“ - Já teda všechny ty techniky jsem jako znala a hrála, ale většinou jsme to měli udělaný jen jako soutěž, než jako ... hráli jsme to na táborech třeba. Takže nic nového. Takže jste jako prostě nepřišly s něčím novým jako že, co by jsme nedělali jako volnočasovky.“
<u>Souhrn:</u>	<p><i>Obavy z neznámého programu, obavy z neznámých technik, obavy z neznámých osob, malé povědomí o dramaterapii jako takové, malé povědomí o možném potenciálu těchto technik</i></p>
Pavlač (Brno)	<ul style="list-style-type: none"> - SP1: „No já jsem si to představovala, tak jak to proběhlo... Představovala jsem si, že když jsou to nějaké prvky dramaterapie, tak že to bude zakomponované do her. Ale neměla jsem představu, jaké hry to budou. Myslela jsem si, že to bude složitější. Jako že jsem nevěděla Vás odhad, jaký metody chcete použít, jako jestli vůbec zvolíte nějaký přiměřený, aby ty děcka to zvládly.“ - SP2: „No já jsem v podstatě očekávala to, co

	<p>proběhlo. Jenom jsem si trošku představovala tak nějak víc, asi že to bude náročnější na nějakou představivost, třeba na sehrání nějakých scének. To jsem si právě říkala, že to nebude moc úspěšné nějaká taková složitější verze. To už by bylo pro ně moc náročné.“</p> <ul style="list-style-type: none"> - SP1: „No my někde používáme jako hraní scének. Nevím, jestli je to jako přímo dramaterapie.“ - SP2: „Jinak jsem se s tím setkala na škole. Ale jinak tady, že bych se do toho nějak moc ... hm, tak to ... jako že bych to používala, hm, tak to ani moc ne.“ - SP1: „Jsem očekávala, že toto ty děcka jako vůbec nebudou dávat.“ (pozn. Autorky: pracovnice mluvila především o jedné z technik). - SP2: „No já si myslím, že by tak nějak to očekávání s tím co proběhlo, šlo ruku v ruce. Nebylo tam jako nic extra, co by mě překvapilo, či nepřekvapilo.“ - SP2: „No a jinak jako třeba od Vás mě nepřekvapilo nic a od děcek asi taky jako ne. Já jsem na to totiž zvyklá, že jim jako něco vysvětlíme a oni se na to zeptají znova nebo udělají úplně něco jinýho.“ - SP1: „Byla jsem překvapená, jak se někteří klienti zapojili. Třeba klientka X. U ní jsem to fakt nečekala.“ - SP1: „No jako my to můžeme dělat si myslím. Ale máme docela dost aktivit a tady ta práce není zaměřená jen na hry, ale je to také o komunikaci a rozhovorech a kontaktní práci s těmi klienty.“
<p><u>Souhrn:</u></p>	<p><i>Obavy z neznámého programu, obavy z neznámých technik, větší náročnost, očekávání od průběhu stejná jako skutečnost, hraní scének, malé povědomí o možném potenciálu těchto technik, nezvládnutí techniky klienty, stejný průběh jako při programech zařízení, pasivita klientů, malé povědomí o dramaterapii jako takové, techniky jako hry</i></p>
<p>Lačo jilo (Přerov)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - SP1: „Tak já jsem očekávala, že to budou nějaké soutěže či hry. Vlastně hlavně skupinový aktivity, a že to určitě nebudou jen jednotlivci a super a jsem strašně spokojená.“ - SP2: „Tak já už jsem dramaterapii zažila. Takže jsem věděla, co se tak zhruba bude odehrávat a hodně mě povzbudilo, že se děcka zapojily.“ - SP3: „Já jsem si teda dopředu raději moc

	<p>nepředstavovala a čekala jsem hlavně, co bude. Mám nějaké takové podobné aktivity za sebou a určitě mě překvapila ta abstrakce. Že zvládaly děcka takový abstraktní věci a s tím jako pracovat.“</p> <ul style="list-style-type: none"> - SP1: „A i ta fantazie, že si vůbec dokážou něco představit. To mě jako fakt překvapilo.“ - SP2: „Jedna uživatelka se pěkně zapojila. Vy jste něco začali předvádět a ona se pěkně a jako první zapojila. Byla to myslím ta scénky s ovladačem. To mě překvapilo, že zrovna ona se zapojila a ještě, že to bylo docela vtipný.“
<p><u>Souhrn:</u></p>	<p>Techniky jako hry, skupinové aktivity, povědomí o dramaterapii malé (pozn. autorky: jedna z pracovníc ovšem informovaná byla), <i>pasivita klientů, nezvládnutí technik klienty</i></p>

Příloha č. 10 – Pomocná tabulka k analýze vedlejšího cíle 2

Zařízení	<p style="text-align: center;">Vedlejší cíl 2 - Jaké svoje možnosti mají sociální pracovníci v nízkoprahových zařízeních a komunitních centrech pro děti a mládež v rámci používání dramaterapeutických technik či celých sezení?</p>
	<p style="text-align: center;">Popis</p>
<p style="text-align: center;">Khamoro (Olomouc)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Já: „Takže si dokážete představit zapracovat tyhle techniky do své práce?“ SP1: „Já si prostě myslím, že už to tak je. Už to tak prostě děláme. Ale jako že to není na to soustředění, tak jako spíš na to soutěžení. Což se vlastně nevylučuje.“ - SP1: „Tak jako tím, že nás je tady pořád míň těch pracovníků, jakože třeba Pracovnice X už tady není, tak je to takový těžký udělat jako vůbec něco... Takže by to mělo být o těch dobrovolnících, což ne vždy jako přijdou nebo dokážou si sjednat pořádek a tu aktivitu. Ale třeba jako v terénu – sice trochu odbočím, ale pod Nízkopraháč patří i ten terén – to jako dělám.“ - SP1: „Je potřeba někdo, kdo by nám jako píchnul. To je už o těch dobrovolnících.“ - SP1: „Jako si vem, že jsme tady jen my dvě.“ - SP1: „Jako problém je jako v tom, že tu nikdo tak dlouho nevydržel, abychom zkusily, zda se takto dokážou víc soustředit nebo ne. A já si taky myslím, že je to na tom dni a na tom děcku, jestli se dokáže soustředit.“ - SP1: „ted' jsme měli minulej čtvrtek něco jako improvizaci. Dělalí jsme různý podobný hry. A já jako tady takový volnočasovky používám, jen nevím, že jsou to dramatické ...“ Já: Jasně, on je v tom jako rozdíl, ale o to by se právě člověk musel víc zajímat.“ SP1: „Tak jako hlavně jde o to, co tím člověk chce jako vyzorovat a já si myslím, že na to hlavně není ten čas a není zde dostatek těch lidí.“
<p style="text-align: center;"><u>Souhrn:</u></p>	<p style="text-align: center;">Slabá motivace ke zvýšení znalosti o dramaterapii, nedostatek informací celkově o dramaterapii, nedostatek zaměstnanců, nedostatek dlouhodobých dobrovolníků,</p>

	<i>možnost využití v jiných programech organizace</i>
Pavlač (Brno)	<ul style="list-style-type: none"> - SP1: „No jako my to můžeme dělat, si myslím. Ale máme docela dost aktivit a tady ta práce není zaměřena jen na hry, ale je to také o komunikaci a rozhovorech a kontaktní práci s těmi klienty... Nemáme tolik času, jako by připravovat takový to delší programy nebo hry. Jako dá se to, ale je na to potřeba tady ten čas na to asi. A samozřejmě je potřeba s nimi dělat i jinou práci.“ - SP2: „Ale fakt to nejde na běžném provozu. To si myslím, že nejde jen tak useknout. Někdy se třeba na konci děcka nudí. Už všechno viděly, slyšely, takže se nudí, tak tam by na to ten prostor byl. Takže tam mě napadlo. Ale musí se to prostě nějak vymezit.“ - SP1: „Teď mě napadlo, že my provozujeme „Sebe-rozvojové skupiny“ pro děcka a jsou vymezeny po klubu od šesti do sedmi. Máme tady v té místnosti (Pozn. Autorky: příjemná, v rámci možností prostorná místnost nedaleko NZDM) nějakou sebe-rozvojovou aktivitu, kde se právě že zabýváme nějakýma téma hlubšíma problémama. Už to nejsou jen ty hry, ale chceme děcka přinutit přemýšlet o sami sobě. Přemýšlet o tom, co prožívají. Jsou to teda většinou jednoduché otázky jako „Co máš rád?“, „Co nemáš rád?“, přesto si ale myslím, že toto by tam taky šlo hodně zahrnout.“ - Já: „Jak vy tady moc chodíte do hloubky? Kam až zajdete? Stala se vám někdy nějaká krize u takových činností? SP1: „No tak rozhodně to není při hrách. Já si myslím jako, že se s tím člověkem poznáme a až si s tím člověkem víc důvěřujeme, tak ta hloubka je vidět v těch rozhovorech, že se vám ty děti s něčím svěří. Nebo vám řeknou něco, co nikomu nikdy neřekly.“ - SP2: „Na to je potřeba ta atmosféra a ta se na klubu prostě neotevře. Je to tam takový, že někdo chodí sem, dovnitř a pryč a ten člověk jakoby nechce si povídat, co se mu stalo, či co měl rád či neměl.“ - SP1: „Jsou takto rozjetí. Máme totiž různé aktivity, do toho přijde hodně dětí a možná by potřebovaly větší individuální pozornost.“ - SP2: „Tam my vlastně po tom Vašem prvním sezení, máme jako různé aktivity – program pro předškoláky, sebe-rozvojové skupiny a tím jak to zaujalo ty děcka a hlavně ty děcka byly schopné to vydržet, tak jsem z toho něco začala používat i v programu pro předškoláky a na

	pobytové akci.“
<u>Souhrn:</u>	Nedostatek informací celkově o dramaterapii, nedostatek času, <i>možnost využití v jiných programech</i> organizace, neadekvátní prostor pro sezení, <i>inspirace</i> <i>technikami použitými na sezení</i>
Lačo jilo (Přerov)	<ul style="list-style-type: none"> - Já: „A kde jsou ty vaše možnosti? Kde byste je viděly? Šlo by to tu vůbec udělat?“ SP4: „Určitě by to šlo.“ AP2: „Otázkou je spíš, kdo by se na to zaměřil. Třeba nějaký školení, kdyby šlo nebo něco, aby to šlo takto komplexně a potom to využít při té práci. Takhle jsme to viděli jako pořádně poprvé.“ - SP4: „Jo máme tu ty možnosti a popravdě o tom i uvažujeme. Protože já si myslím, že bychom pro to mohli něco udělat.“ - SP1: „Nebo tak, ten program se odvíjí od toho, co je zajímavá. A co je zaujme. Takže když jsme viděli, že je tento program zaujal, tak jej vyzkoušíme. Zkusíme je tímto způsobem prostě nějak zaujmout. Takže na ty naše aktivity jsou již zvyklí a tohle je něco, co je nového. Změna. Takže proto to zařadíme do programu. Budeme se snažit.“ - SP2: „Jako mně se to líbilo. Já bych nevynechala z toho nic a určitě něco z těch Vašich prvků budeme využívat nadále.“ - SP1: „Jako jednou za čas bychom to ale takhle měli udělat, jako že by šli všichni a hlavně teď víme, že to jde. Jako fakt bychom to mohli takhle udělat jednou za měsíc. Prostě oddělat ty stoly a zkusit to.“ - SP2: „No a taky si myslím, že bychom v tom měly nějak pokračovat a taky si myslím, že by to mělo být nějak dlouhodobější.“
<u>Souhrn:</u>	Nedostatek informací celkově o dramaterapii, <i>inspirace technikami použitými na sezení,</i> motivovanost a odhodlanost pracovníků k užití nově představených technik a celých sezení, ochota k dlouhodobější práci s technikami